

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RESSAM AZİM AZİMZÂDE'NİN ESERLERİNDE
AZERBAYCAN KADIN GİYİM-KUŞAM
GELENEĞİ

Aygün KOÇAK

2501191459

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Gözde SAZAK

İSTANBUL-2023

ÖZ

RESSAM AZİM AZİMZÂDE'NİN ESERLERİNDE AZERBAYCAN KADIN GİYİM-KUŞAM GELENEĞİ

AYGÜN KOÇAK

"Ressam Azim Azimzâde'nin Eserlerinde Azerbaycan Kadın Giyim-Kuşam Geleneği" başlıklı bu tez çalışması, Azerbaycan güzel sanatlarının önde gelen temsilcisi, kendine has üslup özellikleriyle seçilen Azerbaycan Halk Sanatçısı Azim Azimzâde'nin yaratıcılığını bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kariyeri boyunca çeşitli tür ve temalarda sayısız eser meydana getiren yetenekli sanatçının, Azerbaycan güzel sanatlar tarihinin, zengin kültürel mirasının ve sanatsal geleneklerinin oluşmasındaki rolü büyüktür ve yaratıcılığının farklı yönlerden incelenmesi Azerbaycan sanat tarihinin öğrenilmesi için gereklidir.

Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde Azerbaycanlı ressamın biyografisi, aile ve meslek hayatı, kişiliği ve genel faaliyetleri incelenerek detaylı bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, ressamın eserlerinde tema ve tür çeşitliliği incelenmiştir.

Son olarak üçüncü bölümde ise sanatçının eserlerinde var olan millî örf ve adetler, kadın giyim ve süslemeleri tespit edilerek karşılaştırma yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azim Azimzâde, ressam, karikatür, illüstrasyon, resim, manzara, kadın millî kıyafetleri, süs eşyaları

ABSTRACT

AZERBAIJAN WOMEN'S CLOTHING TRADITION IN THE WORKS OF PAINTER AZIM AZIMZÂDE

AYGUN KOCHAK

This thesis, titled "Azerbaijan Women's Clothing Tradition in the Works of Painter Azim Azimzâde", aims to reveal the creativity of Azerbaijan People's Artist Azim Azimzâde, who is the leading representative of Azerbaijan's fine arts, selected for his unique style, with a holistic view. The talented artist, who has produced numerous works in various genres and themes throughout his career, has a great role in the formation of the history of fine arts, rich cultural heritage and artistic traditions of Azerbaijan, and examining his works from different aspects is one of the factors that condition the actuality of the research.

In the first part of our study, which consists of three parts, the biography, family and professional life, personality and general activity of the Azerbaijani painter were examined and detailed information was given.

In the second part, the variety of themes and genres of the works of the painter were examined.

Finally, in the third part, the national customs and traditions, women's clothing and decorations in the works of the artist were determined and compared.

Keywords: Azim Azimzâde, painter, caricature, illustration, painting, landscape, women's national clothes, ornaments

ÖNSÖZ

Bugün benzersiz eserleriyle Azerbaycan güzel sanatlarını dünya çapında saygınlıkla temsil eden birçok ünlü fırça ustası Azim Azimzâde'nin adını taşıyan Azerbaycan Devlet Ressamlık Okulu'nu bitirmiştir. Azim Azimzâde, Azerbaycan halkının önde gelen kültürel şahsiyetleri arasında özel bir yere sahiptir. Realist grafiğin kurucusu, hiciv resminin mahir ustası, millî resim sanatının önde gelen temsilcisidir.

Modern Azerbaycan resim sanatının oluşumu ve gelişimi, bu büyük sanatçının adıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Azimzâde, XX. yüzyıl Azerbaycan millî sanatının gelişmesinde paha biçilmez bir rol oynamış, Azerbaycan resim sanatını yeni türler ve görüntülerle zenginleştirmiş, ressamların eğitimine büyük önem vermiştir.

Amatör sanatın profesyonel yoluna çıkan ressam Azimzâde, 40 yıllık sanat hayatı boyunca üç binden fazla hiciv çizimi, karikatür, illüstrasyon, poster, sahne dekoru, kostüm eskizleri gibi eserler vücuda getirmiş, millî sanatın klasik temsilcisi olarak zirveye yükselmiştir.

Azimzâde'nin sanatı hakkında kitaplar, derlemeler, dergi yazıları, gazete makaleleri kaleme alınmış, özellikle kendi eserleri incelenmiştir. Söz konusu tez çalışmasının, Azimzâde'nin Azerbaycan güzel sanatlarındaki yeri ve öneminin yanı sıra içinde bulunduğumuz XXI. yüzyılda Azerbaycan resim sanatının geldiği noktanın daha iyi anlaşılması adına önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz. Sanatçının faaliyetleri hakkında çok çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla ressamın eserlerinde tasvir edilen kadınların giyim geleneklerinden bahseden müstakil bir araştırma mevcut değildir. Bu nedenle amacımız ressamın millî kadın giyim geleneklerinin tezahür ettiği eserlerini daha derinden incelemektir.

Tarama ve derleme yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada Azimzâde'nin eserlerinden ve hakkında kaleme alınan çeşitli kitap, gazete, dergilerde yayımlanan yazılarından istifade edilmiştir. Doğru ve sağlam bilgilere ulaşabilmek için ressam ile ilgili yayımlanan bütün kaynaklara ulaşmaya çalışılmıştır. Doğru ve geçerli bilgilere ulaşabilmek için ülkenin farklı müzelerinde bulunan ressama ait yazılı ve görsel tüm eserler temin edilmeye çalışılmıştır. Ressamın eserleri günümüzde *Millî Azerbaycan*

Tarihi Müzesi, Azerbaycan Devlet Güzel Sanatlar Müzesi, Cafer Cabbarlı'nın adını taşıyan Azerbaycan Devlet Tiyatro Müzesi, kendi adını taşıyan Müze Ev'de korunmakta ve sergilenmektedir.

Ders döneminden başlayarak tez dönemi boyunca tecrübesi ve anlayışıyla desteğini esirgemeyen, öneri ve tecrübelerinden yararlandığım, çok değerli danışman hocam Doç. Dr. Gözde SAZAK'a, akademik desteği için hocam Gülcan İNALCIK'a, ilgi ve katkılarından dolayı Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Mustafa BALCI'ya ve bana her zaman destek olan, çalışmanın tamamlanmasına kadar geçen süre içerisinde beni motive eden eşime sonsuz teşekkür ederim.

Aygün Koçak

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	II
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
RESİMLER LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XVI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN RESİM SANATINDA AZİM AZİMZÂDE

1.1. Aile ve Meslek Hayatı	8
1.2. Sergiler	12
1.3. Müze Ev	15
1.4. Gülüş Parkı	17
1.5. Belgesel	19
1.6. Kitabı	20
1.7. Azerbaycan Devlet Ressamlık Okulu	22
1.8. Azimzâde'nin Mirasının İncelenmesi	24

İKİNCİ BÖLÜM

AZİM AZİMZÂDE'NİN SANATINDA TEMA VE TÜR RENGARENKLİĞİ

2.1. Azimzâde'nin Sanatının Ayrılmaz Bir Parçası Karikatür Türü. Siyasi Tema	29
2.1.1. Posterler	41
2.1.2. Şarjlar	43
2.2. Azerbaycan'da Kitap Tasarımı ve İllüstrasyonu Sanatının Oluşumu ve Gelişmesinde Azimzâde'nin Eserlerinin Rolü	44
2.3. Azimzâde Portre Ustası Olarak: Tarihsel ve Psikolojik Hiciv Portreleri	67
2.3.1. Kompozisyonlar.....	74
2.4. Azimzâde'nin Eserlerinde Peyzaj Türünün Gelişimi	76
2.5. Azimzâde'nin Ev Tipi Resimleri	80
2.6. Azimzâde'nin Eserlerinde Tiyatro Dekorasyonu ve Kostüm Eskizleri	91
2.7. Azimzâde'nin Eserlerinde Somut Olmayan Kültürel Miras Teması	105

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZİM AZİMZÂDE'NİN YARATICILIĞINDA KADIN KARAKTERLERİN GİYİMLERİ

3.1. Azerbaycan Millî Kadın Kıyafetlerinin Tipolojik Özellikleri ve Sanatsal-Estetik Değerleri.....	111
3.1.1. Kadın Dış Giyimleri	113
3.1.1.1. Renk Seçimi	113

3.1.1.2. Estetik Güzellik	114
3.1.1.3. Biçim Özellikleri	117
3.1.1.4. Giyim Teknolojisi	121
3.2. Azimzâde'nin Karikatürlerinde Kadın Üst Tumanlarına Yönelik İronik Tavır...	124
3.3. Baş Giyimleri	129
3.4. Ayak Giyimleri	134
3.5. Millî Gelinlik Libası	137
3.6. Süslemeler	138
3.6.1. Giyim Süslemeleri	141
3.6.1.1. Kemerler.....	141
3.6.1.2. Ayak Giyim Süslemeleri.....	142
SONUÇ	144
KAYNAKÇA	147

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Genç Azim Azimzâde.....	10
Resim 2. Azim Azimzâde'nin Müze Evi.....	15
Resim 3. Azim Azimzâde'nin Müze Evi'nin Duvarındaki Barelyefi.....	16
Resim 4. Azim Azimzâde'nin Büstü.....	18
Resim 5. Gülüş Parkı.....	18
Resim 6. Azim Azimzâde Hakkında Film	19
Resim 7. Azim Azimzâde'nin "Benim Yolculuğum" Adlı Kitabı.....	21
Resim 8. Neriman Nerimanov, Dadaş Bünyatzade ve Azim Azimzâde Ressamlık Okulu'nun Öğretmenleri Arasında.....	23
Resim 9. Azerbaycan Ressamlık Okulu'nun Yaratıcısı Azim Azimzâde Meslektaşları Arasında.....	24
Resim 10. Azerbaycan'ın Ünlü Ressamları Settar Bahlulzade, Tahir Salahov, Kamil Hanlarov, Toğrul Nerimanbeyov, Tağı Tağıyev ve Diğerleri	24
Resim 11. "İrşad'ın Müşterisi".....	32
Resim 12. "Kont Witte'nin İran Ziyareti".....	33
Resim 13. "Milletin İstirapından Eriyerek Çöpe Dönüşen Müslüman Zengini".....	34
Resim 14. "Zenbur" Dergisi.....	35
Resim 15. "Kelniyet" Dergisi.....	34
Resim 16. "Baraban" Dergisi, 1913.....	37
Resim 17. "Tuti" Dergisi.....	38

Resim 18. "Agit-Pencere", 1941, No 39	42
Resim 19. "Mazlumluk yapıp başlama feryada, çifçi!" Şiiri.....	45
Resim 20. "Satıyorum" Şiiri.....	45
Resim 21. "Dilenci" Şiiri.....	46
Resim 22. "Bu boyda, bu boyda!" Şiiri.....	46
Resim 23. "Tavsiye" Şiiri.....	47
Resim 24. "Çocuktur" Şiiri.....	48
Resim 25. "Millet nasıl tarac olur olsun, ne işim var?!" Şiiri.....	49
Resim 26. "Küpegiren kadının kızlara nasihatı" Şiiri	51
Resim 27. "Çatlayır, Hanbacı, üzüntüden kalbim" Şiiri.....	52
Resim 28. "Barışnalara dair" Şiiri.....	52
Resim 29. "İzin verme, geldi!" Şiiri.....	53
Resim 30. "Üç karı" Şiiri.....	54
Resim 31. "Ol gün ki, sana halık eder lütf bir evlat" Şiiri.....	55
Resim 32. "Kurban bayramı" Şiiri.....	56
Resim 33. "Geyiklerim" Kitabından.....	57
Resim 34. "Cehennemden Mektuplar" Kitabından.....	58
Resim 35. "Belki Geri Verdiler" Kitabından.....	59
Resim 36. "Pir" Kitabından.....	60
Resim 37. "Eski Bakü" Kitabından.....	61-62

Resim 38. "Namus davası" Kitabından.....	63
Resim 39. "Horoz" Kitabından.....	64-65
Resim 40. "Kim Daha Güçlüdür?" Kitabından.....	65
Resim 41. "Silinmiş Gölgeler" Albümünden.....	66-67
Resim 42. Muhammed Fuzûli'nin Portresi (kağıt, sulu boya, 1914).....	68
Resim 43. Şair Celalettin Rumi (kağıt, sulu boya, 1912).....	69
Resim 44. Şair Selahettin Eyyubi (kağıt, sulu boya, 1912).....	70
Resim 45. Şair Sadi Şirazi (1911).....	71
Resim 46. Çaycı.....	73
Resim 47. Ferhat'ın Ölümü (kağıt, sulu boya, 1933).....	75
Resim 48. Fatmayı Köyü (kağıt, sulu boya, 1936).....	77
Resim 49. Fatmayı. Bakımsız Bağ (kağıt, sulu boya, 1920).....	77
Resim 50. Göredil Köyü (kağıt, sulu boya, 1936).....	78
Resim 51. Manzara (kağıt, sulu boya, 1937).....	78
Resim 52. Manzara. Deniz Kenarında Bağ Evi (kağıt, sulu boya, 1936).....	79
Resim 53. Muğan (kağıt, sulu boya, 1940).....	79
Resim 54. Gürub (kağıt, sulu boya, 1923).....	80
Resim 55. Sabunçu Hacılarının İşİ (veya "Horoz Dövüşdürülmesi") ("Mezeli" Dergisinden, 1915).....	82
Resim 56. Köpek Boğuşturanlar (1938).....	82
Resim 57. Kurban Bayramı (1931).....	83

Resim 58. Çillekesme Merasimi (kağıt, sulu boya, tuş, 1937).....	83
Resim 59. Pirde Tedavi (kağıt, sulu boya, 1935).....	84
Resim 60. Ateşin Üzerinden Atlamak (kağıt, sulu boya, renkli tuş, 1937).....	84
Resim 61. Kosa-Kosa (kağıt, sulu boya, 1930).....	85
Resim 62. İnnabi Renk Bize Ait (1931).....	86
Resim 63. Azerbaycan Kadınının Devrimden Önceki Yaşamı (kağıt, tuş, 1935).....	87
Resim 64. Evde Kız Doğmuş (kağıt, sulu boya, tuş, 1937).....	87
Resim 65. Azerbaycan Kadınlarının Eğitim Aldığı Medrese (kağıt, sulu boya, siyah tuş, 1935).....	88
Resim 66. Tarlada Çalışan Kadınlar (kağıt, sulu boya, tuş, 1938).....	88
Resim 67. Geçmişin Aile Sahnesi. Yeni ve Eski Eş (kağıt, tuş, 1939).....	89
Resim 68. Eski ve Yeni Eş (kağıt, sulu soya, 1935).....	89
Resim 69. Kızın Kocaya Verilmesi (1938).....	90
Resim 70. "Şeyh Sinan" tiyatro oyunu için Azra karakterinin kostüm eskizi (kağıt, sulu boya, tuş, 1929).....	94
Resim 71. "Mezdek" oyunu için Azerneg karakterinin kostüm eskizi (kağıt, guaş, sulu boya, 1922).....	95
Resim 72. "Mezdek" oyunu için II Anuşirevan karakterinin kostüm eskizi (kağıt, sulu boya, 1922).....	96
Resim 73. "Mezdek" oyunu için Kubat karakterinin kostüm eskizi (kağıt, sulu boya, 1918).....	96
Resim 74. Heyrbed. "Mezdek" oyunu için kostüm eskizi (kağıt, tuş, 1922).....	97

Resim 75. Hacı Hasan. "Ölüler" oyunu için (1932).....	98
Resim 76. Şeyh Ahmet. "Ölüler" oyunu için (1932).....	98
Resim 77. Şeyh Nesrullah. "Ölüler" oyunu için (1932).....	99
Resim 78. Siğə. "Ölüler" oyunu için (1932).....	99
Resim 79. Sinezen. "Ölüler" oyunu için (1932).....	100
Resim 80. Salamov. "1905 yılında" dramı için kostüm eskizi (1935).....	102
Resim 81. Ağamyan. "1905 yılında" dramı için kostüm eskizi (1935).....	103
Resim 82. "Nergiz" operası için kostüm eskizleri (1936).....	103
Resim 83. Hacı Mübarek. "Şehname" oyunu için (1936).....	104
Resim 84. Yusuf Padişah. "Şehname" oyunu için (1936).....	104
Resim 85. Zahir Padişah. "Şehname" oyunu için (1936).....	105
Resim 86. Zengin Evinde Düşün (kağıt, sulu boya, 1935).....	106
Resim 87. Fakir Evinde Düşün (kağıt, sulu boya, tuş, 1931).....	107
Resim 88. Zengin Evinde Ramazan (kağıt, sulu boya, tuş, 1938).....	108
Resim 89. Fakir Evinde Ramazan (kağıt, sulu boya, tuş, 1938).....	109
Resim 90. Kadın Giyimi. Bakü. XIX. yüzyıl.....	113
Resim 91. Çepken. Bakü. XIX. yüzyıl.....	115
Resim 92. Çepken.....	116
Resim 93. Kadife Çepken, 1912, Cebayıl Rayonu, Karabağ.....	116

Resim 94. XIX. yüzyıl Azərbaycan şairi olan Karabağ'ın son hökəmdarı Mehdiqulu Han Cavanşir'in kızı, İbrahimhalil Han'ın torunu Hurşidbanu Natavan'a (15.08.1832, Şuşa - 01.10.1897, Ağdam) ait bir arkalık.....	117
Resim 95. Kadın Arkalığı. Bakü. XIX. yüzyıl.....	118
Resim 96. Arkalık. Tirme, şahpesend, karagöz bafta. Bakü. XIX. yüzyılın sonu-XX. yüzyılın başlangıcı.....	118
Resim 97. Bahari. Nahçıvan. XIX. yüzyıl.....	119
Resim 98. Külece (Bahari). Karabağ. XIX. yüzyıl.....	120
Resim 99. Şeki bölgəsinə has kadın giyimi - Lebbade. XIX. yüzyıl.....	122
Resim 100. Kürdü (tirme, samur kürkü).....	123
Resim 101. Eşmek. XIX. yüzyıl.....	124
Resim 102. Kısa tuman giymiş açık ayaklı bir kadın.....	125
Resim 103. A. Kısa tumanlı, çıplak bacaklı kadın.....	126
B. Kısa tumanlı ve çıplak bacaklı kaçırlmış bir kız çocuğu.....	126
C. Diz boyu tuman giymiş, bacakları açıktadır, ancak kısa siyah bir çadra ilə örtölü, bir gözü zar zor görünen kadın	126
Resim 104. "Nahçıvan Döğünü".....	127
Resim 105. Hanımefəndi və Hizmetkar.....	128
Resim 106. Tuman. Atlas, tirme, ganovuz, şahpesend, sarıma. Karabağ. XIX. yüzyıl.....	128
Resim 107. Kadın Giyimi. Nahçıvan. XIX. yüzyıl.....	130
Resim 108. Arakçın. Tirme. Bakü. XIX. yüzyıl.....	131

Resim 109. Arakçın. Ganovuz. XIX. yüzyıl.....	131
Resim 110. Rübent. Şuşa. XIX. yüzyıl.....	132
Resim 111. Rübent. Pamuk, ipek, kalemkar. XIX. yüzyıl.....	133
Resim 112. Başmak.....	134
Resim 113. Başmak. Altın, kadife, deri. Bakü. XIX. yüzyılın sonu-XX. yüzyılın başlangıcı.....	135
Resim 114. Çorap. Bakü, Şuşa. XIX. yüzyıl.....	135
Resim 115. Çorap. Yün.....	136
Resim 116. Çorap. Yün. Karabağ. XIX. yüzyıl.....	136
Resim 117. Zengin Düğünü.....	138
Resim 118. Kemer. Gümüş. XIX. yüzyılın başlangıcı.....	141
Resim 119. Tokka. Altın. XIX. yüzyılın başlangıcı.....	142
Resim 120. Başmak Üzlüyü. Bez, ipek, metal. Karabağ. XIX. yüzyıl.....	143
Resim 121. Uzunboğaz Çekme. Kadife, ipek, demir, deri. Guba. XIX. yüzyıl.....	143

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
AMİA	:Azerbaycan Millî İlimler Akademisi
AzSSR EA	:Azerbaycan Sovyet Sosyalist Respublikası İlimler Akademisi
C.	:Cilt
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
SSC	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
MATM	:Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi
TMF	:Görsel Materyaller Fonu
UNESCO	:Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

**"Azerbaycan karikatür sanatının kurucusu dahi ressam Azim Azimzâde
her zaman halkın kalbinde yaşayacaktır".**

Haydar Aliyev,
*Azerbaycan siyasi lideri, Azerbaycan
Cumhuriyeti'nin üçüncü cumhurbaşkanı*

GİRİŞ

Azerbaycan dünyanın en eski ve zengin tarihe sahip ülkelerinden biridir. Fuzûli yöresine yakın ilk insan yerleşimi sayılan Azıh mağarası, Nahçıvan'da Kültepe, Gazah'ta Baba Derviş anıtları, Bakü yakınlarındaki Gobustan kaya resimleri Azerbaycan topraklarında tarih boyunca yerleşik bir hayat ve sanatla bağlantılı bir süreç yaşanıldığını göstermektedir.

Ülkenin güzel doğası, iklimi, doğal kaynaklarının zenginliği de, Azerbaycan halkının sanatsal düşünce ve yaratıcılığını büyük ölçüde etkilemiştir. Sanatı, doğası kadar renkli, dolu ve zengindir. En kadim çağlardan günümüze kadar gelen sanatlar, halk giyiminden çeşitli ev ürünlerine, süslemeleri ve mimarisine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Doğal olarak halkın günlük özellikleri, estetik zevki, kısacası millî imajı ve kimliği sanata da yansımıştır.

Bugün dünyanın en zengin müzelerinde Azerbaycan sanatının birçok güzel örneğini görmek mümkündür. Paris'te Louvre, Londra'da Victoria ve Albert, New York Metropolitan, St. Petersburg'da Ermitaj Müzesi, İstanbul'da Topkapı Müzesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, v.b. 500, 1000 yıl ve daha önceki dönemde Azerbaycan'da yapılmış eserler muhafaza edilmektedir. Eserlerin Amerika, Avrupa, Asya ve Afrika'nın ünlü müzelerinde bu kadar değerli bir yere sahip olması, onun dünya çapında önemli olduğunu göstermektedir.

Azerbaycan'ın en eski sanat eserleri taşlar ve kayalar üzerinde görülmektedir. Bu sebepsiz değildir; çünkü taş, insan hayatındaki en eski ve doğal nimetlerden biridir. İlkel insanlar taş aletlerle kendilerine yiyecek elde etmişler ve ondan çeşitli şeyler hazırlamışlardır. İlkel insanların ilk yerleşim yerleri (mağaralar) de taştan yapılmıştır.

İnsanların estetik zevklerinin gelişmesinde taş büyük rol oynamıştır. Bilim adamlarının en eski resimleri taşlar ve kayalar üzerinde bulması tesadüf değildir¹.

Bilim adamları taşa oyulmuş, çizilmiş görüntülerin en eski örneklerini Ordubad (Gemi Kayası), Abşeron (Merdekan, Şüvelan köyleri) ve Bakü'nün 60 km güneyinde, Hazar Denizi'ne çok uzak olmayan Gobustan kayalıkları üzerinde bulmuşlardır. İçeriği, sanatsallığı ve bolluğu nedeniyle Gobustan kayalıklarındaki görüntüler daha çok ilgi görmektedir. Bilim adamları, ilkel taş ve metal aletlerle burada tasvir edilen üç binden fazla insan, hayvan, ev eşyası, pul tablo keşfetmişlerdir².

Yüzyıllar boyunca İslam dinî doktrinlerinin, dinî ideolojinin ve fanatizmin canlı yaratımların, özellikle insan tasvirini yasaklamasına rağmen, Azerbaycanlı sanatçılar dünya sanatının altın fonunda yer alan değerli eserler meydana getirmişlerdir.

XV. yüzyılda Azerbaycan güzel sanatlarına dünya çapında ün kazandıran minyatür sanatı olmuştur. Azerbaycan minyatür sanatı özünde kitapla ilgilidir. Esas olarak bir illüstrasyon olarak oluşan minyatür sanatı, klasik Doğu şiiriyle yakın ilişki içinde olup onun faydalı etkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve tıpkı kadim antik mitolojinin Yunan sanatında etkisi gibi gelişmiştir.

Dünya edebiyatının büyük şairleri Firdevsî ve Nizâmî, Sadi ve Hafız, Câmi ve Ali Şir Nevai, Hüsrev Dehlevi ve klasik Doğu şiirinin diğer önde gelen ustalarının ölümsüz eserleri ressamlar için tükenmez bir ilham kaynağı olmuş, sanatlarını ileri hümanist fikirlerle, büyüleyici görüntülerle zenginleştirmişlerdir³.

Yakın ve Orta Doğu'daki en eski minyatür sanatı örneklerinin çoğu, Azerbaycan'ın - Hoy, Marağa, Tebriz şehirlerinde yapılmıştır. Bu tesadüfi değildir, çünkü XIII. yüzyılın sonlarında ve XIV. yüzyılın başlarında İlhanlı'ların merkezleri olan Marağa ve Tebriz, Doğu'nun en önemli kültür merkezleriydi.

¹ Rasim Efendi, **Azerbaycan Güzel Sanatları**, Bakü, Şarg-Garp, 2007, s. 6.

² Rasim Efendi, **a.g.e.**, s. 7.

³ Kerim Kerimov, **Azerbaycan Güzel Sanatları**: Monografi, Bakü, Işık, 1992, s. 79.

XIV. yüzyılın başlarında, Tebriz civarındaki iki büyük kasabada - Gezaniye ve Reşidiye'de bilim ve eğitim kurumları, büyük bir kütüphane ve sanat atölyeleri yer alıyordu. Bu kütüphanelerde başka ülkelerden sanatçılar ve diğer kitap sanatı ustaları çalışıyordu. Bu sanatçılar, Doğu'nun önde gelen bilim adamlarının ve şairlerinin eserlerinin, Reşîdüddîn'in ünlü "Câmi'ü't-tevârih"i de dahil olmak üzere zarif el yazmalarını yaptılar ve onları güzel minyatürlerle resmettiler. O zamandan Azerbaycanlı sanatçıların klasik eserlere yaptığı illüstrasyonların yanı sıra murakkalarda⁴ - özel albümlerde toplanan bağımsız minyatürler, dünyanın en ünlü müzelerinde ve kitap koleksiyonlarında nadide sanat incileri olarak korunmaktadır⁵.

Büyüleyici güzellikleri ve duygusal etkileri nedeniyle sanatsal ve estetik değeri yüksek olan bu eserler, Azerbaycan minyatür sanatının tarihine ve gelişim aşamalarına ışık tutmakta, Tebriz okulunun bağımsız ve özgün bir şekilde nasıl oluştuğunu ortaya koymaktadır.

Azerbaycan minyatür sanatının bilinen en eski örnekleri "Verga ve Gülşa" (XIII. yüzyılın başı), "Menafi'ül-hayvan" (1298), "Câmi'ü't-tevârih" (1308, 1314, 1318) el yazmaları Doğu'da yeni bir ekolün başlangıcı olmuşlardır.

Tebriz minyatür okulunun kuruluşu, oluşumu ve ilk gelişimi, yerel sanat geleneklerinin farklı yönlerden gelen etkilerle kesişmesi ve harmanlanması sürecinde gerçekleşmiştir. Bu etkilerden biri Moğollarla birlikte Tebriz'e gelen Uygur sanatçıların getirdiği Doğu Türkistan sanatının etkisi, diğeri ise Bağdat okulu aracılığıyla gelen Arap-Mezopotamya resim geleneklerinin etkisidir⁶.

⁴ Arapça'da "yamalı" mânasına gelen murakka' kelimesinin albüm anlamındaki aslı murakkaa olup Farsça'dan Türkçe'ye murakka' şeklinde geçmiştir. Çoğulu murakkaattır. Bir murakkaa girmesi tasarlanan kıtalar, germe (aş.bk.) usulüne göre hazırlanmış bir mukavvaya yapıştırılıp çevresi bezendikten sonra bunlar aynı ebatta kesilerek sırt sırta getirilir ve üç kenarından ince bir deri veya kumaş şeritle birbirine tutturulur. Yapıştırılan bu şeritler aynı zamanda kıta kenarlarının yıpranmasını önler. Murakka'lar İslâm sanatlarının renk, desen, minyatür ve hat bakımından ince bir zevkle işlenmiş en zengin eserleridir. Celî yazıların gelişmesinden önce hat sanatının en güzel örnekleri daha çok yazma kitaplarda ve murakka'larda görülürdü. Bkz. M. Uğur Derman, "Murakka'", TDV İslâm Ansiklopedisi, Cilt 31, Ankara 2020, s. 204-205.

⁵ Kerim Kerimov, a.g.e., s. 80.

⁶ Kerim Kerimov, a.g.e., s. 81.

Azerbaycan sanatı, halkın tarihi kadar eski ve zengindir. Gobustan kaya resimleri, Kafkas Albanyası'nın sanatsal seramik ve metal ürünleri, sanatsal cam ve oyma sanatı, Orta Çağ'da dünya çapında ün kazanan Tebriz minyatür sanatı örnekleri, renkli halılar, nakışlar, sulu çanak çömlek, çini sanatı, narin oyma ağırları ve tüm güzel takılar, bütün bunlar Azerbaycan sanat mirasının çok zengin olduğunun kanıtıdır⁷.

XIX. yüzyılın başlarında Azerbaycan'ın Rusya'ya katılması Azerbaycan halkının tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Çarlığın tiranlığına ve gerici ulusal-sömürge politikasına rağmen, Azerbaycan'ın Rusya'ya katılması ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel kalkınmasında nesnel olarak ilerici bir rol oynamıştır. Dış saldırganlık savaşlarının ve iç feodal çekişmelerin sona ermesi, ülkede üretici güçlerin, şehirlerin, ticaretin ve zanaatların gelişimi için uygun koşullar oluşturan barışçıl koşulların kurulmasına yol açmıştır.

Azerbaycan'ın sosyo-ekonomik ve siyasi hayatındaki değişiklikler, Rus-Azerbaycan kültürel bağlarının genişlemesi, gelişmiş Rus kültürünün etkisi XIX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan kültüründe belirli bir canlanma meydana getirmiştir. Azerbaycan'da, özellikle gelişen petrol ve kapitalist şehir Bakü'de, çeşitli bilim ve kültür alanları hızla gelişmiştir. Azerbaycan edebiyatı yeni sosyal içerik, demokratik fikirler, yeni türler ve sanatsal biçimlerle zenginleştirilmiştir. Realist drama, şiir ve nesir gelişmiştir. Azerbaycan'da profesyonel bir millî tiyatronun temeli atılmıştır. Bakü ve diğer şehirlerde yeni tür okullar açılmış, kütüphaneler ve bilim dernekleri kurulmuş, kitap, gazete ve dergiler yayımlanmaya, Azerbaycan halkının tarihi, maddi kültür anıtları, edebiyatı ve sanatı incelenmeye başlamıştır⁸.

Bu koşullar altında, demokratik fikirlerin, ileri felsefi düşüncenin, yeni estetik normların ve realist edebiyatın etkisiyle Azerbaycan'da güzel sanatlar gelişmeye devam etmiştir. Bu dönemde Rus-Azerbaycan kültür ve sanat bağlarının genişlemesi sonucunda önde gelen Rus sanatçıların Azerbaycan'a ve halkın kültürüne olan ilgisi artmıştır. Azerbaycan'ı farklı zamanlarda ziyaret eden önde gelen Rus sanatçılar G. Gagarin, F. Tim, V. Vereşagin, N. Yaroşenko, A. Bogolyubov ve diğerleri, insanların

⁷ Kerim Kerimov, **a.g.e.**, s. 3.

⁸ **A.g.e.**, s. 207.

hayatını, maddi kültürel anıtları, gelenekleri sevgiyle yansıtan birçok eser meydana getirmişlerdir.

XIX. yüzyılda Azerbaycan güzel sanatlarının gelişme yönünü belirleyen temel unsur, Ortaçağ sanatının geleneksel süsleme tarzından yeni sanatsal biçimler, yeni türlerle zenginleştirilmiş gerçekçi tasvir yöntemine kademeli olarak geçişidir. Bu yeni kalite Şeki, Şuşa, Bakü ve diğer şehirlerdeki sarayların ve binaların iç mekanlarına, av, savaş ve ev sahneleri içeren duvarların boyanmasına, portrelere ve çeşitli el yazmaları ve litografik kitapların illüstrasyonlarına yansımıştır. Ancak bu dönemde meydana çıkan güzel sanatların kendine özgü üslup özellikleri, fikir-estetik özü ve sanatsal başarıları Mirze Kadim İrevani (1825-1875), Mir Möhsün Nevvab (1833-1918), yetenekli şair ve sanatçı Hurşidbanu Natevan (1832-1897), Usta Gember Karabaği (1830-1906) gibi dönemin önde gelen ressam ve halk ustalarının eserlerinde yansıtılmıştır⁹.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında sadece bu sanatçıların eserlerinde değil, genel olarak bu dönemin güzel sanatlarının tüm alanlarında, tüm sanatçıların eserlerinde gerçekçi betimleme yöntemine eğilim büyümüştür. Böylece XIX. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan güzel sanatlarında geleneksel süsleme tarzından Avrupa tarzı realist tasvir yöntemine geçiş başlamıştır.

Azerbaycanlı sanatçıların realizmi, eski ve zengin bir tarihe sahip olan halk sanatı ve minyatür resminin güçlü geleneklerine bağlıydı. XIX. yüzyıl güzel sanatlarında geleneksel sanat biçimi hakim olduğu için realistik eğilimlere boyun eğdirmiş, eritmiş ve onunla birleşerek kökleriyle geleneksel sanata bağlı olan, özgün yeni bir biçim meydana gelmiştir. Zamanla bu sanatta yeni akım, sosyal fikirler, felsefi-estetik düşünce ve ileri Rus ve Avrupa sanatının verimli etkisi sonucunda yavaş yavaş gerçekçi bir üslup oluşmaya başlamıştır. Ancak Azerbaycanlı sanatçıların gerçekçiliği, eski ve zengin bir tarihe sahip olan halk sanatı ve minyatür sanatının güçlü gelenekleri ile ilişkilendirilmiş ve bu geleneklerden beslenmiştir.

⁹ A.g.e., s. 208.

XX. yüzyılın başlarında Azimzâde ve Behruz Kengerli'nin eserlerindeki gerçekçi üslup daha da geliştirilmiş, fikir-estetik ve sanatsal ustalık açısından inkişaf ederek ana yaratıcı yöntem olmuştur¹⁰.

XX. yüzyılın başlarından itibaren yaşam ve zaman, güzel sanatlara sosyal ve politik açıdan büyük önem taşıyan soylu meseleler getirmiş ve bunları Orta Çağ'dan kalma geleneksel sanatın sınırlı biçimleri ve olanakları içinde yerine getirmek imkansızlaşmıştır. Yeni ileri fikirler, yeni içerik, bunları yansıtabilecek yeni bir sanatsal biçim, yeni tanımlama araçları gerektirmiştir. İçerik ve biçim arasındaki bu uyumsuzluk, geleneksel kitap minyatürlerinden süs-dekoratif formlara ve gerçekçi güzel sanat formlarına doğru bir sıçramaya yol açmıştır. Güzel sanatlar, sadece nadide kitapları ve sarayları süsleme, seçkinleri tasvir etme ve onlara ait olma kısıtlamasından kurtulmuştur. Güzel sanatlara geniş bir alan açılmış, yeni imkanlar ortaya çıkmış, kitlelerin sanatı olmuş, onların istek ve arzularını, hayatını ve geçimini yansıtmaya hakkını kazanmıştır. Böylece Azerbaycan güzel sanatlarında, Azimzâde ve Behruz Kengerli'nin eserleriyle ilişkili yeni içerik, gerçekçi grafik ve resim biçimi oluşturulmuş, hızla gelişmiş ve çeşitli türlerle zenginleştirilmiştir¹¹.

Bu süreçte büyük demokrat Celil Memmedguluzade liderliğindeki "Molla Nasreddin" dergisi ile derginin baş sanatçıları A. Azimzâde, O. Şmerling ve İ. Rotter yeni sanatın biçimlerinin ideolojik ve estetik içeriğine yön vermede önemli rol oynamışlardır¹².

Azerbaycan'da yayımlanan karikatürler ilk olarak XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Karikatürün bir tür olarak oluşumu kapitalizmin gelişmesiyle ilişkilendirilmiş, sınıfsal ve siyasal mücadelede ideolojik bir silah olarak kullanılmıştır. Hızla gelişen kapitalist bir petrol ülkesi olan Azerbaycan'da karikatürün bağımsız bir tür olarak oluşması için verimli bir zemin vardı. Büyük devletlerin çıkarlarının çatıştığı Azerbaycan'da, güçlü bir burjuva sınıfının oluşması, halkın millî ve kültürel bilincinin gelişmesi, bu alanda farklı din ve milletlerin bir arada

¹⁰ A.g.e., s. 217.

¹¹ A.g.e., s. 218.

¹² A.g.e., s. 220.

yaşaması ve diğer etkenler, karikatür türünün gelişmesinde ve hızla yayılmasında büyük önem taşımıştır¹³.

Hiciv grafiklerinin en yaygın şekli olan karikatür, Azerbaycan'da XX. yüzyılın başlarında tüm Müslüman Doğu'sunda "Molla Nasreddin" (1906-1931) adlı ilk resimli hiciv dergisinin varlığı sayesinde ortaya çıkmıştır. Dergi, milliyetçi fikirlere karşı acımasızca savaşmış, burjuva aydınlarının dalkavukluklarına ayna tutmuş ve dinî fanatizmi sert bir dille eleştirmiştir. Her sayıda yayımlanan renkli resimler derginin popüler olmasına yardımcı olmuştur¹⁴.

¹³ Bayram Hacızade, **Dünya Karikatürü:** [İzomateriyal]: [kitap-katalog], Azerbaycan Cumhuriyeti Medeniyet ve Turizm Bakanlığı, Uluslararası Karikatürcüler Teşkilatları Federasyonu, Azerbaycan Ressamlar Birliği, Azerbaycan Karikatürcü Ressamlar Birliği, Bakü, 2009, s. 50.

¹⁴ **Azerbaycan'ın Karikatürcü Ressamları**, Haz. Mürsel Nəcəfov; ressam M. Gasimov, Bakü, Işık, 1972, s. 5.

BİRİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN RESİM SANATINDA AZİM AZİMZÂDE

1.1. Aile ve Meslek Hayatı

Bakü'nün kuzeyinde, Şor adlı tuz gölü kıyısında, Abşeron yarımadasına özgü Novhanı isimli bir köy bulunmaktadır. 1887 yılında Novhanı'dan çiftçi ve taşıyan olan Aslan Kerbelayı Abdülazim oğlu, gençliğinde köyü terk etmiş ve şansını şehirde denemek zorunda kalmıştır¹⁵.

Onun 5 çocuğundan sadece üçüncü çocuğu hayatta kalmıştır. 30 Nisan 1880 tarihinde doğan bu çocuğa büyükbabasının adı verilmiştir. Ama herkes ona Abdülazim değil, kısaca Azim demiştir.

Azim Azimzâde'nin ailesi şimdiki Dilara Aliyeva Caddesi'nde üç odalı, bahçeli bir ev satın almışlardır. Babası kısa sürede bu üç odayı artırmış ve eve altı oda daha eklemiştir.

Azim büyüüp okul çağına geldiğinde babası onu memleketi Novhanı'daki molla okuluna göndermiştir. Arap alfabesini ve Kuran'ı bir ay içinde okumayı öğrenmiştir. Ne kadar örnek bir öğrenci olursa olsun, zaman zaman dayak yemiştir. Bir gün arkadaşlarından biri okula bir kutu boya getirmiştir. Küçük Azim hayatında ilk kez boya görmüştür. Bu nedenle her şeyi unutmuş ve bir süre kutudaki boyaları izlemiştir. Öğrencinin "uygunsuz" davranışını gören molla, öfkesini kaybetmiş, ondan boyaları alarak ona sopayla vurmuştur. O günden sonra inatçı çocuk fırsat buldukça molların bütün bağrımlarına rağmen derslerde resim yapmaya devam etmiş ve diğer çocukların dikkatini dağıtmıştır. Molla onu defalarca azarlamıştır. Mollahane'de resim yapmanın günah olduğunu söylemiş ve örnekler vermiştir. Birkaç gün sonra molla, Azim'i yine resim yaparken yakalamıştır. Aynı gün Azim mollahaneden kovulmuştur.

¹⁵ **Azim Azimzâde:** [İzomateryal], yazar-haz.. M. Nacafov; edt. A. M.Tağızade, Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Babasından habersiz girdiği Rus-Tatar okulundan mezun olduğunda (1889), hocaları onun yeteneğini görmüş ve babasına Azim'in eğitimini yarıda bırakmamasını, onu realni okula göndermesini tavsiye etmişlerdir. Aslan Kerbelayı teklifi kabul etmeyerek, *"Benim bir çocuğum var, yarın gidip kafir olmasını kabul etmem"* demiştir.

Böylelikle 15 yaşındaki bir çocuğun "emek faaliyeti" başlamıştır. Azim, ayda 12 manat aldığı Risov ve Lapin firmasının metal döküm fabrikasında 6 aydan fazla duramamıştır. Akrabalarının yardımıyla tüccar Ağabala Guliyev'in değirmeninde kağıt teslimat kuryesi olarak iş bulmuştur. Günde en az 16 saat çalışmak zorunda kalmıştır.

Değirmen sahibi sık sık Azim'i yeni inşa ettiği evine gönderirmiştir. Azim, evin sokağa bakan iki cephesini süsleyen taş işlemlere hayran kalmıştır. Bir gün binanın içinde resim yapan Rus ressam Durov (bazı kitaplarda Maslov) ile tanışmıştır. Azim ilk kez yağlı boya ile çalışan bir ressam görmüştür. Ressam merdivenlerde yağlı boyalarla birkaç manzara çizmiştir. Bu resimlerde Doğu yaşamından sahneleri, İstanbul ve Kahire manzaralarını tasvir edilmiştir. Genç Azim'in resimle ilgilendiğini bilen Durov, onunla sık sık konuşmuş ve genç Azim'e bu sanatın inceliklerini öğretmeye başlamıştır.

Yeni binanın dekorasyonunu bitirdikten sonra, Ağabala Guliyev Durov'a Paris'teki Dünya Endüstri Fuarı'nda kendi değirmeninin tarihini göstermek için resimler çizmesini sipariş etmiştir. Resimlerle birlikte değirmen sahibinin portresi de çizilmesi gerekmiştir. Durov, girişimciden Azim'i asistanı yapmasını istemiştir:

"- Bana Azim'i ver, onu birkaç yıl içinde hazırlayacağım ve sana yetenekli bir halk sanatçısı vereceğim."

Buna karşılık, girişimci Azim'e şunları söylemiştir:

"- Sen Müslüman bir çocuksun aklını topla, aklını burada ticarete ver, adam ol. Ressamlık nedir? Annen baban resim mi çizmiş? O (Durov'u kastederek) sana boş bir votka şişesi dışında ne verebilir? Git işine bak!"

Azim, Durov ile gizlice çalışma fırsatı bulmuştur. Bir süre sonra resimler hazırlanmış ve Dünya Sergisi'nde sergilenmek üzere Paris'e gönderilmiştir.

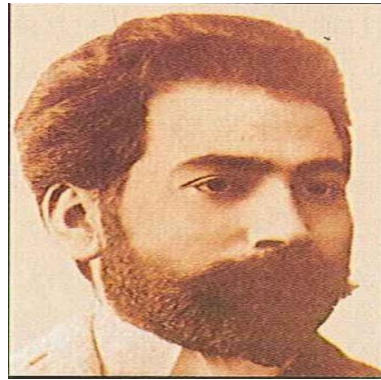
Girişimci, asistanının zamansız resim çizmesinden hoşlanmadığı için onu işten atmıştır. Azim, sanat okuluna girme arzusu içindedir. Bakü'de böyle bir okul olmadığı için Moskova'da, Kiev'de veya Tiflis'te okuma fırsatı yoktur. Bir tanıdığının tavsiyesi üzerine dönemin zenginlerinden birinden okumak için yardım istediğinde şu cevabı almıştır: *"Oğlum aklını topla, kendine sanat bul. Bize ressam değil, mühendis, doktor lazım"*.

Genç Azim, Alekbperov kardeşlerinin un deposunda çalışmaya başlamıştır. Onların küçük kardeşi Azim'in "Molla Nasreddin" dergisine resim gönderdiğinden haberdardır. Bir sohbet sırasında Azim'e şöyle demiştir:

"Sana dikkat ettim, senin ticaretle alakan yok. Senin arzun ve fikrin resim çizmektedir. Şeriata göre bu günahdır, ama bir yandan aç kalamazsın. Ben bu günahı allah rızası için aç kalmayasın diye yapıyorum. Maaşını her ay 15 manat arttırıyorum, ama bu 15 manat kendi hesabıma olacak, kardeşim bilse sevinmez."¹⁶

Azim 1905'te evlenmiştir. 1907'de işini bırakmış ve bir süre işsiz kalmıştır. O sırada teyzesi Kerbelâ'yı ziyarete hazırlanıyordur. Azim bu yolculukta teyzesine eşlik etmeyi kabul etmiş ve birkaç ay boyunca İran ve Irak'ı dolaşarak Bakü'ye dönmüştür¹⁷.

Resim 1. Genç Azim Azimzâde

Kaynak: Bayram Hacızade, **Azerbaycan Karikatürü Dün ve Bugün**, Azerbaycan Ressamlar Birliğı, Azerbaycan Karikatürcü Ressamlar Birliğı, Bakü, 2007. s. 7.

¹⁶ Terane Meherremova, "Karikatür Sanatının Kurucusu", **Kaspi Gazetesi**, 6 Mayıs 2011, s. 12.

¹⁷ Mürsel Nacafov, **Azim Azimzâde**: [Görkemli Azerbaycan ressamı Azim Azimzâde'nin doğumunun 100. yıldönümü münasebetile], Bakü: Işık, 1980, s. 10.

1907'den itibaren resimle birlikte sosyal faaliyetlerini de genişleten Azimzâde, hayatını defalarca tehlikeye atmıştır. Onu sürekli tehdit etmişler hatta öldürmek istemişlerdir. Ama kimseden korkmuyordur. Evleri camiye çok yakın olduğu için Azimzâde'nin eserlerinin baş kahramanları olan mollalar her gün sokaklarından geçiyordur. Onlarla yan yana yaşamasına rağmen mollaları eleştirmekten çekinmemiştir. Azimzâde mollaların resimlerini çizerek pencereden ayaklarının dibine atardı. Mollalar kendi resimlerini görünce sinirlenir ve kağıdı yırtarlardı. Ömrünün sonlarında, hastalandığında bile pencere pervazına oturur ve sokaktan geçen bir "adam"ın resmini çizerdi.

Azimzâde dine karşı değil, din adını suni olarak kullanan mollalara karşı çıkmıştır. İnsanların kalplerinde Tanrı'yı sevmesi gerektiğini dile getirmiştir. Seçkin sanatçının eserleri içinde yaşadığı toplumun aynası olmuştur. Azimzâde'nin eserlerinin ana teması toplumsal zıtlıklar, gelenekler ve halk yaşamıdır. Toplumun farklı katmanlarının olumsuz unsurları - açgözlü tüccarlar, sahtekar din adamları ve şarlatanlar onun eserlerinde eleştirdiği temel karakterlerdir.

Azimzâde halkını tüm ruhuyla sevmiştir. Halkının diğer halkların gerisinde kalmasını, fakir ve zavallı görünmesini istememiştir. Karikatürleriyle her yurttaşına, *"Yeter, cehalet uykusundan uyanmalıyız, geri kalmamalıyız, yumruk gibi aynı hedefe vurmalıyız"* sözleriyle seslenmiştir. Eserlerinde olumsuz insanları bazen keskin bir mizahla, bazen de yumuşak bir alaycılıkla keskin bir dille eleştirmiştir. "Köpek savaştırma", "Adam karısını dövüyor", "Zengin evinde düğün", "Su İçin Dövüş", "Eski Bakülüler" gibi eserlerinde farklı sosyal sınıflara ait tiplerin iç yüzünü açarak kadın haksızlığına ve adaletsizliğine karşı çıkmıştır. Bu anlamda o dönemde toplumdaki sosyal adaletsizlikleri daha belirgin bir şekilde yansıtan "Eski Bakü Tipleri" ve "100 Tip" eserleri özellikle takdire şayandır. Bu kitaplarda yayımlanan karikatürlerin bazıları ya imzasızdı ya da Şmerling tarafından imzalanmıştı. Ama Azimzâde'nin el yazısı ve üslubu belliydi. Sanatçı daha sonra bu karikatürlerin altına "benimdir" yazarak yazarlığını doğrulamıştır.

Azimzâde, ünlü hiciv şairi M. A. Sabir'in "Hophopname" adlı eserine yaptığı illüstrasyonlarla da kitap grafiği sanatının temellerini atmıştır.

Kostüm eskizleri ve tiyatro süslemeleri, Azerbaycan sanatının bu alanda gelişmesine özel bir ivme kazandırmıştır.

Eserleri dünyanın birçok müzesinde sergilenen sanatçının ilk kişisel sergisi 1940 yılında düzenlenmiştir. Bakü'de düzenlenen ilk sergide izleyiciler sanatçının 1200'den fazla eserini görebilmiştir. 1920-1943 yıllarında Azerbaycan Sanat Koleji'nde öğretmenlik yapan Azimzâde, 1932-1937 yılları arasında kolejde müdür olarak çalışmıştır. Sanatçının inisiyatifi ve doğrudan katılımıyla oluşturulan bu okula kendi adı verilmiş, yaşadığı daire bir anıt müzeye dönüştürülmüş ve evin yanındaki bahçeye bir büstü dikilmiştir.

Azimzâde, 15 Haziran 1943'te vefat etmiştir. Savaşta oğlunun ölüm haberini aldıktan sonra hastalanmış, bu ağır kaybı yüreği kaldıramamıştır. Ünlü sanatçıya büyük saygı duyan Mircafer Bagirov, Azimzâde'nin savaşta olan diğer oğlunun geri dönmesini emretmiştir. Ancak oğlu, hayatta iken babasını son kez görmeye yetişememiştir¹⁸

Azerbaycan halkının önde gelen faaliyet adamı, millî modern grafik sanatın karikatür, hiciv poster ve illüstrasyon türlerinin kurucusu, görsel sanatta yerli temaların ve tiyatro tasarımının ilk yaratıcısı, Azerbaycan'ın ilk Halk Sanatçısı Azimzâde'nin zengin sanat mirası korunmakta, halkımız büyük sanatçının millî kültürün ilerleyişi tarihindeki müstesna hizmetlerini saygıyla anmaktadır.

1.2. Sergiler

Azimzâde aktif bir yapıya sahip olmasa, sergi etkinliklerinde ve kamusal yaşamın birçok alanında kendini göstermeye çalışmasa da, yetenekli bir hiciv ustası, karikatürist, poster sanatçısı ve edebi eserlerin güzel bir illüstratörü olarak ün yapmıştır.

XX. yüzyılda millî güzel sanatın gelişmesinde çok değerli bir rol oynamış, grafikleri yeni türler ve görüntülerle zenginleştirmiş ve ressamların eğitimine güçlü bir

¹⁸ Terane Meherremova, **a.g.m.**, s. 12.

destek vermiştir. Bu nedenle Azimzâde, XX. yüzyıl Azerbaycan güzel sanatının yıllıklarında onurlu bir yere sahiptir.

Azimzâde'nin mirası, eşsiz sanatı kimseyi kayıtsız bırakmamıştır. Sanatçının eserleri güncelliğini korumaya devam etmektedir. Yeni nesil izleyicileri, sanatçıları, sanat eleştirmenlerini alaka düzeyi, temalarının tükenmezliği ve gerçek insanlık ile heyecanlandırmaktadır. Bugün sanatçının eserleri, ülkenin ve dünyanın en iyi müze ve özel koleksiyonlarını süslemektedir.

1927 yılında Azimzâde'nin yaratıcı faaliyetinin 20. yılı Azerbaycan'da törenle kutlanmış ve Azimzâde, Halk Sanatçısı unvanını almıştır. Sanatçının birçok eseri o dönemde Bakü ve Moskova'da çeşitli sergilerde sergilenmiştir¹⁹.

O zaman, "Molla Nasreddin" dergisinin editörleri, yıldönümü için bir tebrik mektubu ile birlikte, dergide "İrşad'ın Müşterisi" resmini yeniden yayımlamışlardır. Celil Memmedguluzade, resmin Azimzâde tarafından çekildiğini ve gönderildiğini doğrulamıştır²⁰.

1932'de Bakü'de Ressamlar Birliği Düzenleme Kurulu kurulmuştur. 1937-1938'de Azimzâde, Moskova'da Azerbaycan Sanatının On Günü için sanatsal tasarım çalışmalarının yönetimiyle görevlendirilmiştir. O zaman, SSCB Yüksek Sovyeti Başkanlığı, halk sanatçısına Azimzâde'ye Onur Nişanı vermiştir.

Haziran 1939'da, SSCB Halk Komiserleri Sovyeti, SSCB Sanatçılar Birliği'ni oluşturmak için ilgili bir karar almış ve Azerbaycan'dan Azimzâde Düzenleme Komitesi üyeliğine dahil edilmiştir²¹.

6 Mart 1940 tarihinde sanatçının eserlerinden oluşan ilk kişisel sergisi Bakü Sanat Müzesi'nde sergilenmiştir. Sergide 35 yıllık yaratıcı faaliyeti sırasında resmettiği 1.200 eser sunulmuştur. Aynı yılın Haziran ayında Moskova'da sanatçının kişisel sergisi açılmış ve sergi eşsiz yaratıcılığıyla büyük ilgi görmüştür. Tür çeşitliliği,

¹⁹ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 39.

²⁰ Bayram Hacızade, Azerbaycan'da Karikatürün İnkişafı (Doktora tezi). Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, Azerbaycan Devlet Ressamlık Akademisi, Bakü, 2007, s. 12.

²¹ Mürsel Nacafov, a.g.e., s. 24.

resimlerdeki ince renk duygusu, sanatçının becerisi, özgünlük ve millî doku herkesi büyülemiştir²².

Eylül 1940'ta sanatçının eserleri Moskova'dan Erivan'a getirilmiş ve 29 Eylül'de sanatçının evinde bir sergi açılmıştır. SSCB Halk Sanatçısı Martiros Saryan daha sonralar Azimzâde'nin sanatının sadece Azerbaycan halkı için değil, tüm Transkafkasya halkları için de önemli olduğunu yazmıştır (Azimzâde akıcı bir şekilde Ermenice konuşurdu)²³.

28 Eylül 2010'da Azerbaycan Ressamlar Birliği Veciha Samedova sergi salonunda karikatürist Hafız Nasıroğlu'nun Halk Sanatçısı Azimzâde'nin 130. yıldönümüne ithafen kişisel sergisi açılmıştır.

Azerbaycan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Azerbaycan Ressamlar Birliği, Karikatürcüler Birliği ve "Kirpi" hiciv-mizah dergisinin ortaklaşa düzenlediği sergide sanatçının 100'den fazla eseri sergilenmiştir²⁴.

15-17 Nisan 2013 tarihleri arasında Azerbaycan Ressamlar Birliği'nin V. Samedova adlı sergi salonunda, seçkin fırça ustasının anısına bir karikatür sergisi düzenlenmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Azerbaycan Ressamlar Birliği ve Karikatürcüler Birliği tarafından düzenlenen sergide, ressamın sanat yolunu başarıyla sürdüren 20 sanatçının 50'den fazla eseri sergilenmiştir²⁵.

17 Mayıs 2018'de sanatçının doğumunun 138. yılı ve adını taşıyan ev-müzenin kuruluşunun 50. yılı münasebetiyle İçeri Şehir'de bir etkinlik düzenlenmiştir²⁶.

Sanatçının adı, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun 7 Mayıs 2019 tarih ve 211 sayılı Kararı ile onaylanan "Eserleri Devlet Malı İlan Edilen Yazarlar ve Devlet Malı İlan Edilen Filmlerin Listesi"nde yer almıştır²⁷.

²² Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 46.

²³ Mürsel Nacafov, a.g.e., s. 26.

²⁴ "Karikatürcü Ressamın Kişisel Sergisi Açıldı", **Azerbaycan Gazetesi**, 2010, 30 Eylül, s. 6.

²⁵ "Azim Azimzâde'nin Hatırasına İthafen", **Medeniyet Gazetesi**, 2013, 19 Nisan, s. 12.

²⁶ Hatice, "Halk Ressamı Azim Azimzâde'nin Hatırası Anıldı", **525. Gazete**, 2018, 19 Mayıs, s. 13.

²⁷ Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun "Eserlerin Devlet Malı İlan Edilmesine İlişkin Kurallar" ve "Eserleri Devlet Malı İlan Edilen Yazarların ve Devlet Malı İlan Edilen Filmlerin

2022 yılında Bakü'de Azimzâde'ye ithaf edilen Bakü Tasarım Festivali düzenlenmiştir.

1.3. Müze Ev

Azimzâde, Bakü 157 D. Aliyeva Caddesi'nde 54 yıl yaşamıştır. Altı odadan oluşan müze evde, sanatçının 5.000'den fazla eseri ile birlikte kişisel eşyalarından oluşan hatıralar muhafaza edilmektedir. Bunlar arasında Mirze Alekper Sabir'in "Hophopname" için yaptığı illüstrasyonlar, Üzeyir Bey Hacıbeyov'un eserlerinin karikatürleri, Mirze Celil'in mektupları ve daha pek çok örnek müze ziyaretçilerinin ilgisini çekmektedir²⁸.

Resim 2. Azimzâde'nin Müze Evi

Kaynak: Azim Azimzâde'nin Müze Evi (Çevrimiçi) <https://museum.az/az/museum/36>, 15 Kasım 2022.

Mollalıktan "Molla Nasreddin"e ve "Hophopname"ye kadar sanat yolu giden Azerbaycan millî resim sanatının önde gelen temsilcisi Azimzâde'nin müze evi, 2020 yılının Nisan ayında Bakü'de tadilatın ardından açılmıştır. Müze Evin müdürü sanatçının torunu İrade Azimzâde'dir. Ünlü fırça ustasının bir zamanlar yaşadığı ev,

Listesi"nin onaylanmasına ilişkin 7 Mayıs 2019 tarih ve 211 sayılı Kararı (Çevrimiçi) <https://nk.gov.az/az/document/3685/>, 9 Ocak 2023.

²⁸ Telman Ağaoğlu, "Her Zaman Açık Kapı", **Azerbaycan Gazetesi**, 2009, 12 Nisan, s. 7.

Azerbaycan SSC Bakanlar Kurulu'nun 14 Haziran 1965 tarihli kararı ile müze olarak kurulmuştur. 1968 yılında faaliyete başlayan bu kültür merkezi, Bakü'de bir resim sanatçısına ait ilk müze-evlerden biridir²⁹.

Resim 3. Azimzâde'nin Müze Evinin Duvarındaki Barelyefi

Kaynak: Azim Azimzâde'nin Müze Evi (Çevrimiçi) <https://museum.az/az/museum/36>, 15 Kasım 2022.

1968 yılında ressamın hatırasını ebediyen yaşatmak, onun emeğini layığınca kıymetlendirmek maksadıyla ressamın vaktiyle yaşadığı ev devlet tarafından ev müzesine çevrilmiştir. Ressam resmin yanı sıra müzikle de ilgilenmiştir. Onun ev müzesinde bulunan şamdanlı siyah piyanosunda Azerbaycan'nın ünlü bestecileri eserlerini seslendirmişlerdir. Müzede ayrıca ressama ait şahsi eşyalar, yaptığı çalışmalar, resim malzemeleri de bulunmaktadır³⁰.

²⁹ Muhammed Nerimanoğlu, "İçerişehrin "Gülüş Parkı"", **Azerbaycan Gazetesi**, 2021, 17 Nisan, s. 6.; İrade Azimzâde, "Milli Hiciv ve Kitap Grafiği Sanatı Onunla başladı": röportaj, **Medeniyet.az Dergisi**, 2015, No 5, s. 58-61.

³⁰ Derya Uzun, **Azerbaycan Resim Eğitiminin Gelişmesinde Azerbaycan Azim Azimzâde Devlet Ressamlık Mektebinin Önemi** (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Selçuk Üniversitesi, Konya, 2011, s. 81-105.

1.4. Gülüş Parkı

Başkent Bakü'nün en görünür ve seçkin yeri olarak kabul edilen İçeri Şehir'de halkın onun eserlerine olan derin sempatisine tanıklık etmek mümkündür. Daracık ve taşlı sokaklardan geçerken, sanatçının karikatürlerinin burada "demire, taşa dönüşmesi" kimsede şaşkınlık yaratmamakta, tam tersine yüzlerde hoş bir gülümsemeye, dudaklarda kahkahalara sebep olmaktadır.

Bu istirahat yerine "Gülüş Parkı" diyenler de bulunmaktadır. Ziyaretçiler, bir kaide üzerinde usta sanatçının büstü, bronz ve bakırdan yapılmış karikatür örnekleri ile karşılanmaktadır. Her zaman ziyaretçi akınına uğrayan park, gerçek bir dinlenme yeridir. Sanatçının dilinde "Eski Bakü Tipleri" ile tanışmak isteyenler buraya gelmektedirler³¹.

Arkeolojik parkın temel amacı, Bakü sakinleri ve şehrin misafirleri için rekreasyon sağlamak ve aynı zamanda eski Bakü'nün tarihi mirasını sergilemektir.

Azimzâde'nin büstünün parkın arazisine yerleştirilmesi tesadüfi değildir. Ressam İçeri Şehir'de yaşamıştır. Sanatçının büstünün muallifi Halk ressamı, heykeltıraş Ömer Eldarov'dur. Anıt resmi olarak Mart 2002'de açılmıştır. Günümüzde Azimzâde'nin büstü İçeri Şehir'in en güzel köşelerinden birini süslümektedir. Büyük sanatkar, kahramanlarının resimlerini sanatçının büstüne ekleyerek bütün bir kompozisyon oluşturmuştur³².

³¹ Muhammed Nerimanovlu, **a.g.m.**, s. 6.

³² Muhammed Nerimanovlu, "Güldürerek Ağlatan Karikatürler": Halk ressamının sanatta açtığı çizgi "gidişli-gelişli", esprili gülüşüyle her zaman seviliyor", **Azerbaycan Gazetesi**, 2020, 17 Mayıs, s. 6.

Resim 4. Azimzâde'nin Büstü

Kaynak: Azim Azimzâde'nin prototipleri İçeri Şehir'de (Çevrimiçi) <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/ezim-ezimzadenin-prototipleri-icberi-sheherde-81681>, 7 Ocak 2023.

Resim 5. Gülüş Parkı

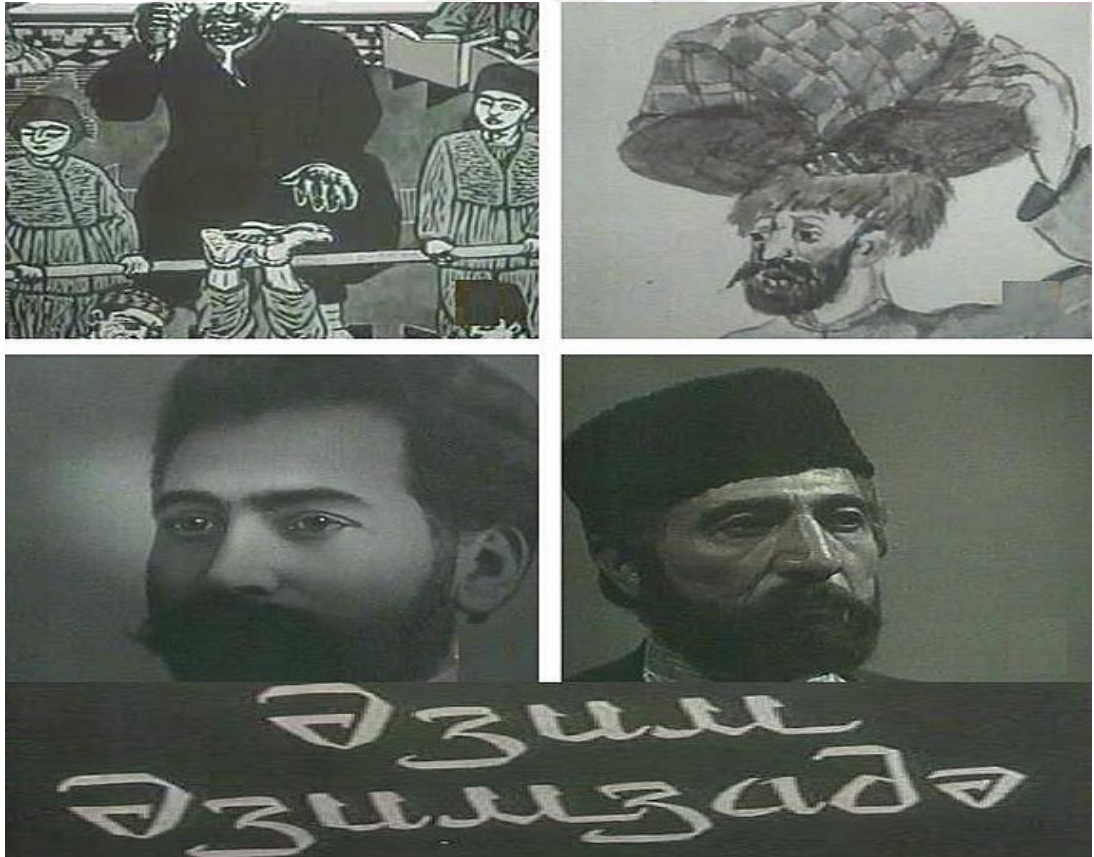

Kaynak: Azim Azimzâde'nin prototipleri İçeri Şehir'de (Çevrimiçi) <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/ezim-ezimzadenin-prototipleri-icberi-sheherde-81681>, 7 Ocak 2023.

1.5. Belgesel

1967 yılında Cafer Cabbarlı'nın adını taşıyan "Azerbaijanfilm" film stüdyosu, sanatçının hayatına ve eserine adanan "Azim Azimzâde" adlı kısa bir biyografik belgesel (20 dakika, renkli, 2 bölüm) çekmiştir. Filmin senaristliğini Ramiz Askerov, yönetmenliğini Zeynep Kazimova, kameramanlığını Alibala Alekperov, ressamlığını Eduard Abdullayev, bestesini Sevda İbrahimova, ses operatörlüğünü Aziz Şeyhov, kameramanlığını N. Harbikov, Aleksandr Milov yapmıştır. Filmin yönetmenliğini A. Şuşkin üstlenmiş, metni Hasanağa Turabov okumuş, Ağasadık Geraybeyli, Ağahüseyn Cavadov ve İsmayıl Osmanlı da filmde rol almışlardır. (Yönetmen asistanı: Alisettar Malikov, Operatör asistanı: O. Nikolenko, Editör: A. Filimonova, Danışman: M. Nacafov)

Resim 6. Azimzâde Hakkında Film

Kaynak: Azim Azimzâde (Film, 1967) (Çevrimiçi)

[https://az.wikipedia.org/wiki/Əzim_Əzimzadə_\(film,_1967\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Əzim_Əzimzadə_(film,_1967)), 18 Şubat 2023.

1.6. Kitabı

Bir dönem sanatçının gezi notlarını içeren el yazmaları Arap alfabesinden çevrilerek "Gobustan" dergisinde yayımlanmıştır. Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanı Halk Yazarı Anar Rızayev'in girişimi ve önsözüyle bu notlar, "AybKitab" projesi çerçevesinde "Mütercim" yayınevi tarafından 2017 yılında "Benim Yolculuğum" adıyla 104 sayfalık bir kitap olarak yayımlanmıştır.

Yazar burada gezdiğı yerleri bir sanatçı gözüyle görmüş ve bir yazarın kalemiyle kağıda dökmüştür. Bu, önce bir ressamın, sonra ise bir yazarın kitabıdır³³.

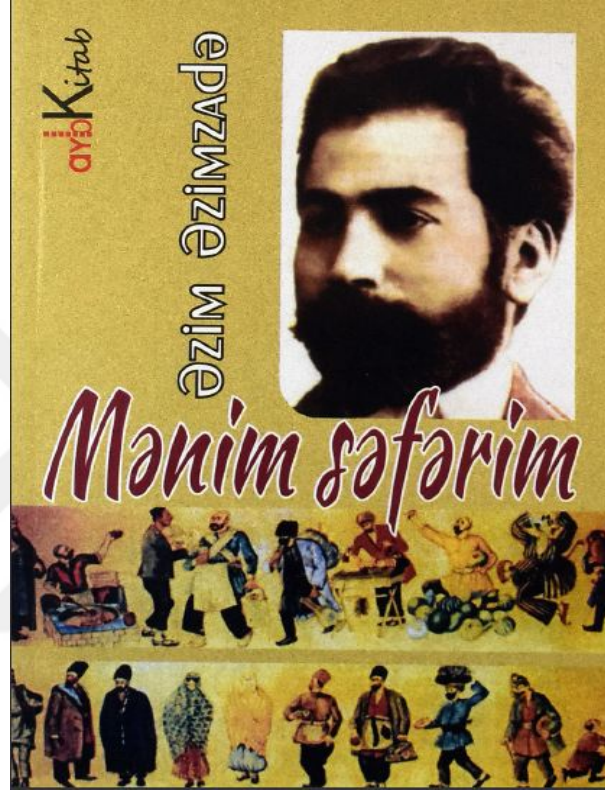
Ressamın gezi notlarının yayımlanması, ölümünden çok sonra, araştırmacısı profesör Mürsel Nacafov'un girişimiyle gerçekleşmiştir. 1980 yılında, sanatçının doğumunun 100. yıldönümü arifesinde, sanat eleştirmeni-bilim adamı, "Gobustan" dergisinin genel yayın yönetmeni Anar Rızayev'i böyle bir el yazmasının varlığından haberdar etmiştir. Dergideki tüm faaliyeti boyunca, sanatla ilgili en çeşitli konularda makaleler yayımlayan, "horoz sesini duymayan" ve bu alanda Azerbaycan'da "sunduka literatürü" örneklerinin oluşturulmasını ortadan kaldıran seçkin aydınımız bu haberi memnuniyetle karşılamıştır. Bu haber büyük ilgi görmüş ve bilim insanından yazını göndermesini rica etmiştir. Mürsel Nacafov, eski alfabeyle yazılan metnin Kiril alfabesine çevrilmiş halini de Anar'a teslim etmiştir. Seçkin fırça ustasının edebi eseriyle tanışan baş editör, dergide yazının tam olarak yayımlamasına karar vermiştir. Böylece sanatçının "Benim Yolculuğum" adlı eseri, derginin kendisine ithafen yayımlanan 1980 yılının 3. sayısında basılmıştır.

Ressamın ilk kez kamuoyuna açıklanan bu edebi faaliyet örneğı, uzmanlar tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Ne yazık ki, zamanla Kiril alfabesiyle basılan bu değerli eserde sanatçının kendi biyografisinden sayfalar kendi adresine ulaşmamış görünmektedir. Anar Bey de bunu hissetmekte ve sanat tarihimizin derinlemesine incelenmesi için paha biçilmez bir kaynak olarak kullanılabilecek bu değerli edebi örneğın yeniden yayımlanması, modern dönemin Latin alfabesi ile

³³ Şahane Müşfig, "Azim Azimzâde'nin "Benim Yolculuğum" Kitabının Sunumu Oldu", **525. Gazete**, 2017, 24 Haziran, s. 4.

basılması gerektiği görüşünü paylaşmıştır. Amacı, yeni neslin de kolayca okuyabilmesidir. Böylece kitap basılmış ve sunulmuştur³⁴.

Resim 7. Azimzâde'nin "Benim Yolculuğum" Adlı Kitabı

Kaynak: Ziyadhan Aliyev, "Azim Azimzâde İrsine İhtiram Örneği", **Edebiyat Gazetesi**, 2017, 8 Temmuz, s. 29.

Azerbaycan SSR İlimler Akademisi Cumhuriyet El Yazmaları Fonu'nun 33 (Γ-1 (11)) numaralı arşivinde saklanan anılar muhtemelen 1930'ların sonlarında yazılmıştır. Anılar eksiktir. Mürsel Nacafov ilk kez 1967 yılında "Azerbaycan SSR İA Haberleri" dergisinde yayımlanan makalesinde 185 sayfalık defter hakkında kısa bilgi vermiştir³⁵.

³⁴ Ziyadhan Aliyev, "Azim Azimzâde İrsine İhtiram Örneği", **Edebiyat Gazetesi**, 2017, 8 Temmuz, s. 29.

³⁵ **Gobustan**: sanat toplusu 1980, No 3 (47), s. 15.

1.7. Azerbaycan Devlet Ressamlık Okulu

Azerbaycan Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Neriman Nerimanov ve Azerbaycan Halk Eğitim Komiseri Dadaş Bünyadzade'nin girişimiyle 1920 yılında Bakü'de serbest sanat atölyeleri temelinde bir Azerbaycan ressamlık atölyesi düzenlenmiştir. Sonra bu stüdyo Yüksek Ressamlık Okulu'na dönüşmüştür. Bu okula önce Yüksek Ressamlık Atölyesi, ardından Azerbaycan Yüksek Ressamlık Okulu adı verilmiştir. Okulun resim, heykel, grafik sanatlar ve sanatsal dikiş mesleklerinde ihtisasları bulunmaktadır. 1923 yılında sanat okulu bünyesinde uygulamalı sanatlar bölümü kurulmuştur. 1924'te Yüksek Ressamlık Okulu'nun adı Azerbaycan Ressamlık Pedagojik Koleji olarak değiştirilmiştir. Aynı yıl ressamlar, grafik tasarımcılar ve tiyatro tasarımcıları kolejin ilk mezunları olmuştur. Okulun pedagojik, özellikle millî personele ihtiyacı vardır. Bu yıllarda, Moskova, Kiev Ressamlık Enstitüleri, Leningrad (şimdi St. Petersburg) ve Tiflis ressamlık akademilerinde çok sayıda öğrenci öğrenim görmüştür. Hepsisi de Azimzâde Devlet Ressamlık Okulu mezunudur.

1937 yılında koleje Azerbaycan Devlet Ressamlık Okulu adı verilmiş ve okulun müdürlüğüne seçkin sanatçı Azimzâde atanmıştır. 1943'te okula sanatçının adı verilmiştir³⁶.

İkinci Dünya Savaşı sırasında okulun birçok öğretmen ve öğrencisi cepheye gitmiştir. Aralarında Sovyetler Birliği Kahramanı Mehdi Hüseyinzade de vardır. Savaşın sona ermesinden sonra, okuldaki çalışmalar yavaş yavaş düzene girmiştir. Birliğin tanınmış üniversitelerinden mezunlar geri dönmüştür. Onların gelişiyile birlikte okulun öğretim kadrosuna yeni isimler eklenmiştir. SSCB Halk Ressamları Tahir Salahov, Mikayıl Abdullayev, Azerbaycan SSC Halk Ressamları Rüstem Mustafayev, Fuad Abdurrahmanov, Settar Bahlulzade, Gazanfar Halikov, Yusif Hüseyinov, Nariman Abdurrahmanov, Maral Rahmanzade, Tugay Mammadov, Elmira

³⁶ Misir Merdanov, **Azerbaycan Eğitim tarihi: [1920-1991. seneler]**, Bakü: Tehsil, 2011, C. 2, s. 266.

Şahtatinskaya, Toğrul Narimanbeyov, Cabbar Garyağdı, Elbey Rzaguliyev bu okulun mezunlarıdır³⁷.

Azerbaycan SSC Yüksek Sovyeti Başkanlığı'nın 18 Aralık 1980 tarihli kararı ile Azimzâde adına Azerbaycan Devlet Ressamlık Okulu, Azerbaycan SSC Yüksek Sovyeti'nin Fahri Kararnamesi ile ödüllendirilmiştir³⁸.

Resim 8. Neriman Nerimanov, Dadaş Bünyatzade ve Azimzâde Ressamlık Okulu'nun Öğretmenleri Arasında

Kaynak: Misir Merdanov, **Azerbaycan Eğitim tarihi: [1920-1991. seneler]**, Bakü: Tehsil, 2011, C. 2, s. 267.

³⁷ Misir Merdanov, **a.g.e.**, s. 268.; Mehdi Mükerrremoğlu, "Zengin Gelenekleri Olan Eğitim Kurumu", **Halk Gazetesi**, 2009, 22 Nisan, s. 7.; Savalan Ferecov, "Zengin Gelenekli Sanat Atölyesi", **Medeniyet Gazetesi**, 2012, 20 Nisan, s. 7.

³⁸ **A. Azimzâde Adına Azerbaycan Devlet Ressamlık Okulu** (Çevrimiçi) http://www.anl.az/download/he_serencamlar.pdf, 22 Aralık 2022.

Resim 9. Azerbaycan Ressamlık Okulu'nun Yaratıcısı Azimzâde Meslektaşları
Arasında

Kaynak: Misir Merdanov, **Azerbaycan Eğitim tarihi: [1920-1991. seneler]**, Bakü: Tehsil, 2011, C. 2, s. 266.

Resim 10. Azerbaycan'ın Ünlü Ressamları Settar Bahlulzade, Tahir Salahov, Kamil Hanlarov, Toğrul Nerimanbeyov, Tağı Tağıyev ve Diğerleri

Kaynak: Misir Merdanov, **Azerbaycan Eğitim tarihi: [1920-1991. seneler]**, Bakü: Tehsil, 2011, C. 2, s. 267.

1.8. Azimzâde'nin Mirasının İncelenmesi

Azerbaycan halk şairi Süleyman Rüstem, Azimzâde'ye ithafen bir şiirinde şöyle demiştir:

“...Sen yeni hayatın büyük ustasısın,

Sanat gökyüzünde kırılmaz kanadın.

İnan, yaşayacak senin de adın,

Çimen yaşadıkça, gül yaşadıkça.

Vatan yaşadıkça, il yaşadıkça”.

Azerbaycan'ın ilk Halk Sanatçısı, Azerbaycan'ın hiciv grafik ve karikatür türünün kurucusu olan Azimzâde, Azerbaycan sanatçıları arasında onurlu bir yere sahiptir. Sayısız eseri ve ünlü serisi, kendilerini Azimzâde'nin halefi olarak gören Azerbaycanlı sanatçı nesilleri için tükenmez bir ilham kaynağıdır. Eserlerinin etkisiyle Azerbaycan grafiklerinin modern yüzünü oluşturan sanatçının yaratıcılığı, çok yönlülüğü ile ayırt edilmektedir. Grafik ve karikatür sanatçısı olarak çalışan Azimzâde, arkasında dezgah grafik çalışmaları, siyasi posterler, hiciv dergileri, gazete çizimleri ve karikatürler, tiyatro dekorasyonları, kostüm eskizleri, kitap illüstrasyonlarından oluşan büyük bir miras bırakmıştır. Sanatçının yaratıcı mirası Azerbaycan'ın birçok müzesinin gururu olmuştur. En önemli eserleri Azerbaycan Millî Sanat Müzesi, Azimzâde'nin Müze Evi, Cafer Cabbarlı'nın adını taşıyan Azerbaycan Devlet Tiyatro Müzesi, Nizami Gencevi'nin adını taşıyan Millî Azerbaycan Edebiyatı Müzesi ve ülkenin diğer müzeleri koleksiyonlarında yer almaktadır³⁹.

Azerbaycan sanat tarihinde onurlu bir yere sahip unutulmaz bir sanatçı olan Azimzâde, bu alanın ilk adanmışlarından biridir. Halk ressamının sanatsal mirası, sanatımızı zenginleştiren ebedi eserlerdir. Yüzlerce çizimi ve karikatürü, çeşitli konulardaki kompozisyonları Azerbaycan Millî İlimler Akademisi'nin El Yazmaları

³⁹ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 7, 10.

Fonu'nda da saklanmaktadır. Azimzâde, ömrünün sonuna kadar sevdiği ve tüm varlığıyla bağ kurduğu sanat dünyasının olağanüstü örneklerini ortaya koymuştur. Sanatsal mirası bugün hala geniş çapta takdir edilmekte ve sevilmektedir. Çünkü Azimzâde'nin yaratıcılığı, millî rengi, eşsiz güzelliği ve düşündürücü misyonu ile sanatın zirvesini sonsuza kadar fethetmiştir⁴⁰.

Çok çalkantılı, öğretici ve yaratıcı bir hayatı olan Halk Ressamı Azimzâde'nin mirası, yüksek sanatsal ve tarihsel-bilişsel değeri olan çeşitli planlı eserler açısından zengindir. Çalışmaları birçok sanat eleştirmeninin dikkatini çekmiş, ancak sanatçının çalışmalarına adanmış çoğu kitap, broşür bilimsel ve popüler eserlerin ötesine geçmemiştir. Azimzâde konusu, Profesör Mürsel Nacafov'un bilimsel yaratıcılığında önemli bir yere sahiptir.

Doktora tezini bu konuda savunan Mürsel Nacafov, genel olarak birçok çalışmasında Azimzâde'nin yaratıcı özelliklerini öne çıkarmıştır. Seçkin sanatçı hakkında birkaç kitap ve albüm yayımlamıştır. Birbirinden daha renkli olan bu yayınlar, Azimzâde'nin hatırasına bir anıt niteliğindedir. Bunlar arasında "Halk Ressamı A. Azimzâde", "Azim Azimzâde" ve diğerleri sayılabilir.

Nacafov, ilk tezini Leningrad'da (şimdiki St.Petersburg) İ. Repin Resim, Heykel ve Mimarlık Enstitüsü'nde "Azim Azimzâde'nin Hicvi" (1958), ikinci doktora tezini Azerbaycan Millî İlimler Akademisi'nde "Azim Azimzâde'nin Azerbaycan Sanatındaki Yeri" konusunda savunmuştur (1969).

Nacafov'un sanat çalışmaları alanındaki ilk büyük eseri, 1954 yılında Moskova'da yayımlanan "Azim Azimzâde" monografisidir. Bu monografi, seçkin sanatçı hakkında ilk kapsamlı çalışmasıdır. Sanat eleştirmeni büyük sanatçıyı şahsen tanıdığı ve eserlerine yakından aşina olduğu için, monografi hem bilimsel, hem de sanatsal açıdan ilgi çekicidir. Bu eserinde Nacafov sanatçıyı sadece karikatürist olarak sınırlamamakta, çok yönlü bir ressam olduğunu kanıtlamakta ve millî tiyatro-dekorasyon sanatının gelişmesinde büyük hizmetlerini göstermektedir.

⁴⁰ Flora Halilzade, "Millî Kolorit ve İfade Güzelliği", **Medeni Hayat Dergisi**, 2015, No 1, s. 65-67.

1959 yılında Nacafov'un "Halk Ressamı Azim Azimzâde" adlı kitabı yayımlanmıştır. Çalışma, yazarın doktora tezi temelinde oluşturulmuştur.

Sanat araştırmacısı olan Nacafov, sanat biliminin eleştiri alanını da unutmamış, incelediği her esere karşı tavrını ifade etmeye çalışmıştır. Çoğu zaman, sanatçının bir veya daha fazla kompozisyonuna, manzaralarına bakarken, akademik profesyonelliğin destekçileri, eserin sanatsal-ideal değerini düşürdüğü iddia edilen bu tür fikirleri kesin olarak reddetmiştir. Sanatçının yenilikçiliğini sanattaki yurttaş konumunda, açık ve anlaşılır görüntü biçiminde ve millî sanat eğilimlerine karşı ilerici tavrında görmüştür.

Nacafov, Azimzâde'nin yenilikçi ruhuna XX. yüzyıl Azerbaycan sanatının genel demokratik eğilimlerinden ayrı bakmamıştır. Sanatçının önde gelen Azerbaycan edebiyatı, müziği ve gazeteciliğinin fikir ve sanat kavramlarına, "Molla Nasreddin" ekolü taraftarı olduğunu özellikle belirtmiştir⁴¹.

Nacafov'un eserlerinde Azimzâde'nin hayatı, yaratıcılığı ve eğitim faaliyeti, sadece güzel sanatların değil, aynı zamanda Azerbaycan tiyatrosunun ve dramaturjisinin, gazeteciliğinin ve edebiyatın oluşumu ve daha da gelişmesiyle ayrılmaz bir bağlantı içinde sunulmuştur. Azimzâde'nin gerçek bir halk sanatçısı olarak oluşumunu aşamalar halinde inceleyen sanat eleştirmeni, Azerbaycan'ın modern güzel sanatının en önemli alanlarının oluşumunda onun yaratıcılığının özünü belirleme konularını amaç olarak ortaya koymuştur. Amaca dayalı olarak bilim adamı, Azimzâde'nin hiciv grafikleri, kitap illüstrasyonu, siyasi poster, tiyatro-dekorasyon sanatı ve diğer alanlarındaki yaratıcı deneyimini genelleştirmeyi başarmıştır.

2010 yılında Müslüman Doğu'nun ilk hiciv dergisi "Molla Nasreddin" in 105. kuruluş yıldönümü vesilesiyle Karikatürcüler Birliği başkanı Bayram Hacızade, Azerbaycan karikatür sanatının kurucusu Azimzâde'nin 130. yıldönümüne "Ressam ve Karikatür" başlıklı iki dilde (Azerbaycan ve İngilizce) bir kitap yayımlamıştır. Ressamlar Birliği'nin 75. kuruluş yıldönümüne ithafen III. "Molla Nasreddin" Azerbaycan Uluslararası Karikatür Yarışması düzenlenmiş ve 59 ülkeden 375

⁴¹ Pervane Aliyeva, "Azim Azimzâde İrsinin Araştırılması: Profösör Mürsel Nacafov'un İlmi Yaratıcılığında", **Medeni-Marif Dergisi**, 2010, No 12, s. 14-17.

sanatçının 600'e yakın eseri sergilenmiştir. Kitap esas olarak yarışmaya gönderilen çizimlere dayanmaktadır. 280 sayfalık kitabın ilk bölümünde Azimzâde'nin yaratıcılığı ve faaliyetlerine geniş yer verilmiş, seçkin sanatçının farklı dönemlerde resmettiği sayısız eseri karikatür severlerin beğenisine sunulmuştur⁴².

⁴² "Azim Azimzâde-130: "Ressam ve Karikatür"" (Azim Azimzâde'nin doğumunun yıldönümüne ithaf edilmiş kitap yayımlandı), **Ekspres Gazetesi**, 2011, 5 Nisan, s. 14.; Bayram Hajizadeh, **Artist and cartoon**: [Isomaterial], Azerbaijan Cartoonists' Union, Baku, Seda, 2010.

İKİNCİ BÖLÜM

AZİM AZİMZÂDE'NİN SANATINDA TEMA VE TÜR RENGARENKLİĞİ

2.1. Azimzâde'nin Sanatının Ayrılmaz Bir Parçası Karikatür Türü. Siyasi Tema

Azimzâde 1800'li yılların Çarlık Rusya'sının, 1917 Bolşevik Devrimi devamında yapılan Rus İmparatorluğu'na dönüşmesi sürecindeki sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapılanması döneminde yaşamış, sanatı da bu çerçevede yön almıştır. Azimzâde'nin konularını, genelde toplum yaşamındaki kadın-erkek ilişkilerine dair eşitsizlikler, kadın hakları, toplumun farklı kesiminden insanların yaşam mücadelesi, geleneksel yapıya dayalı toplum düzenindeki adaletsizlik ve çelişkiler gibi temalar oluşturmuştur. Bunun yanı sıra dinî inançlarla ilgili hurafeler, dine atfedilerek toplumda gelenekselleşen mantık dışı dayatmalar, düzenbazlıklar ve bunların hicvedilmesi çalışmalarında ağır basmaktadır. Azimzâde'nin sanat fikri bahsedilen toplumsal, sosyal, kültürel dokuda şekillenmiş, bu yönüyle çalışmalarında sosyal yaşamdaki ironik durumları hicveden bir üslup zemini üzerine gelişmiştir. Bu hicveden üslup, onun ilerleyen yıllarda Müslüman Türk dünyasının belki de ilk mizah dergisi olan ve sadece mizah yapmakla kalmayıp, döneme ait ülke ve bölgede her tür oluşumu takip ederek kitlelere yön verme gücü oluşturan "Molla Nasreddin" dergisiyle yollarının kesişmesine, bu dergiye uzun süre karikatürleriyle katkı sağlamasında etkili olmuştur⁴³.

Dergide çeşitli edebi türler ve yöntemlerden - felyeton⁴⁴, hiciv şiirleri ve hikayeleri, duyurular kullanıldığı gibi, sayfalarını süsleyen görseller de çeşitli sanat,

⁴³ Başak Lütfiye Seyhan, "Biçim, İçerik, Kompozisyon Düzenindeki Benzer Temalar Açısından Azerbaycan ve Türkiye Çizim Sanatından Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Azim Azimzâde ve Turgut Zaim", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı, Aralık 2016, s. 39.

⁴⁴ **Felyeton** (fr. feuilletton, feuille — "sayfa") - gazete ve dergilerin sayfalarında basılan, çoğunlukla hiciv şiiri olan özel bir eser türüdür. Hem düzyazı hem de şiir olarak yazılan felyeton, sosyal hayatın olumsuz yönlerini eleştirir ve alay eder. Felyeton, ilk kez Fransa'da ortaya çıkmıştır. Tiyatro ve edebiyat

biçim ve türlerle ayırt edilmektedir. Bununla birlikte, görünümünün çeşitliliğine rağmen, edebi metinde veya bağımsız nitelikte çizilen görüntüler - karikatürler, karmaşık alegoriler, hiciv ve gerçekçi çizimler her zaman derginin fikrine, mücadele ruhuna, açığa vurma gücüne uygundur.

Ayrıca dergi resimlerine bakanların sayısı, okuyabilenlerden kat kat fazla olduğu için, çoğu okuryazar olmayan, kamuoyunun kolayca anlayabileceği bu resimler, derginin imajını özümsemesinde daha büyük rol oynamıştır. Çünkü bu resimlerden izleyiciler kendilerini ve yaptıklarını görebiliyorlardı.

"Molla Nasreddin" sanatçıları, dönemin güncel sorunlarına, yaşam olaylarına ve siyasi konulara aktif olarak müdahale ederek, kendilerine karşı tutumlarını yansıtan eserler çizmişlerdir⁴⁵.

Bir dizi karikatür ve hiciv resmi, millî burjuvazinin ve toprak sahiplerinin baskısını, ikiyüzlülüğünü, açgözlülüğünü ve kısacası ahlaki çirkinliklerini gözler önüne sermiştir. Bu noktadan hareketle Azimzâde'nin 1906 sayılarında yayımlanan "İrşad'ın Müşterisi", "Milletin İstirapından Eriyerek Çöpe Dönüşen Müslüman Zengini" ve diğer resimler daha anlamlı, daha derin bir fikre ve sanatsal etki gücüne sahiptir⁴⁶.

Azimzâde'nin "Bay Witte'nin İran Ziyareti" ve daha pek çok çalışması, fikir içerikleri ve figüratif anlatım biçimleri, sanatçının uluslararası siyaseti yakından takip ettiğini, doğru yorumladığını ve bu bağlamda ilerici Rus basınının zengin gelenek ve uygulamalarından yararlandığını göstermektedir⁴⁷.

"Molla Nasreddin" dergisi, sadece gazetecilik ve hiciv edebiyatı alanında değil, güzel sanatlar alanında da geniş bir etki alanına sahip faydalı bir okuldu. Derginin 1907'den Bakü'de ideolojik ve sanatsal etkisinin bir sonucu olarak "Bahlul", "Zenbur", "Kelniyet", "Baraban", "Mirat", "Mezeli", "Bic", "Babayi Amir" ve bir seri, diğer

dünyasındaki olaylara ilişkin komik ve keskin eleştirel yazılara *felyeton* denmiştir. Bkz. "Felyeton" (Çevrimiçi) <http://calilbook.musigi-dunya.az/f/felyeton.html>, 7 Mart 2023.

⁴⁵ Kerim Kerimov, *a.g.e.*, s. 220.

⁴⁶ *A.g.e.*, s. 221.

⁴⁷ *A.g.e.*, s. 222.

resimli çizgili dergileri yayımlamaya başlamıştır. Son derece üretken yaratıcılığa sahip önde gelen bir sanatçı olan Azimzâde, bunların çoğunda çalışmış ve "Molla Nasreddin" in sanatsal geleneklerini daha da geliştirmişti⁴⁸.

Azimzâde, Bakü proletaryasının devrimci mücadelesi ve "Molla Nasreddin" edebiyat okulunun etkisi sonucunda Azerbaycan güzel sanatlarında eleştirel gerçekçiliğin temellerini atmıştır. Son derece verimli çalışmasıyla Azerbaycan güzel sanatlarında yeni bir dönem açmış, onu ileri fikir ve sosyal içerik, yeni sanat formları ve türlerle zenginleştirmiştir. Bu bakımdan Azerbaycan güzel sanatlarının gelişmesinde Azimzâde'nin rolü ve konumu, Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde Memmedguluzade ve Sabir'in büyük rolü ile karşılaştırılabilir ve eş tutulabilir.

Sanatın ihmal edildiği 1906 yılına kadar genç Azimzâde'nin resim yapma arzusu ona acıdan başka bir şey vermemiştir. "Günahkâr" arzularından dolayı evde babası, okulda mollası tarafından azarlanıp dövülmüştür. Özel bir sanat eğitimi almamış olan Azimzâde, ancak çalışkanlığı ve derin sanat sevgisi sayesinde gerçek bir sanatçı düzeyine yükselmeyi başarmıştır. Ancak uygun çalışma koşullarının olmaması nedeniyle genç sanatçı sanatını tam anlamıyla kullanamamıştır. Bu nedenle 1906 yılına kadar yaptığı çalışmalar zenginlerin emri ile resmettiği birkaç siparişle sınırlı kalmıştır. Ancak genç sanatçının hayalleri büyüktür ve bir avuç devlet adamına hizmet eden resmi sanattan memnun değildir⁴⁹.

1905 ihtilalinden sonra Azerbaycan kültür ve sanatında yaşanan genel yükseliş, genç Azimzâde'nin yaratıcı gücünü yeniden canlandırmıştır. Azerbaycan aydınlarının diğer önde gelen temsilcileri gibi Azimzâde de ülke çapındaki çalışmalarda, Azerbaycan halkının özgürlük ve millî bağımsızlık, eğitim ve kültür mücadelesinde aktif rol almaya çalışmıştır.

Azimzâde'nin 1906 yılında yaptığı "Molla Nasreddin" (1906-1931) resimleri az da olsa sanatçının ilk yaratıcı deneyimlerine ışık tutan eserler olması nedeniyle çok değerlidir. Azimzâde'nin "Molla Nasreddin" dergisinde yayımlanan ilk eseri "İrşad" ın

⁴⁸ A.g.e., s. 221.

⁴⁹ A.g.e., s. 223.

Müşterisi" adlı bir tablodur. Resimde, bir elinde büyük bir sigara çubuğu ve diğerinde bir para çantası tutan obez bir adamı tasvir edilmektedir.

Resim 11. "İrşad'ın Müşterisi"

Kaynak: "Molla Nasreddin", 1906, No 7, 19 Mayıs.

İkinci karikatür, omuzunda askeri silahlarla dolu bir çantayla sınırı geçen bir adamı tasvir etmektedir. Bu adam, İran padişahının devrimci hareketi boğmasına yardım etmek için acele eden çarlık bakanı Kont Witte'dir. Sanatçı, "Kont Witte'nin İran Ziyareti" adlı bu karikatürde çarlık hükümetinin gerici politikalarını açıkça ortaya koymaktadır.

Resim 12. "Kont Witte'nin İran Ziyareti"

Kaynak: "Molla Nasreddin", 1906, No 12.

1906 yılında yayımlanan "Molla Nasreddin" dergisinin sayılarında sanatçının imzalı bir tablosuna rastlanmamıştır. Aynı yıl, Sanat Müzesi sanatçının bir sergisini düzenlerken, sanatçıdan devrimden önce "Molla Nasreddin" dergisi için çektiği resimleri göstermesini istediği bilinmektedir. O sırada Azimzâde derginin 1906 setinin sayfalarını çevirerek birkaç imzasız resmin yanı sıra Şmerling'in imzalı birkaç eserinin altına imzasını atmıştır. Daha sonra Azimzâde hakkında yazılar yazan sanat eleştirmenleri (V. Çepelev, Y. Kozin, A. Gaziyev, K. Kerimov, M. Nacafov) sanatçının notlarından yola çıkarak "İrşad'ın Müşterisi", "Bay Witte", "Milletin İstirapından Eriyerek Çöpe Dönüşen Müslüman Zengini" ve diğer bu tür karikatürlerin Azimzâde tarafından çizildiğini belirlemişlerdir⁵⁰.

⁵⁰ Bayram Hacıade, a.g.e., s. 12-13.

Resim 13. "Milletin İstirapından Eriyerek Çöpe Dönüşen Müslüman Zengini"

Kaynak: "Molla Nasreddin", 1906, No 11.

Azimzâde'nin o döneme ait üçüncü tablosu, fikir-içerik güncelliği, imgenin canlılığı, anlatım araçlarının sadeliği ile daha çok dikkat çekmiştir. Resimde, yumuşak bir tahtta oturan zengin bir adam tasvir edilmiştir. Bu, ikiyüzlülüğü açığa çıkan belirli bir kişinin hicivli bir portresidir. Ancak sanatsal genellenmenin bir sonucu olarak, belirli bir kişinin imajı, fiziksel ve ahlaki deformasyonları bünyesinde barındıran sosyal bir tip haline gelmiştir. Dolayısıyla bu kişinin "Zavallı milletin çilesinden eriyip çöpe döndüm... Aman Allah'ım" şikayeti, izleyicide iğrenme uyandıran, ikiyüzlülüğünü ortaya koyan görüntüsüyle çelişmektedir. Azimzâde'nin bu eserleri, o dönemin genç ressamının eserlerini genel olarak karakterize ettiği için değil, aynı zamanda sanatçının "Molla Nasreddin" dergisi ile yakından bağlantılı olduğunu teyit ettiği için de değerlidir. Çalışmalarına ideolojik ve sanatsal bir yön veren "Molla Nasreddin" in amaç ve hedefleri, fikirlerinin yönünü ve yaratıcı yöntemini doğru anladığını göstermektedir.

Azimzâde, 1909 yılında yayımlanmaya başlayan "Zenbur" (1909-1910) dergisinin editörlüğünü yaparken, derginin bazı sayılarında içeriği doğrudan gerçek olayları yansıtan çeşitli hiciv çizimleri yayımlamıştır. Bunlar arasında, "Gasimov Kardeşlerinin Evi'ndeki Taziye" eserinde toprak ağası-burjuva sınıfının çeşitli temsilcilerinin ikiyüzlülüğü ve ahlaki yoksulluğu, "Bizim Yeni Bilgelerimizden Bir Başka Örnek", "İkiyüzlülük Entelektüellere Yakışmaz" ve diğer eserlerinde bazı entelektüellerin ikiyüzlülüğü, "Kumarbazlar"da Kerbela ziyareti hayaline düşmüş kumarbaz tüccarların ve beyefendilerin iğrenç yüzleri açığa çıkarılmış ve eleştirilmiştir⁵¹.

Resim 14. "Zenbur" Dergisi

Kaynak: Azerbaycan Millî Kütüphanesi, Azerbaycan Edebiyatının Arşivi Şubesi, Env. No 24824.

Azimzâde'nin çalışmalarının verimli, çok yönlü ve olgun dönemi 1912'de başlamıştır. Bu yıldan itibaren Azimzâde "Kelniyet", "Bic" (1909-1916), "Baraban" (1912-1913), "Tuti" (1914-1916), "Mezeli" (1914-1915), "Babayi-Amir" (1915-1916)

⁵¹ Kerim Kerimov, **a.g.e.**, s. 224.

ve bir dizi başka dergiyi tribün olarak kullanarak yüzlerce karikatür ve hiciv çizimi yayınlamıştır.

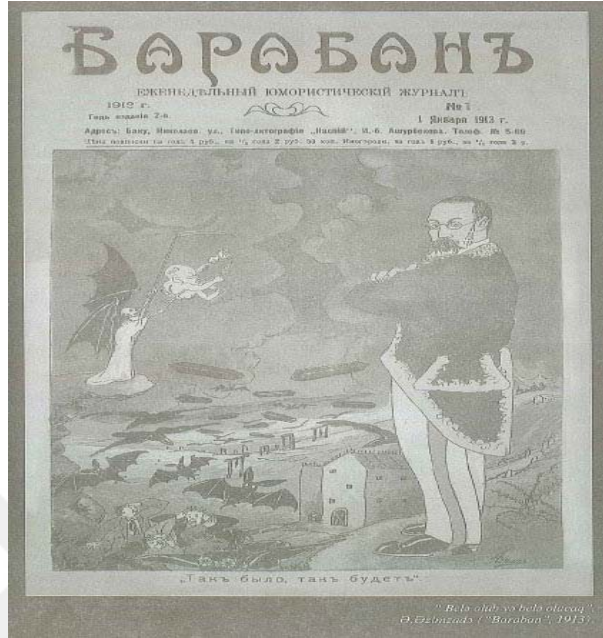
Yıllar içinde fikir, siyaset ve sanat alanında kendini çok geliştiren sanatçı, Rusya'da İran, Türkiye ve Batı Avrupa ülkelerindeki güncel siyasi meseleleri ve olayları yansıtan, teşhir eden ve eleştiren yüzlerce karikatür ve hiciv resmiyle dergilerde yer almıştır.

Resim 15. "Kelniyet" Dergisi

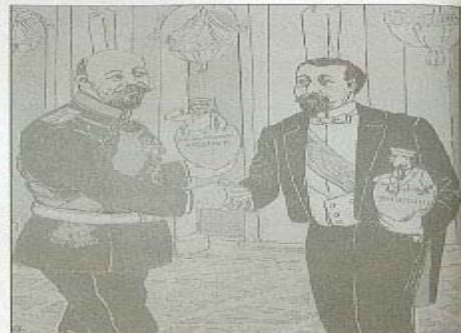

Kaynak: Azərbaycan Millî Kütüphanesi, Azərbaycan Edebiyatının Arşivi Şubesi, Env. No 23243; 2125; 22126.

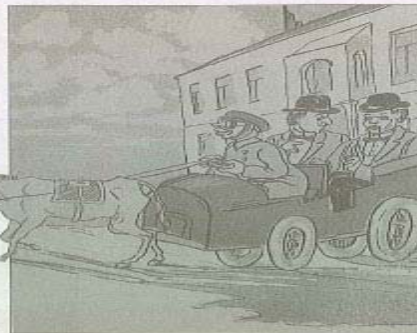
Resim 16. "Baraban" Dergisi, 1913.

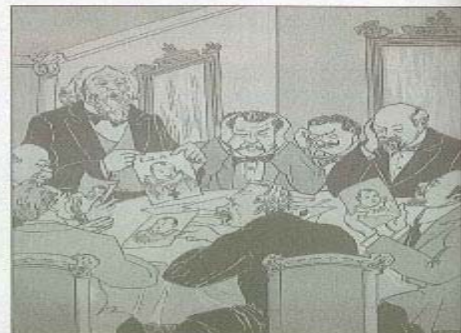
42. "Ər: - Bu, heç də dostluq öyrəşünə oxşamır".
Ə.Əzimzadə ("Baraban", 1913).

42. "Biz hər ikimiz eyni iş görürük".
Ə.Əzimzadə ("Baraban", 1913).

42. "Şəhər avtomobili".
Ə.Əzimzadə ("Baraban", 1913).

42. "Bakı uşağ evində uşaqlar necə də kökdürlər?".
Ə.Əzimzadə ("Baraban", 1913).

Kaynak: Bayram Hacızade, **Azerbaycan'da Karikatürün İnkişafı**, Azerbaycan Karikatürücü Ressamlar Birliğı, Bakü: Seda, 2008, s. 141-142.

Resim 17. "Tuti" Dergisi

Kaynak: Azerbaycan Millî Kütüphanesi, Azerbaycan Edebiyatının Arşivi Şubesi, Env. No 16946; 25562.

Azimzâde, bu dönemdeki resimlerinde uluslararası emperyalizmin ve savaşın kışkırtıcılarının politikasını gözler önüne sermiştir. "Balkanlarda", "Balkanlar'da Tarafsızız", "Avrupa Diplomasisinin Zaferi" gibi karikatürler, içeriğin güncelliği, keskin teşhir hicivinin gücü ile ayırt edilmektedir. Sanatçının 1912-1915 yıllarında bu dergilerde yayımladığı çok sayıda hiciv resmi, dönemin en acil sorunlarından biri olan ve "Molla Nasreddin"çileri büyük ölçüde endişelendiren uluslararası emperyalizmin sömürge politikasının teşhiri ve eleştirisine adanmıştır. "İran'da Modern Durum", "Balıkçılık", "Para Her Şeyi Çözer", "Sahte Tarafsızlık" ve daha bir dizi resimde sanatçı, emperyalist Batılı ülkelerin tüm politikalarını, ihanetlerini, Doğu'yu kontrol etmek için iğrenç iç benliklerini, özlerini zamanında ve çıplaklığıyla açığa çıkarmış, ölümcül hicivle tasvir etmiştir⁵².

Azimzâde'nin defalarca dile getirdiği ana konular, ülkedeki iç durum, Şehir Duması'ndaki seçim kampanyalarında burjuva temsilcilerinin sahtekarlıkları, şehir

⁵² Kerim Kerimov, **a.g.e.**, s. 225.

ekonomisindeki eksiklikler, halkın sefil geçimi ve diğer önemli konulardır. "Baraban" dergisinin 1912 sayılarından biri, "Halkın Noel Ağacı" adlı 3 bölümden oluşan, derin siyasi anlam taşıyan bir karikatürü anlatmaktadır. Birbirini tamamlayan üç kompozisyon, 1906, 1908 ve 1912 yıllarında Rus halkının durumunu, kötüleşen siyasi ve maddi koşullarını ve nihayetinde yoksun bırakılmalarını, ayrıca haklarından tamamen mahrum kalmalarını ve bunun nedenlerini anlatmaktadır⁵³.

Azimzâde, Azerbaycan sanat tarihine ev tipinin en maharetli ustası olarak girmiştir. Bu alanda yarattığı büyük sanat mirasına tam anlamıyla devrim öncesi Azerbaycan halkının tasvirlerinin ansiklopedisi denmesi tesadüf değildir. Sanatçının 1912-1915 yılları arasındaki eserlerinde de halkın yaşamı ve yaşam biçiminde, gelenek ve göreneklerinde var olan olumsuzlukların ve çirkinliklerin eleştirisi merkezi bir yer işgal etmiştir. N. Nerimanov, C. Memmedguluzade, Sabir ve diğer şair ve yazarları düşündüren sorunlara yüzlerce satirik çizim ve karikatür, didaktik olay örgüsü hasretmiştir.

Bu eserlerin çoğu, kadınların ataerkil ailelerdeki sefil yaşamlarını, hukuksuzluklarını, baba evinde baskı ve aşağılanmalarını, kocalarının kendi evlerinde zulmünü eleştirmektedir. "İftardan Yarım Saat Önce" ("Mezeli", 1915) adlı eser, dramatik sahnesi, kompozisyon ve görüntülerin anlamlı, etkileyici çözümü, duygusallığı ve harika sanatkarlıkla tasvir edilmesiyle dikkat çekmektedir. İftardan yarım saat önce aslana dönüşen, evdeki her şeyi deviren ve yaşlı eşini vahşice döven kişinin görüntüsü, gerçek ve psikolojik anlatımıyla dikkat çekmektedir⁵⁴.

1919'da Bakü'de "Zenbur" dergisinin yeniden yayımlanmasıyla bağlantılı olarak, Azimzâde hiciv dergi grafiklerine geri dönmüştür. Haftada bir yayımlanan derginin her sayısı için 5-6, bazen daha fazla karikatür çizmiştir⁵⁵.

Azimzâde'nin halkın tarihinde çok önemli, aynı zamanda karmaşık ve çelişkili olan 1919'da "Zenbur" dergisinde yayımladığı eserlerin çoğu, Azerbaycan halkının Sovyet iktidarı için verdiği devrimci mücadeleye adanmıştır. Sanatçının o zamanki

⁵³ Kerim Kerimov, **a.g.e.**, s. 225.

⁵⁴ **A.g.e.**, s. 226.

⁵⁵ Mürsel Nacafov, **a.g.e.**, s. 16.

çalışmalarının ana çizgisi, eserlerinin çoğunun fikirlerinin içeriği, zamanın en acil meselesi olan halkın devrimci mücadelesini yansıtmak, yerli devrimcilere karşı çıkanların sinsi iç yüzünü teşhir etmek olmuştur⁵⁶.

Azimzâde'nin o yılki uluslararası temalı çalışmaları arasında "İran'ın Satışı" adlı karikatür dikkat çekmektedir. Sanatçı bu eserinde vatan haini bir devlet adamı Vusugaddovla'nın 1919'da imzalanan bir antlaşmayla İran'ın İngiliz emperyalizmine satılmasını gözler önüne sermektedir. Keskin bir hiciv üslubuyla tasvir edilen Vusugaddovla İran'ı temsil eden Doğu'lu görünümlü bir kadını zor kullanarak tartıştıran tahtta oturan İngiliz'e tanıtarak, *"İngiliz ağa, eğer ki bununla gönlün hoş olursa sana kurbandır"* demiştir. Sanatçı, İran'ın zenginliğini ve baskısını, İngiliz parasına satılan bir bakanın manevi boşluğunu, altın torbalara güvenerek dünyaya hükmetme hayali kuran İngiliz emperyalistlerinin açgözlülüğünü ve öfkesini basit bir tasvir aracıyla resmetmeyi başarmıştır.

Azimzâde'nin çalışmasının temel değerlerinden biri, sanatçının geçmişte yansıttığı bir dizi toplumsal olay ve fikrin hâlâ geçerliliğini ve politik önemini korumasıdır.

Azimzâde'nin eserlerinin temel karakteristik özelliklerinden biri de, sanatçının hiciv ateşine tuttuğu olumsuz karakterleri standart görünümle damgalamamasıdır. O, kırbaçladığı her tür insanın özünde var olan psikolojik özellikleri, tavırları ve eylemleri ortaya koyarak zahiri ve ahlâki kusurlarını ortaya koymuş ve bu tiplere karşı daha güçlü kin ve nefret duyguları uyandırmayı başarmıştır⁵⁷.

1917 yılında "Molla Nasreddin" dergisinin baş ressamı olarak görev yapan Azimzâde derginin daha renkli olmasında olumlu etkisi olan Gazanfar Haligov, İsmail Ahundov, Emir Hacıyev, Hüseyin Aliyev gibi yetenekli sanatçıları çevresinde toplamıştır⁵⁸.

⁵⁶ Kerim Kerimov, **a.g.e.**, s. 227.

⁵⁷ **A.g.e.**, s. 229.

⁵⁸ Bayram Hacızade, **Azerbaycan'ın Karikaturcü Ressamları: "Molla Nasreddin" dergisinin 100. yıldönümüne ve A.Azimzâde'nin doğumunun 125. yılına ithafen**, Bakü: Çayıoğlu, 2005, s. 3.

1922 yılında Azimzâde, "Komünist" (Sanat şube müdürü), "Bakinskiy Raboçiy" gazetelerinde, "Molla Nasreddin", "Akrep", "Hemkarlar İttifacı" ("Sendika"), "İnkılap ve medeniyet" ("Devrim ve Kültür") dergilerinde çalışmıştır. Posterleri ve karikatürleri gazete ve dergilerin yanı sıra çok sayıda poster şeklinde yayımlanmıştır.

Azimzâde'nin 1922-1931 yılları arasında "Molla Nasreddin" dergisi için çizdiği yüzlerce resim ve karikatür, Azerbaycan hiciv grafiklerinin keskin örnekleri olarak değerlidir⁵⁹.

Son eseri Sanat Müzesi'nde muhafaza edilen "Berlin Müzesi" adlı karikatürdür. Bu suluboya karikatür, Hitler, Keitel ve Goebbels'in korkulukları da dahil olmak üzere vahşi hayvanları tasvir etmektedir. Abartılı bir tarzda çizilmiş olan bu karikatür, ölümcül bir eleştiri gücüne sahiptir⁶⁰.

Azimzâde yaratıcılığının ilk döneminde, bir dizi masala dair ("Ruslan ve Lyudmila", "Gozbel At") resimler de çizmiştir.

"Hummet" teşkilatı, "Nicat", "Neşri-Maarif" derneklerinin kültürel ve eğitici etkinliklerinde aktif olarak yer almıştır. Rusya ve Doğu ülkelerini gezdikten sonra (1910'lar) bir süre öğretmenlik yapmış ve Bakü'de yayımlanan hiciv dergilerinde karikatür ve mizahi çizimler yapmıştır.

Azerbaycan'da Sovyetlerin kurulmasından sonra Azerbaycan Halk Eğitim Komiserliği Sanat Bölümünün başına geçmiştir⁶¹.

2.1.1. Posterler

Azerbaycan'da Sovyet iktidarı döneminin ilk yıllarından başlayarak kültür ve sanat alanında devletin gerçekleştirdiği ilk işlerden biri, toplumu ve kitleleri sosyalist sosyoekonomik yapıyla bütünleştirme hamlesi olmuştur. Sosyalizmin ilk yıllarında

⁵⁹ Azim Azimzâde: [İzomateryal], s. 6.

⁶⁰ Mürsel Nacafov, a.g.e., s. 30.

⁶¹ Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi, 10 Ciltte, Bakü: Azerbaycan Sovyet Ansiklopedisi'nin Baş Editorlüğü, C. 4, 1980, s. 148-149.

doğal olarak siyasi propaganda ve geniş halk kitlelerine hitap eden güncel içerikli sanat araçları ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri de posterlerdir⁶².

1920'lerde sanatçı posterler resmetmiştir. Bakü'de "ROSTA hicivinin pencereleri" posterlerinin yayımlanmasına karar verildiğinde Azimzâde, sanatçılar Telingater (Beno), G. Haligov ve İ. Ahundov ile birlikte bu çalışmaya aktif olarak katılmıştır. Bir politik poster ustası olarak, politik keskinlikleri, etkileri ve parlak dekoratiflikleri ile öne çıkan kompakt eserler ortaya koymuştur⁶³.

Resim 18. "Agit-Pencere", 1941, No 39

Kaynak: Azərbaycan Ressamlarının Poster Sergisinin Kataloğu, Rüstəm Mustafayev adına Azərbaycan Devlet Güzel Sanatlar Müzesi; Azərbaycan Sovyet Ressamları Birliğı, Bakü: Azərneşr, 1950.

⁶² Kemal İbrahimzade, "Halk-Devlet-Sanat Üçgeni İçinde Azim Azimzâde", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2005, No 45 (1), s. 138.

⁶³ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 17.

2.1.2. Şarjlar

Abartılı karikatürlere *şarj* denmektedir. Şarj (fr. Charger - abartmak) - bir tür karikatür, bir kişinin özelliklerinin değiştirildiği ve vurgulandığı mizahi ve hicivli bir tasvirdir. Bir portreye dayanmaktadır ve gelişmekte olan bir senaryo gerektirmemektedir. Terim, güzel sanatlar alanında da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bazen, ilk bakışta, şarj sıradan bir resim gibi görünebilir, ancak aslında büyük beceri ve zengin bir deneyim gerektirmektedir. Şarj, sanatçının gördüklerinin görsel bir gözlemidir. Suçlama, içinde tarif edilen kişiye hakaret teşkil etmeyecek şekilde yapılmalıdır. Kahramanla alay etmek yerine, onu hoş bir gülümsemeyle aydınlatır ve ünlüyü sıradan insanlara yaklaştırır. Yaratılmasında önemli bir nokta kompozisyonudur. Çizim yapan deneyimli bir sanatçı, yalnızca resimde öne çıkan bir noktayı yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda bir kişinin genel psikolojik durumunu, iç dünyasını da kağıt üzerinde ifade etmelidir⁶⁴.

1931'de çizilmiş dostane şarjlar dizisi özellikle ilgi çekicidir. Azerbaycan şair ve yazarlarından Hüseyin Cavit, Yusif Vezir Çemenzeminli, Mikayıl Rafili, Süleyman Rüstem'e siyah mürekkeple çizgisel çizimler şeklinde çizilmiş, yazarların karakterleri de büyük bir mizah anlayışıyla ortaya konulmuştur⁶⁵.

37. yıl arifesinde, sanatçı hala Yazarlar Birliği kürsüsünden kendilerine yöneltilen iddialarla resimlerinde dalga geçmeyi başarmıştır. Çok geçmeden, bir yıl sonra, siyasi suçlamalara dönüşecek ve kalem sahiplerinin kaderini belirleyecek acımasız mahkeme kararları şeklinde iddialar gündeme gelecektir. Örneğin, H. Cavit'e 36'da çizilen dostane şarjın altında, "*Azerbaycan hariç tüm ülkelerden yazacağım*" diye bir ibare bulunmaktadır. Bu, Cavit'in o zamanlar eksik olan eserinin coğrafi genişliğine bir göndermedir⁶⁶.

Sanılı'nın şarjının altındaki "*Sen de mi şairsin? Şairlerin yanında çocuksun!*" sözü şairin kendinden şüphe duyduğunun bir işaretidir.

⁶⁴ Şarj (Çevrimiçi) <http://e-derslik.edu.az/books/147/units/unit-1/page126.xhtml>, 6 Ocak 2023.

⁶⁵ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 15.

⁶⁶ A.g.e., s. 7-8.

Rafili'nin şarjında Fuzûli, yüzünü Rafili'ye çevirir ve *"Kardeşim, buyur geç, benden ilerdesin"* der. Sanki Rafili kendisini Fuzûli'den sonra ikinci şair olarak görmektedir.

"İnkılap ve medeniyet" ("Devrim ve Kültür") dergisinde yayımlanan bu karikatürlerin en gülünçlerinden biri şair Ağa Hüseyin Resulzade'ye, onun şiirlerine çizilenlerdir. *"– O yürüyor, bir tarafında Tanrı, diğer tarafta bir köpek."* Şarjın altında şöyle yazmaktadır: *"Allah: "Ey kulum, ikimizin arasında olman daha iyi, yoksa köpekle birbirimizi anlamayız."*⁶⁷

2.2. Azerbaycan'da Kitap Tasarımı ve İllüstrasyonu Sanatının Oluşumu ve Gelişmesinde Azimzâde'nin Eserlerinin Rolü

Kitap illüstrasyonları da sanatçının devrim öncesi çalışmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Ressam, Azerbaycan Devlet Yayınevi, Siyasi-Eğitim Dairesi adına yeni kitaplar tasarlamak için çok çalışmıştır.

1914 yılında Mirze Alekper Sabir'in "Hophopname"si için yaptığı illüstrasyonlar günümüze kadar değerini kaybetmemiştir. Sabir'in hicvinin ruhuna ve fikirlerine iyi derecede hakim olan sanatçının çizdiği resimler, şairin düşüncelerini görselleştirmekle kalmaz, aynı zamanda onları genişletmiş ve güçlendirmiştir. Şairin açıklayıcı dizeleriyle sanatçının resimleri tam bir bütünlük oluşturmakta ve hem fikir ve içerik açısından, hem de sanatsal biçim ve anlatım tarzı açısından birbirini tamamlamaktadır. "Çiftçi", "Dilenci", "İşçi", "Satıyorum" ve diğer şiirler üzerine çizimler, düşüncenin netliği, biçim sadeliği, tasvir edilen görüntülerin duygusal etkisi ile ayırt edilen hiciv eserleridir. Bu nedenle aradan uzun yıllar geçmesine rağmen büyük Sabir'in "Hophopname"sini Azimzâde'nin illüstrasyonları olmadan hayal etmek zordur⁶⁸.

⁶⁷ Azim Azimzâde, **Benim Yolculuğum**, Bakü, Mütercim, 2017, s. 8.

⁶⁸ Kerim Kerimov, **a.g.e.**, s. 227.

Resim 19. "Mazlumluk yapıp başlama feryada, çiğçi!" Şiiri (1907'de yazılmıştır),
"Ekinci" gazetesi

Kaynak: Mirze Alekper Sabir, **Hophopname**, Ressam. A. Azimzâde, Bakü, 1914, s. 121.

Resim 20. "Satıyorum"

"Moldayı, salmadı el dil boğaza" Şiiri (1909'da yazılmıştır)

Kaynak: Mirze Alekper Sabir, **Hophopname**, Ressam. A. Azimzâde, Bakü, 1914.

Resim 21. "Dilenci"

"Rədd ol qapıdan, ağlama zar zar, dilənçi!" Şiiri (1910'da yazılmıştır)

Kaynak: Mirze Alekper Sabir, **Hophopname**, Ressam. A. Azimzade, Bakü, 1914.

Resim 22. "Bu boyda, bu boyda!"

"Nədir olur bu cocuqlar əyan bu boyda, bu boyda?" Şiiri (1908'de yazılmıştır)

Məgər bular deyil övladi-paki-dindaran?

Tuturlar uşqulalarda məkan bu boyda, bu boyda!

Kaynak: Mirze Alekper Sabir, **Hophopname**, Ressam. A. Azimzade, Bakü, 1914, s. 201.

Resim 23. "Tavsiye"

"Ağrın alım, a Məşəd Sijimqulu" Şiiri (1908'de yazılmıştır)

Molla, sənə eyləyirəm məsləhət,

Söylə görüm, evlənim, evlənməyim?

Bir, iki, üç övrəti düz yanına,

Qoy babalın boynuma, get arvad al!

Kaynak: Mirze Alekper Sabir, **Hophopname**, Ressam. A. Azimzâde, Bakü, 1914, s. 98.

Farklı toplum katmanlarından temsilcilerin tasvirindeki toplumsal gerilim, Sabir'in şiirini Azimzâde'nin eserlerine yaklaştırmaktadır. Bu tesadüfi değildir. Sabir'in eserini ilk resimleyen sanatçı Azimzâde'dir (1914 ve 1922)⁶⁹.

⁶⁹ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 25.

1922'de, ilk resmin yayımlanmasından sekiz yıl sonra, Azimzâde mevcut 24 resme 28 yeni çizim daha eklemiştir. Hem ilk, hem de sonraki baskılarda çizimler, siyasi görüntülerin güzel bir yorumu haline gelmiştir. Bu, "Ey Vaiz", "Tartışmanın Kapanışına", "Gelmesine İzin Verme!" ve "İnsanın Baskısı Altında" şiirlerinin çizimlerinde iyi gösterilmiştir. Zenginlerin türlü türlü zevklerle dolu sofralarda oturan, halktan nefret eden, adaletsiz zenginlerin, cahillerin, altın sayan açgözlülerin görüntüleri çok gerçekçi bir şekilde resimlerde anlatılmıştır.

Resim 24. "Çocukdur" Şiiri (1908'de yazılmıştır)

Göyərüb coşma, utan, qonşuları yığma dama,

Sənə söydükləri getsin başı batmış atama.

Ay başı daşdı kişi, dinmə, uşaqdır uşağım!

Nə ədəb vaxtıdı, qoy söysün, uşaqdır uşağım!

Kaynak: Mirze Alekper Sabir, **Hophopname:** Mirze Alekper "Sabir" Tahirzade Şirvani'nin Manzum ve Mansur Asarı ve Onun Hakkında Nazmen ve Nasren Yazılmış Hatırat, Tegrizat ve Gayrileri, Ressam A. Azimzâde, Bakü: Azərbaycan Halk Marif Komisarlığı, 1922, s. 61.

Resim 25. "Millet nasıl tarac olur olsun, ne işim var?!" Şiiri (1906'da yazılmıştır)

Övladi-vətən qoy hələ avarə dolansın,

Çirkabi-səfalətlə əli, başı bulansın,

Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?!

Düşmənlərə möhtac olur olsun, nə işim var?!

چرکاب سفاکە الی، باغمی، بولانسین!
دوغمتره حاج اولور، اولسون، ۛ ایشیم وارا

اولاد وطن قوی ۛ آوار، دولانسین،
مەن ۛچە تاج اولور، اولسون، ۛ ایشیم وارا

Kaynak: Mirze Alekper Sabir, **Hophopname:** Mirze Alekper "Sabir" Tahirzade Şirvani'nin Manzum ve Mansur Asarı ve Onun Hakkında Nazmen ve Nasren Yazılmış Hatırat, Tegrizat ve Gayrileri, Ressam A. Azimzâde, Bakü: Azərbaycan Halk Marif Komisarlığı, 1922, s. 17.

Azimzâde, "Hopname" için yaptığı illüstrasyonların çoğunda edebi imgeleri kopyalamamış, onları yaratıcı bir şekilde tasvir etmeye çalışmış ve böylece eserin özünü, şiirsel imgenin ruhunu daha iyi anlamaya yardımcı olmuştur.

"Hophopname" koleksiyonunu renkli litograflar olmadan hayal etmek imkansızdır. Bu renkli litografiler, Azerbaycan kitap grafiklerinin altın fonunda yer almaktadır⁷⁰.

Sabir'in şiirleri "Molla Nasreddin" dergisinde yayımlanmış olmasına rağmen, sanatçının şiirlere karşı tutumu ancak şairin ölümünden sonra gerçekleşmiştir. 1912 baskısı çizimleri içermemektedir. Şairin yakın arkadaşı ve sırdaşı Abbas Sahhat ile Mahmud Bey Mahmudbeyov, Mehdi Bey Hacinski ve Seyid Hüseyin tarafından 1914 yılında ikinci, daha eksiksiz baskısı yapılmıştır. Bu yayına sonradan "Ressamlığımızın Sabiri" adı kazanacak olan 34 yaşındaki Azimzâde tarafından 24 renkli illüstrasyon dahil edilmiştir.

Sanat eleştirmeni P. Hacıyev'in "Azerbaycan Sovyet Grafikleri" (1962) adlı kitabında "Hophopname"nin bu yayınına 22, Nacafov'un "Azim Azimzâde" (1973) adlı kitabında ise bu illüstrasyonların sayısı 23 olduğu yazılsa da, Ziyadhan Aliyev "Güzel Sanatlarda Sabir" (2012) adlı eserinde aslında bu eserlerin sayısının 24 olduğunu yazmıştır⁷¹.

1914 ve 1922 baskılarının tüm çizimleri bir kitapta toplanmış olsaydı, sayıları aslında 58 olacaktı. Ne yazık ki, bu kadar çok resimli bir kitap elde etmek mümkün olmamıştır. El Yazmaları Enstitüsü'nde muhafaza edilen "Hophopname"deki (1922) resim sayısı 55, Millî Kütüphane'de olan kitaptaki (1922) ise 54'tür. Yine de iki büyük dehanın sanat dünyasını yaşatan, söz ve imge sentezinden "bakan" bu sanatsal imgelerle bezenen "Hophopname"nin 1922 baskısı, sanatçının yaratıcılığının en akılda kalan sayfalarından biri olarak kabul edilmektedir. Azimzâde'nin "Hophopname"ye bakışının özelliğinden dolayı, çeşitli sanatçılar bu paha biçilmez şiirsel kaynağa

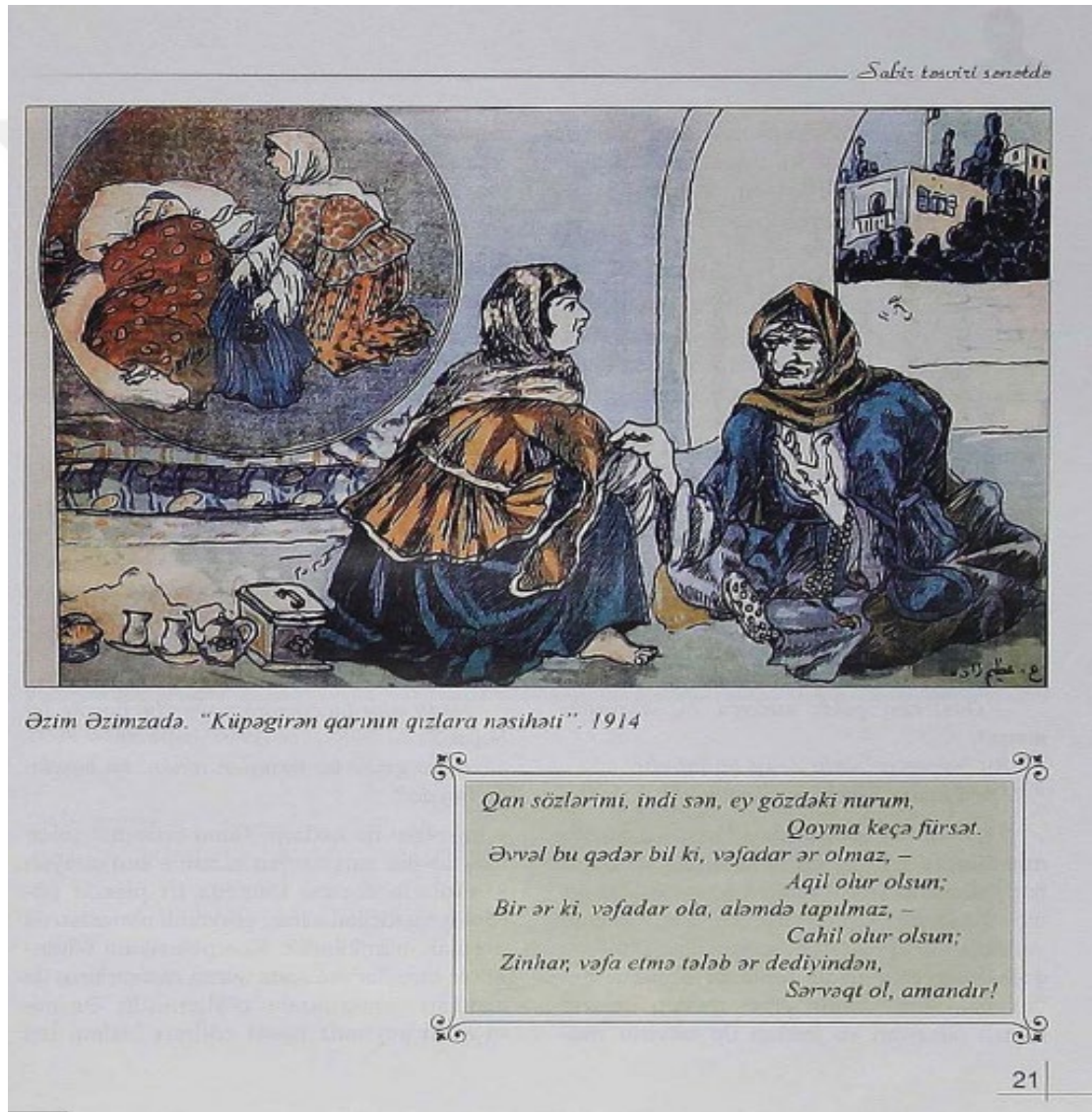
⁷⁰ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 26-27.

⁷¹ Ziyadhan Aliyev, Sabir Tasviri Sanatta, Bakü, Tehsil, 2012, s. 13-65.

figüratif sanatsal ifade vermeye devam etseler de, tutumu Azərbaycan'daki kitab grafik sanatına dəyərli bir katkı olaraq qəbul edilməkdədir.

Sanatçının bugünə qədər yüksək sanatsal və estetik dəyərini itirməyən Sabir ünvanlı əsərlər ortaya koymasının əsası öncəliklə Azərbaycan'ın yaşı, tarixi, zəngin etnografiyası, gələkləri və maddi kəltürü haqqında yətləri bilgi sahibi olmasıdır⁷².

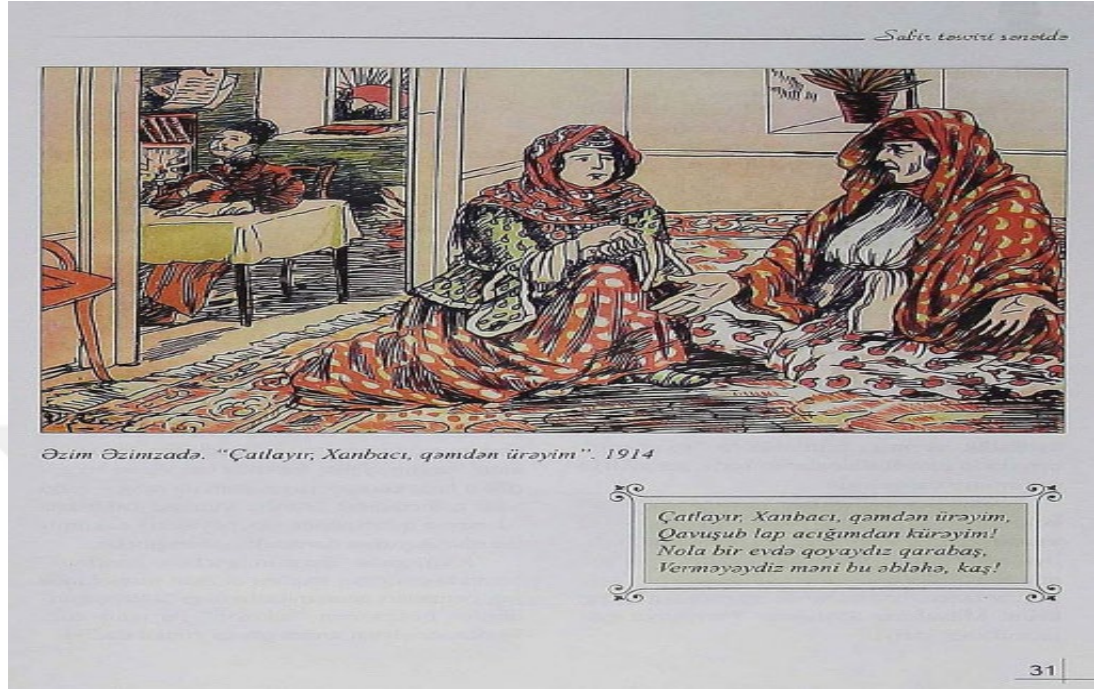
Resim 26. "Küpegirən qarının qızlara nəsihəti" Şiiri

Kaynak: Ziyadhan Aliyev, *Sabir Tasviri Sanatta*, Bakü, Tehsil, 2012, s. 13-65.

⁷² Ziyadhan Aliyev, *a.g.e.*, s. 16.

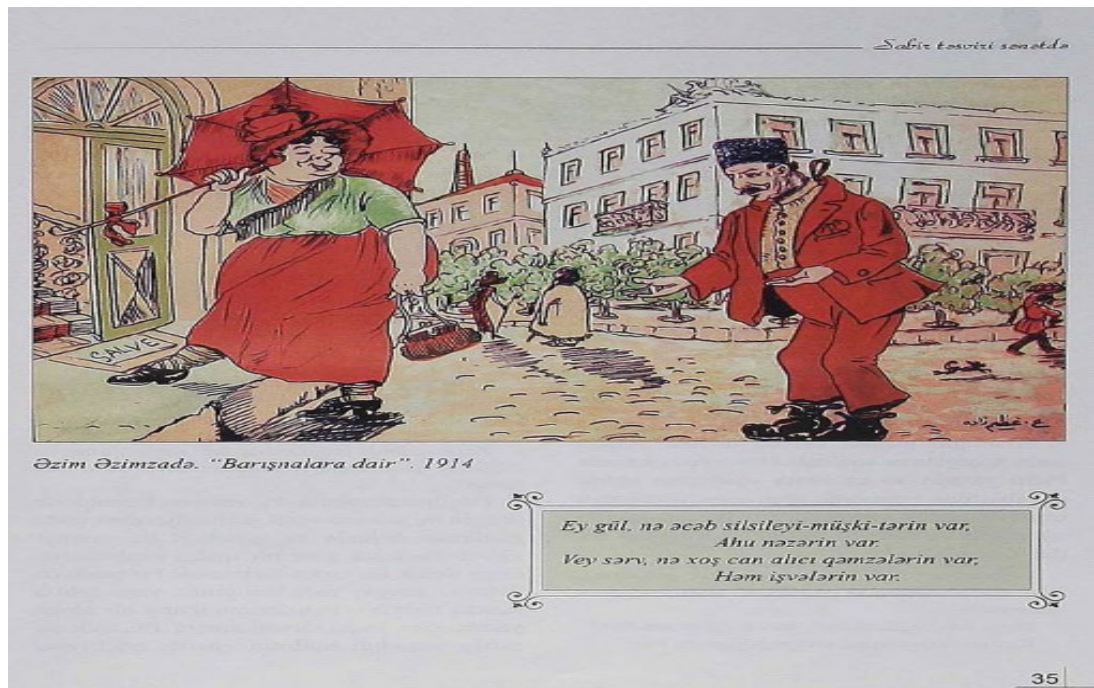
Resim 27. "Çatlayır, Hanbacı, üzüntüden kalbim" Şiiri

Çatlayır, Hanbacı, qəmdən ürəyim,
Qavuşub lap acığımdan kürəyim!
Nola bir evdə qoyaydız qarabaş,
Verməyəydiz mənə bu əbləhə, kaş!

Kaynak: Ziyadhan Aliyev, **Sabir Tasviri Sanatta**, Bakü, Tehsil, 2012, s. 13-65.

Resim 28. "Barişnalara dair" Şiiri

Ey gül, nə əcəb silsileyi-müşki-tərin var,
Ahu nəzərin var.
Vey sərv, nə xoş can alıcı qəmzələrin var,
Həm işvələrin var.

Kaynak: Ziyadhan Aliyev, **Sabir Tasviri Sanatta**, Bakü, Tehsil, 2012, s. 13-65.

Resim 29. "İzin verme, geldi!" Şiiri

Əzim Əzimzadə. "Qoyma, gəldi!" 1914

Ol gün ki, adaxladız, utandım,
Oğlandı, dediz, ərin, inandım,
Ər böylə olurmuş?! İndi qandım;
Xandostu, amandı, qoyma, gəldi!
Kirdarı yamandı, qoyma, gəldi!

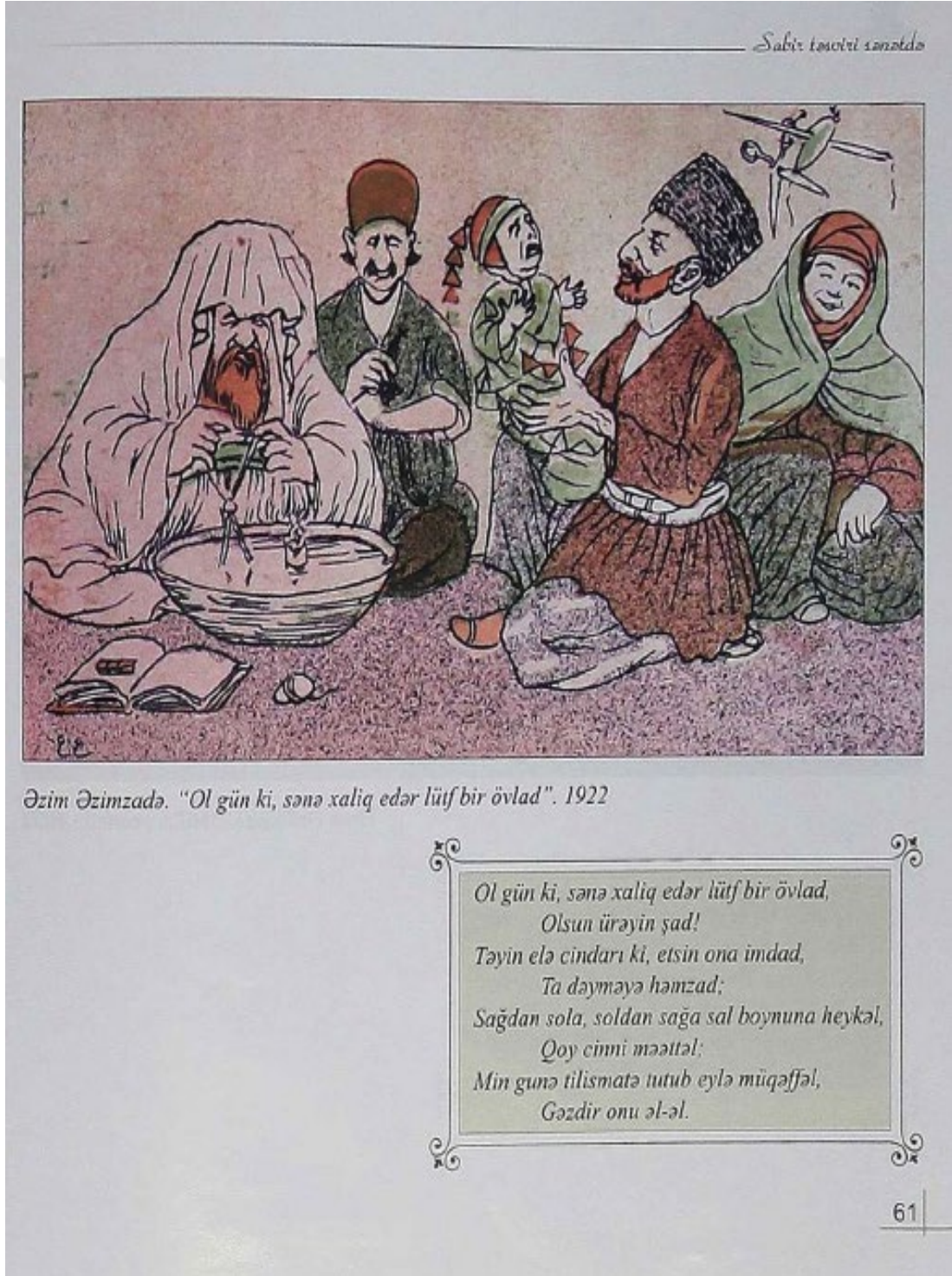
Resim 30. "Üç Kadın" Şiiri

Əzim Əzimzadə. "Üç arvad". 1914

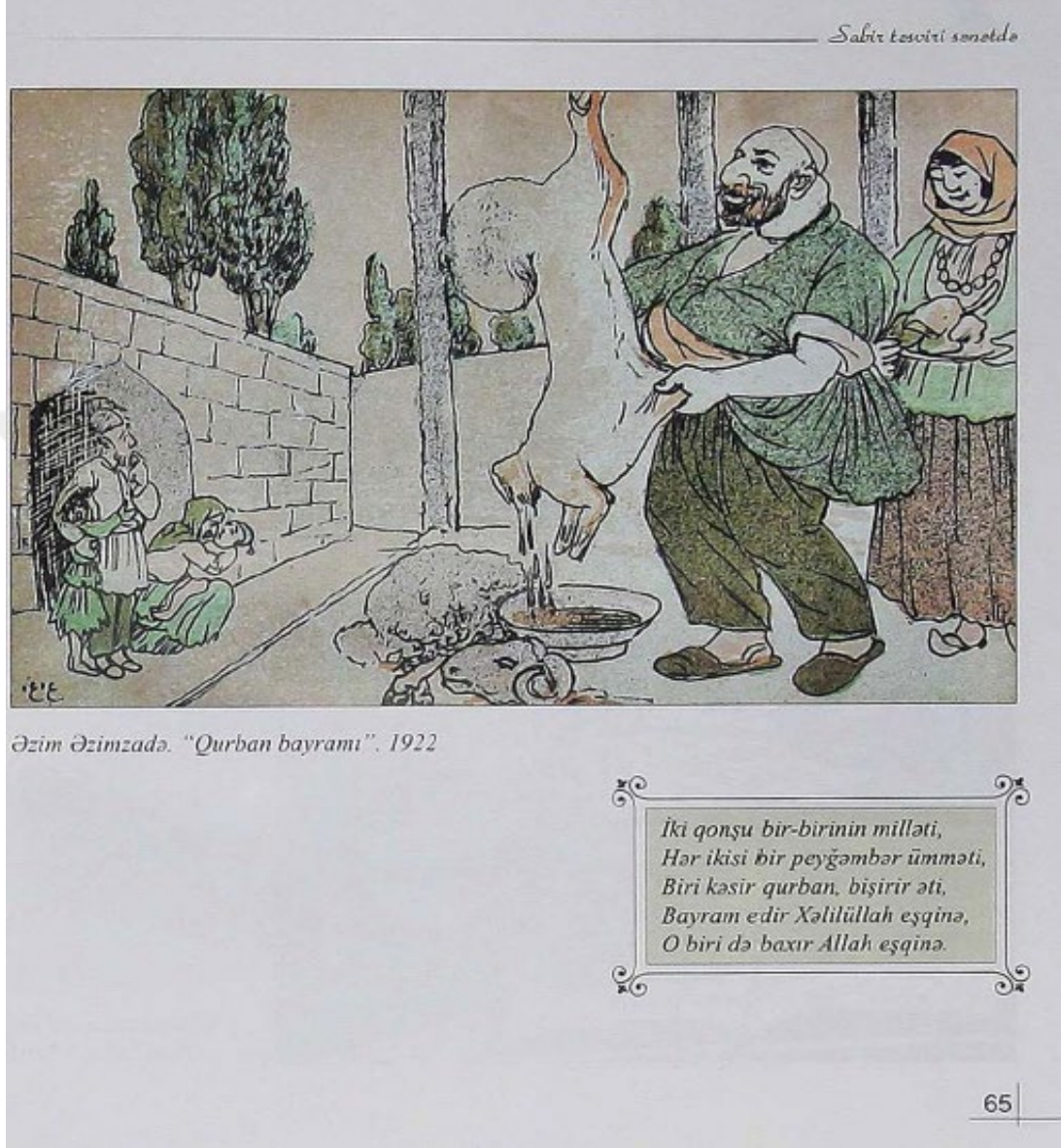
Bic-vələdüznalara söz batmayır,
Min də nağıl aç, birin aldatmayır,
Keçdi gecə, mətləbə əl çatmayır,
Sübh olar indi, biri də yatmayır,
Nəşəmizə yaxşı xələl qatdılar!
Ax, bu uşaqlar necə bədzatdılar!

Resim 31. "Ol gün ki, sana halık eder lütf bir evlat" Şiiri

Kaynak: Ziyadhan Aliyev, **Sabir Tasviri Sanatta**, Bakü, Tehsil, 2012, s. 61.

Resim 32. "Kurban Bayramı" Şiiri

Kaynak: Ziyadhan Aliyev, **Sabir Tasviri Sanatta**, Bakü, Tehsil, 2012, s. 65.

Kitap grafiği alanında çalışmalarını sürdüren sanatçı Abdurrahim Bey Hagverdiyev'in kısa öykü koleksiyonu olan "Geyiklerim" (1927), "Cehennemden Mektuplar" (1930), Celil Memmedguluzade'nin "Belki Geri Verdiler", Neriman Nerimanov'un "Pir" ve "Ateş" eserlerine illüstrasyonlar yapmış, Hüseyingulu Sarabski'nin "Eski Bakü" kitabına illüstrasyonlar vermiştir. Sanatçı kitabı kendisi derlemiş ve birbirine çok yakın Bakü karakterlerini kullanarak illüstrasyonlarla

zenginleştirmiştir. Sanatçı ustaca resimlerinde halk arasında yaşamaya devam eden oyunlar, geleneksel şenlikler ve eğlencelerden bahsetmiştir.

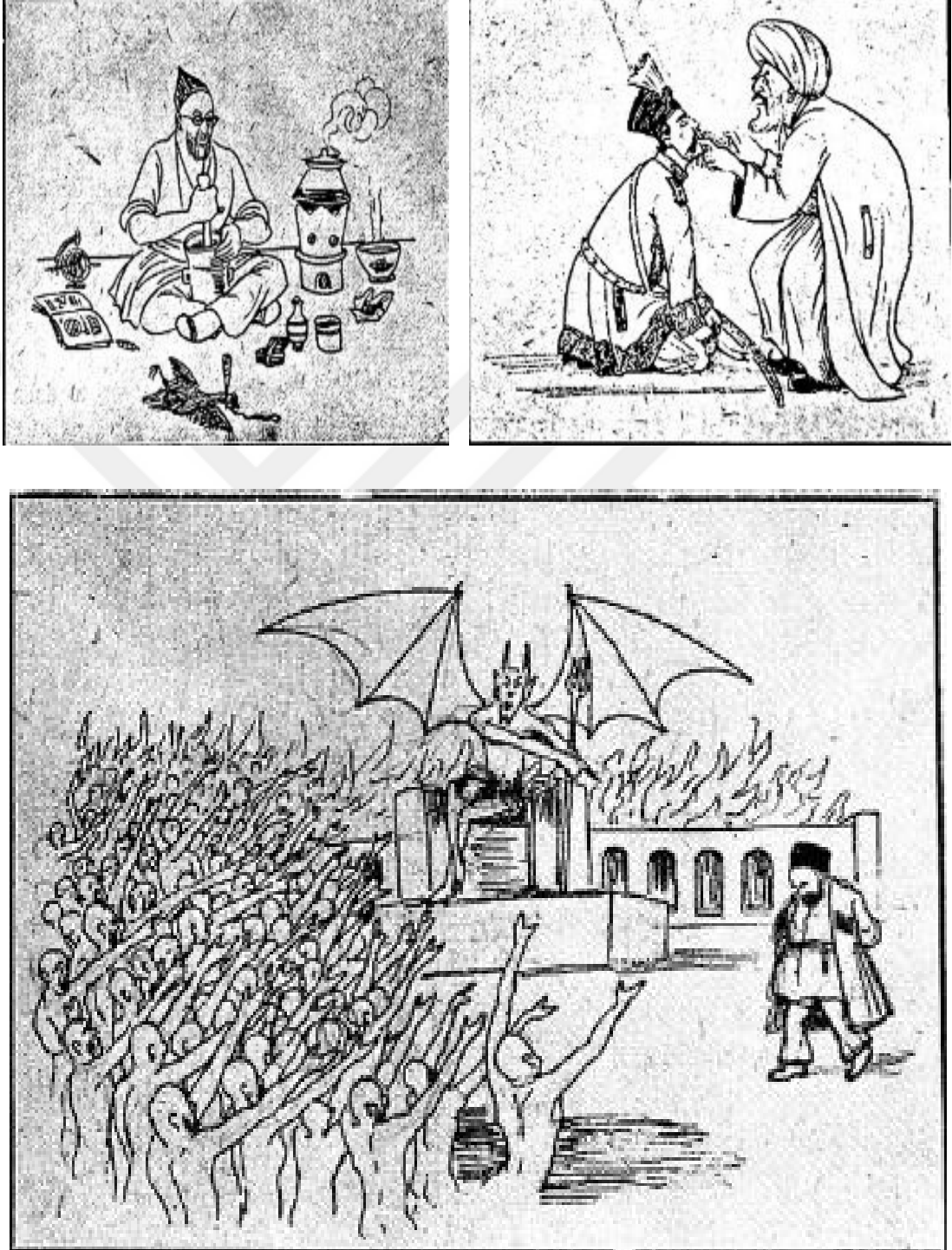
Azimzâde'nin tüm illüstrasyonları, edebi malzemenin tamamen farkında olduğunu ve metin ile betimleme arasında uyumlu bir birlik oluşturma becerisini göstermektedir.

Resim 33. "Geyiklerim" Kitabından

Kaynak: Abdurrahim Bey Hagverdiyev, **Geyiklerim:** küçük hikayeler, Ressam A.Azimzâde, Bakü: Azərneşr, 1927, s. 8, 21, 56.

Resim 34. "Cehennemden Mektuplar" Kitabından

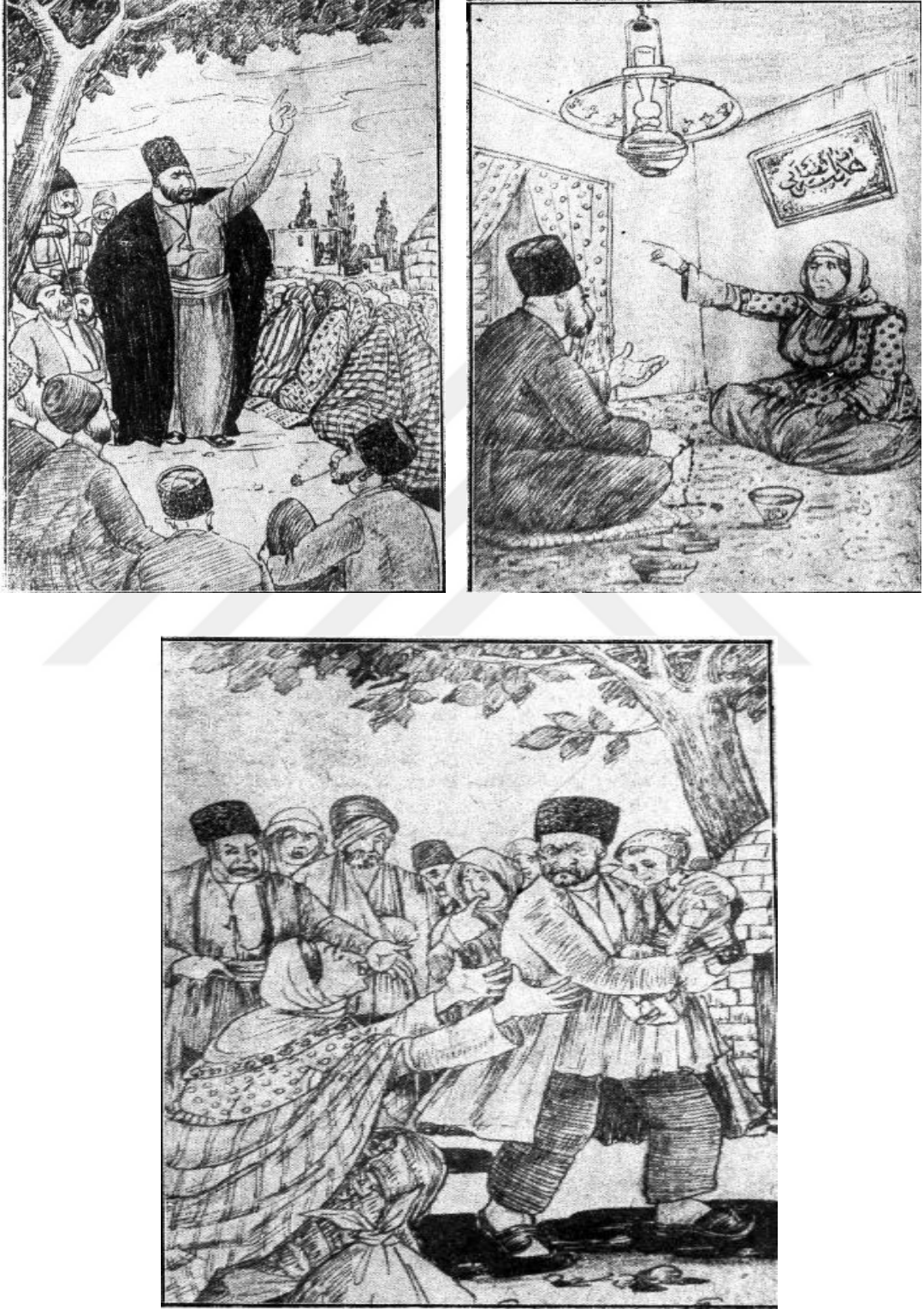
Kaynak: Abdurrahim Bey Hagverdiyev, **Vampirin Cehennem Mektupları**, Ressam A. Azimzâde, Bakü: Azərneşr, 1930, s. 30; 49; 53.

Resim 35. "Belki Geri Verdiler" Kitabından

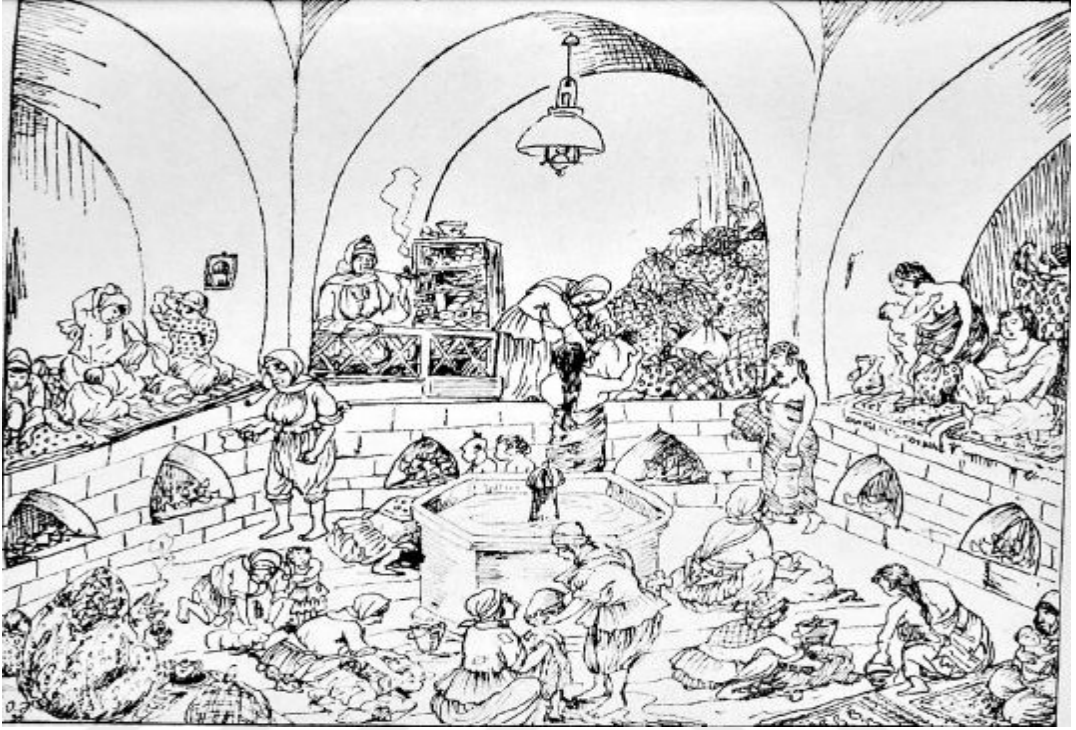
Kaynak: Celil Memmedguluzade, **Belki Geri Verdiler**, Ressam A.Azimzade, Bakü: Azərneşr, 1928, s. 86, 108, 117.

Resim 36. "Pir" Kitabından

Kaynak: Neriman Nerimanov, **Pir**, Ressam A. Azimzâde, Bakü, Azərneşr, 1930, s. 10; 34; 51.

Resim 37. "Eski Bakü" Kitabından

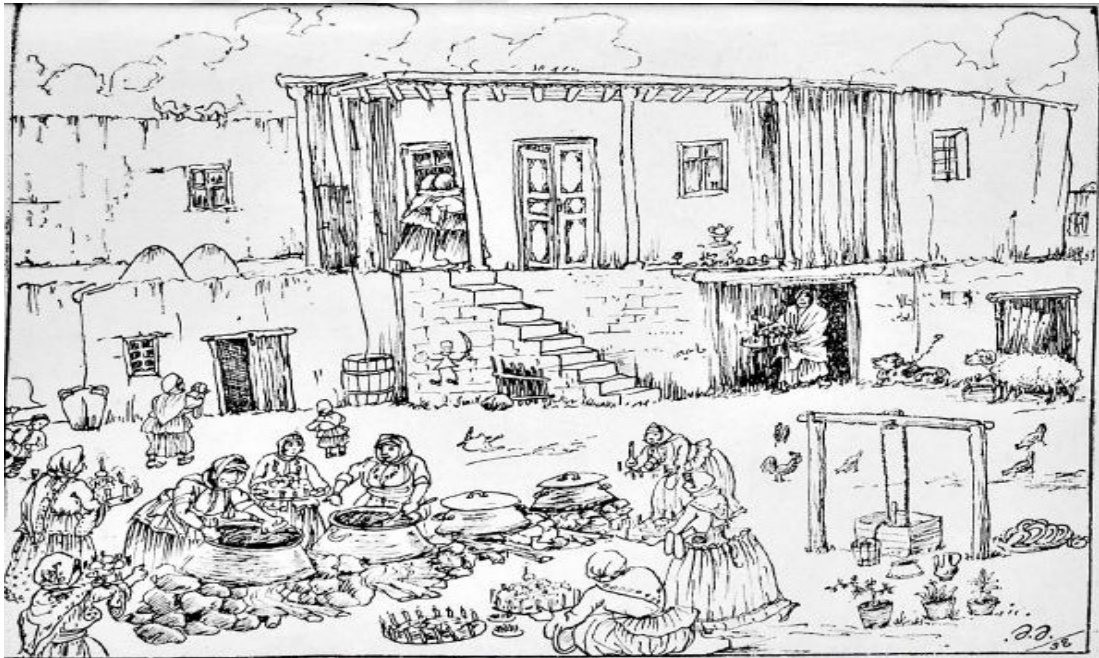
"Zenene hamam"

"Zorhane"

"Gül oyunu (fincan-fincan)"

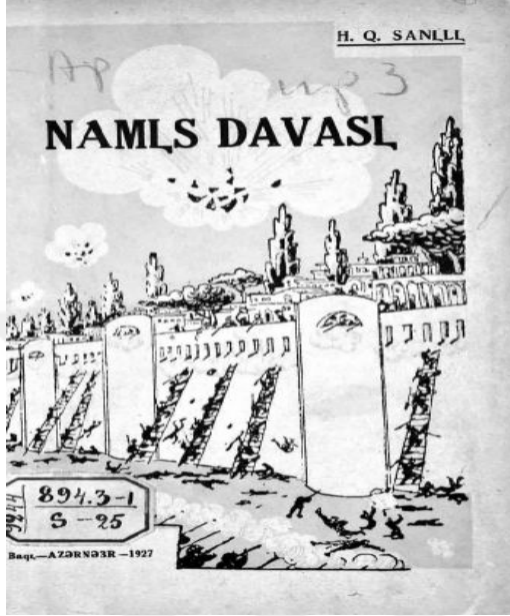

"Səməni nezi"

Kaynak: Hüseyingulu Sarabski, **Eski Bakü**, Haz. ve Ressam A. Azimzâde, Bakü: Azərneşr, 1939, s. 52; 54; 56; 60.

Hacı Kerim Sanılı'nın 1927'de yayımladığı çocuk şiirlerine ve masallarına adanan renkli illüstrasyonları da dikkat çekicidir⁷³.

Resim 38. "Namus davası" Kitabından

Kaynak: Hacı Kerim Sanılı, **Namus Davası:** tarihi hikaye, Ressam A.Azimzadə, Bakü, Azərneşr, 1927, s. 6, 8.

⁷³ Ülviye Süleymanova, "Azerbaycan'da Kitap Grafiğinin İnkişafında Azim Azimzâde'nin Rolü", **Kitabşünaslık ve Editörlük Sanatı Dergisi**, 2018, No 1(6), s. 123.

"Horoz" hikayesi, cesur ve hayat dolu bir horozun maceralarını çocukların kolayca anlayabileceği bir dilde, sade ve anlaşılır bir şekilde anlatmaktadır. Kral ve uşakları ona binlerce kez eziyet eder, ama düşmanlarıyla olan savaşları her zaman horoz kazanır⁷⁴.

Hikayedeki illüstrasyonlar rimel ve tüylerle süslenmiş olup grotesk bir unsura sahiptir. Masaldaki halk edebiyatının narin ve anlamlı mizahının yanı sıra padişah, vezir, aşçı ve diğer karakterlerin doğal tasviri güçlüdür. Renklerin, çizgilerin yardımıyla sanatçı, aşçı görüntüsünün tasvirinde, diğer hikayelerin ve durumların sunumunda neşeli, komik bir ruh hali yaratmayı başarmıştır⁷⁵.

Bu masalın resimlerinde sanatçı, tüm çalışmalarının ayrılmaz bir özelliği olan Azerbaycan folkloruna yakınlığını bir kez daha canlı bir şekilde göstermiştir⁷⁶.

Resim 39. "Horoz" Kitabından

⁷⁴ Ülviye Süleymanova, **a.g.m.**, s. 124.

⁷⁵ Reşad Mehdiyev, **Azerbaycan'da Dezgah Grafiğinin Yaranması ve Onun İnkişaf Yolları** (Doktora tezi). Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, Azerbaycan Devlet Ressamlık Akademisi, Bakü, 2007, s. 105.

⁷⁶ A. Y. Gaziye, **Halk Ressamı Azim Azimzâde**, Bakü: İlim, 1953, s. 47.

Kaynak: A. Azimzâde, **Horoz**, Bakü: Uşaggençneşr, 1942.

A.Azimzâde, **Horoz**, Bakü: Gençlik, 1967.

Sanatçı ayrıca N. Melikov'un 1929'da Azərneşr'de yayımlanan resimli "Kim Daha Güclüdür?" adlı masal kitabının da ressamlığını yapmıştır.

Resim 40. "Kim Daha Güclüdür?" Kitabından

Kaynak: N. Melikov, **Kim Daha Güclüdür?**: şekilli, Ressam A.Azimzâde, Bakü: Azərneşr, 1929, s. 4, 17.

1937'de çift sayfaya yerleştirilmiş 26 resimden oluşan "Silinmiş Gölgele" adlı bir albüm yayımlanmıştır. Yazar bu resimlerinde seyirciye feodal ilişkilerin özelliklerini taşıyan geri kapitalist bir şehrin yaşamından sahneler sunmuştur⁷⁷.

Resim 41. "Silinmiş Gölgele" albümünden

"Boyakçı"

"Çöpçü"

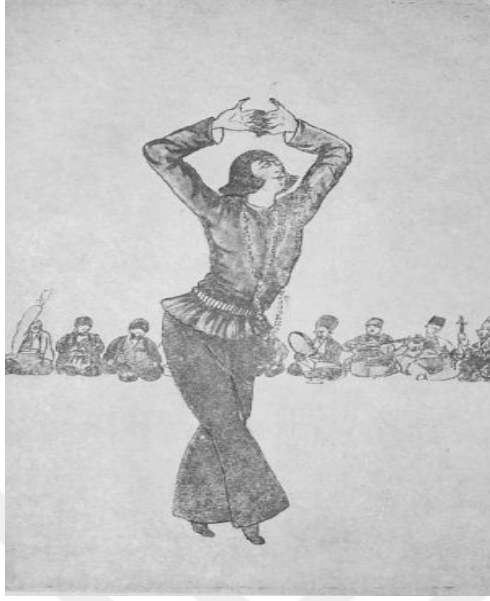

"Sakızcı"

"Mülkedar"

⁷⁷ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 28.

"Mütrüf"

"Yenge"

Kaynak: Azim Azimzâde, **Silinmiş Gölgeleler**, Bakü: Azərneşr. Tasviri şube, 1937, s. 7; 18; 19; 21; 22; 27.

Abdurrahim Bey Hagverdiyev'in kahramanların iç ıstıraplarını ortaya koyan "Geyiklerim" hikaye koleksiyonundaki resimler de oldukça ilginçtir. Celil Memmedguluzade'nin "Belki Geri Verdiler" adlı öykü koleksiyonundaki manşet türündeki illüstrasyonlar samimiyet ve mizah duygusuyla doludur⁷⁸.

2.3. Azimzâde Portre Ustası Olarak: Tarihsel ve Psikolojik Hiciv Portreleri

Gerçekçi portreler türü de onun çok yıllı, çok yönlü ve renkli yaratıcılığında önemli bir yer tutmuştur. Sanatçının birçok tarihi figürü hayal gücünden hareketle tuvale kopyaladığı kaynaklarda bilinmektedir. Örneğin, Sasani padişahının ve şair Firdevsi'nin portreleri bu türdendir⁷⁹.

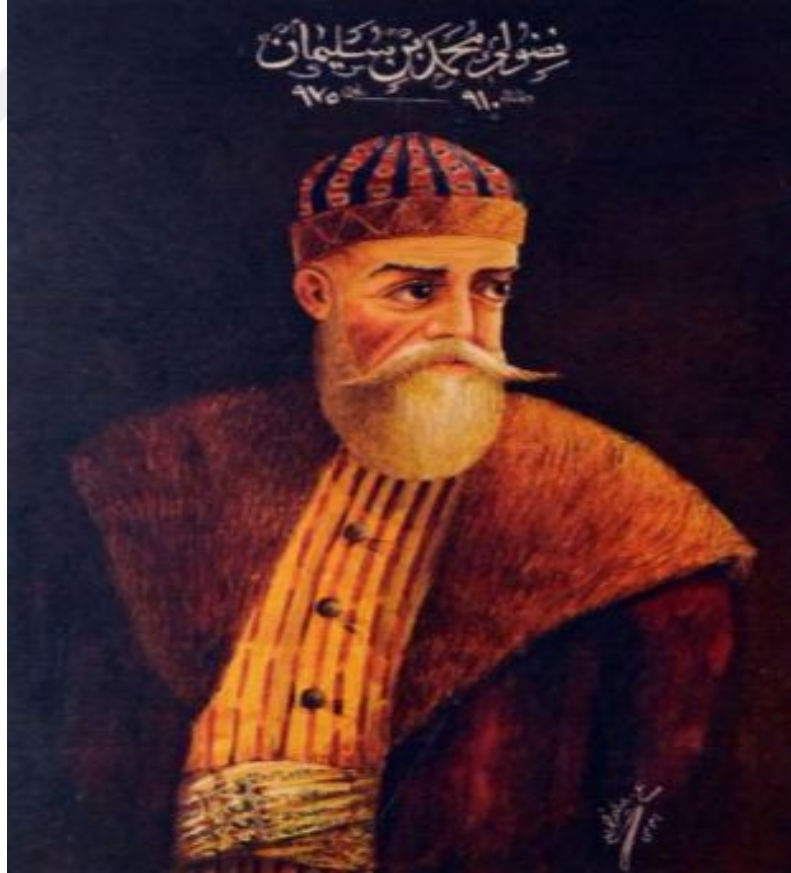
⁷⁸ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 28.

⁷⁹ Afet Yusifova, **Estetik ve Kültürel Kendini İfade Etme**, Bakü, 2019, s. 10.

Doğunun büyük şairleri Celaleddin Rumi (1911), Muhammed Fuzûli (1919), efsanevi serkerde Selahaddin Eyyubi'nin (1911) imajlarını oluşturmuş ve bu eserlerde destansı genellemeler yapmayı başarmıştır. Bahsedilen portrelerde sanatçının tarihî şahsiyetlere olan ilgisi ve efsanevi imgeleri somutlaştırma yeteneği ortaya çıkmaktadır.

Suluboya portreler arasında Muhammed Fuzûli'nin portresi özellikle ilgi çekicidir. Orta Çağ'da yaşamış büyük şairin imajını iki kez ele alan sanatçı, 1914 ve 1940 yıllarında Fuzûli'nin portrelerini yapmıştır. İlk portre Fuzûli'nin klasik imajına yakınsa ve gizli bir psikolojik anlam içeriyorsa, ikinci portrede dekoratif başlangıç hakimdir.

Resim 42. Muhammed Fuzûli'nin Portresi (kağıt, sulu boya, 1914)

Kaynak: Azerbaycan Devlet Güzel Sanatlar Müzesi: [ zomateryal]: Rengkarlık. Grafik. Heykeltıraşlık. Dekoratif-Uygulamalı Güzel Sanatlar, Azerbaycan Cumhuriyeti Medeniyet ve Turizm Bakanlığı, Bakü 2010, s. 126.

Sanatçının çizdiği Celaleddin Rumi portresi Azimzâde'nin 1972 yılında Bakü'de yayımlanan kitabında yer almıştır. Ancak ünlü Türk şair ve düşünürünün portresinin üzerine Arap alfabesiyle yanlışlıkla ünlü İslam fatihi Selahaddin Eyyubi'nin adı yazılmıştır⁸⁰.

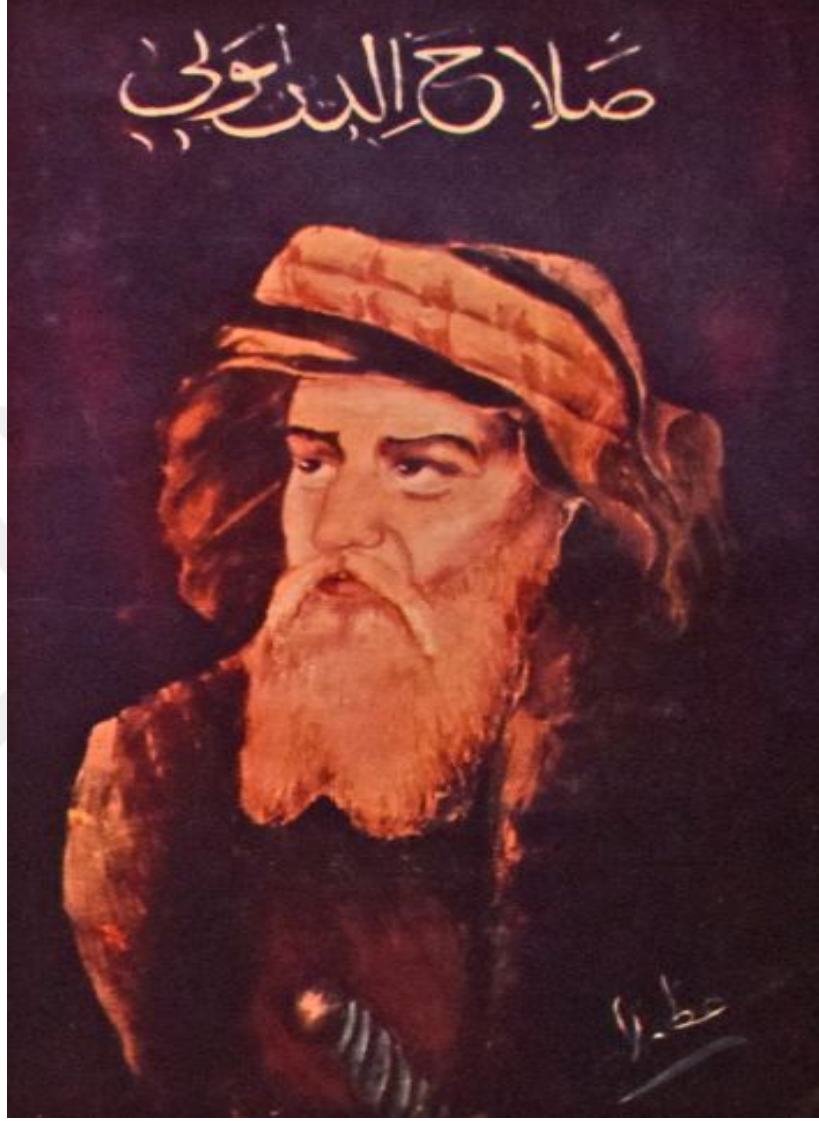
Resim 43. Şair Celaleddin Rumi (kağıt, sulu boya, 1912)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

⁸⁰ Ülviye Süleymanova, a.g.m., s. 123.

Resim 44. Şair Selahaddin Eyyubi (kağıt, sulu boya, 1912)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasimov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Klasik Fars edebiyatının temsilcisi Sadi Şirazi'nin eserlerini yakından tanıyan sanatçı, bu büyük şairin portresini tuvale çizmiştir. Sadi Şirazi'nin "Gülistan" adlı eseri Mirze Sadık Rahil tarafından Azerice'ye çevrilmiş ve 1911'de Bakü'de "Seda" yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Azimzâde'nin portresi bu kitabın ilk sayfasında yer almaktadır⁸¹.

⁸¹ A.g.m., s. 123.

Resim 45. Şair Sadi Şirazi (1911)

بجه کار آیت زگل طبیی از گستان من بیر ورقی
کی همین پنجره زوشش باشد وین گستان همیشه خوش باشد

حضرت شیخ سعدی علیه الرحمة تک تصویر

گستان شرحه سببی (۵)

گستان شرحه آنچه سبب باعث امانی. از جمله ایراده سیاحت
اینده گیم زمانه بر طاقه گوردم. که شینگ اشعار ایندن آنچه بیت
اوزلرت آیین فرار و برمشدیلر. و بر معلّم گوردیم. اطفا گستان
لایم اینده گیم یاه معنا و بربردی: «چند درویش در سر ما خفته
بودند» یعنی: چه درویش یزیم باشم زده یا تمشیدیلر. و عاقبت
رفقده برینگ تحریص و ترغیبی ایدی که گستان کتابی شرح
اولوندی. انشاء الله تعالی بو ترکده حضرت علی شک (۴) دیوانی ترجمه
و شرح اولونوب چیدن چیفاجاندر.

مثنوی (۶)

بی شرح گستان حقیقت اولوندی جمع و تالیفی اصیحت
آنک جمتمده در دقایق آنک مناسیدر «بحرالحقایق»
و برور بوی بلاغت گستانی اولور عرفان. سیر بوستانی
دلیدر اونک برهان قاطع طریقه اولور نییان ناصح
ایندوب «راجل» چو شرح گستانی
بقدر قوه تحریر معانی
که بعد طالع اولون لاکه سمدی
اولا پس نور فیر پاک «سعدی»

Kaynak: S. Şirazi, *Bahrül-Həgəyiq Yahut Şerhi-Gülüstan*, Fars dilinden çeviren ve şerhi: Mirze Sadıq bini Molla Süleyman Badkubeyi, Ressam A. Azimzâde, Bakü 1911.

Antik tarihe büyük ilgi gösteren sanatçı, muhteşem "Sasani Padişahlarının Portre Galerisi"ni (1915) oluşturmuştur. Her portreye bir zamanlar hüküm süren hükümdarın adı eşlik etmiş ve bunlar antik kalıntıların arka planında tasvir edilmiştir. Portrelerin ince kontur çizgileri ve mükemmel işlenmiş detayları izleyiciyi büyülemektedir. Azimzâde'nin ilerici fikirler uğruna şehitlikle ilgili tarihsel temalara olan tutkusunu, "Hanın Zindanlarında" (1920), "El Halac Mansur'un İdamı" (1938), "Nesimi'nin İdamı" (1941) adlı eserlerine de yansımıştır⁸².

Ressam, "Eski Bakü Tipleri" (1937) adlı ünlü dizisinde psikolojik hiciv portrelerini ustaca tasvir etme yeteneğini, görüntülerin tasvirinde konuşan ayrıntılara

⁸² Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 23.

olan sevgisini ikna edici bir şekilde göstermektedir. Sanatkârlar, sokak satıcıları, memurlar, öğretmenler, din adamları ve zenginler, jandarmalar ve fakirler, zarif hanımlar ve mürebbiyeler, hamallar ve koçlar çizgisi, bireyselliği ve yakınlığı ile şaşırtmaktadır. Eski Bakü'nün her temsilcisinin tasviri, bitkinliği ve mükemmelliği ile ayırt edilmekte, özel anlamı ve açıklama sadeliği ile izleyicilerde sempati uyandırmaktadır⁸³.

"Eski Bakü Tipleri" serisi, kompaktlığı ile göze çarpmaktadır. Burada daha fazla çizgi yoktur. Her detay karakteri daha net ifade etmeye yardımcı olmaktadır. Eserdeki tipler açıkça bireysel olmanın yanı sıra uyumlu bir şekilde birbirini tamamlamakta ve böylece o dönemin toplumunu oluşturan karakter galerisinin çeşitliliğini ve zarafetini oluşturmaktadır. Sosyal tabakalaşma, tasvir edilen karakterlerin kıyafetlerinde, onları çevreleyen unsurlarda, duruşlarında ve hatta yüz ifadelerinde belirgindir. Oluşturulan her görüntü, sanatçının konuyla ilgili büyük gözlem yeteneğini ve bilgisini göstermektedir⁸⁴.

Bu resimler, sanatçının sosyal yönelimi ve resim stili hakkında söylenenlerin canlı bir kanıtıdır. Resimlerde sanatçı, Asya kentinin görüntülerini sunmuştur: feodal Doğu için en "nefret dolu" işlerle uğraşan bir ayakkabı tamircisi - eski ayakkabıları onarıyor; en yaygın ve ilkel üretim araçlarını - çekiç ve zindandan – meharetle kullanarak Müslüman toplumu için ev eşyaları yapan bakırcı - afta, bakır kap, teşt, leğen, senek kullanarak; kimyanın sırlarına "giren" ve boyadığı kumaşla birlikte boya kovaşına kolunu dirseğine kadar daldıran bir boyacı; şehir ile köy arasındaki uzun yolları büyük adımlarla ölçen bir köy araştırmacısıydı; sanatının tüm araçlarını sırtında taşıyan ve sıradan suyla ıslatılan müşterilerinin sadece kafalarını tıraş etmekle kalmayan, aynı zamanda hastaları tedavi eden ve vücutlarına sülükler uygulayan bir berber; beline taşlar sarkan bir sokak yoğurtçusu; kendi müzik aleti olan davul (dunbek) ile her türlü şarkı çalan basit bir müzisyen; Azerbaycanlı yazarların pek çok edebi eserinde övülen, Doğu'da popüler olan bir sokak kâtibidir⁸⁵.

⁸³ Mursal Nadzhafov, *Tvorçestvo A. A. Azimzâde osnovopolojnika sovremennoy realističeskoj grafiki Azerbaydjana*, İn-t Jivopisi, Skul'pturi i Arhitekturi imeni İ.Ye.Repina: avtoref. dis. ... kand. iskusstvovedeniya, Leningrad, 1962, s. 9.

⁸⁴ Azim Azimzâde, *1880-1943: Rengkarlık, Grafik*, s. 23-24.

⁸⁵ Azim Azimzâde, *Silinmiş Gölgeleler*, Bakü: Azərneşr. Tasviri şube, 1937, s. 2-3.

Üzerinde durmadığımız bu ve diğer imgelerin her biri, yalnızca sanatına değil, gündelik yaşamına da aşına, kıyafetlerini, mesleki inançlarını ve görgü kurallarını daha azıyla algılayabilen bir sanatçının fırçasıyla yazılmıştır. Bu nedenle, bu görüntüler çok gerçekçi gösterilmiştir⁸⁶.

Sanatçı, kahramanının görüntüsünü zar zor fark edilebilen vuruşlarla tamamlayarak onu nefes almaya ve yaşamaya zorlamıştır. Örneğin, tüm "çay aksesuarlarını" üzerinde taşıyan sokak çay işçisinin pantolon paçasını ya da çay dükkanından çay taşıyan çaycının kalın gümüş saat zincirini ve renkli gümüş kemerini ele alalım. Bunlara birbirinin aynısı çay işçisi denilemez. Bunlar tamamen iki farklı hayat, farklı psikolojiye malik insanlardır.

Resim 46. Çaycı

Kaynak: Azim Azimzâde, **Silinmiş Gölgeleler**, Bakü: Azerneşr. Tasviri şube, 1937, s. 13.

⁸⁶ Azim Azimzâde, **a.g.e.**, s. 3.

Kişiler, sanatçının ustaca tasvir ettiği gerçek, yaşayan, eksiksiz insanlardır. İşçileri betimleyen bu resimlerde ressamın onlara sempati duyduğu açıktır. Nefret ettiği sömürücü ve asalak sınıfların temsilcilerinin imgelerini tamamen farklı bir şekilde sunmuştur. Donuk, ifadesiz ve bıkmış ev sahibinin görüntüsü bir örnektir. Hançerin üzerine konan el, vahşi bir sakarlıkla bakan bu adamın öldürme yeteneğine bile sahip olduğunu göstermektedir.

Çarlık iktidarının merdiveninin ilk ve en alt basamağında yer alan, köylülerin en büyük düşmanı olan çar yüzbaşı görüntüsünü ele alalım: keskin, sert bir bakış, tüylü bir sakal, lüks giysiler, elinde bir çekiç ve göğsünde bir madalya. Bu, yakın geçmişte Azerbaycanlı köylülerin üzerine kan kusan yaşayan bir otokratın görüntüsüdür⁸⁷.

2.3.1. Kompozisyonlar

Azimzâde, Bakü ve Azerbaycan Parti Örgütleri Tarihi Müzesi ve Nizami Müzesi'nin emriyle tarihi ve devrimci konularda bir dizi kompozisyon meydana getirmiştir. Nizami Müzesi için hazırladığı suluboya kompozisyonlarından ikisinin teması büyük şairin hayatından alınmıştır.

1930'ların sonlarından itibaren Nizami'nin 800. yılını kutlamaya hazırlıkla ilgili olarak bu konuya ilgi önemli ölçüde artmıştır. Azerbaycan'ın tanınmış sanatçıları Azimzâde, Gazanfar Haligov, İsmayıl Ahundov gibi isimler Nizami'nin şiirlerinin temaları üzerine resimler yapmışlar ve kitapları için illüstrasyonlar çizmişlerdir⁸⁸.

"Nizami'nin Kızıl Arslan'la Buluşması" ve "Nizami Kızıl Arslan'ın Sarayında" adlı kompozisyonlarında öncelikle şairin imgesi dikkat çekmektedir. Nizami, Kızıl Arslan'ın huzurunda gururunu koruyor, hakimın görkemi önünde sadeliğini ve para düşkünü olmadığını gösteriyordur. Azimzâde'nin çizdiği şairin görüntüsü, dünyayı görmüş bilge yaşlı bir adamın görüntüsüdür⁸⁹.

⁸⁷ Azim Azimzâde, **a.g.e.**, s. 3.

⁸⁸ Artegin Salamzade, "Nizami's Image In Monumental Sculpture", **Problems of Arts and Culture: International scientific journal**, 2021, V2(76), p. 18.

⁸⁹ Artegin Salamzade, **a.g.m.**, p. 17.

Diğer kompozisyon Nizami'nin "Hosrov ve Şirin" adlı şiirine (Ferhat ve Şirin'in buluşması) ithaf edilmiştir. Ayrıca sanatçının daha önce Ferhat'ın imajı üzerinde çalıştığını da belirtmek gerekmektedir. 1937'de Sanat Müzesi'ne sunduğu eserde Ferhad'ın ölüm sahnesini sunmuştur. Azimzâde'nin hayalinde Ferhat, tükenmez bir fiziksel güce ve iradeye sahip bir kişidir. Ancak büyük aşk uğruna mucizeler yaratan ve hatta hayatını feda etmeye hazır olan bu kişinin iç dünyası, sanatçının görüntülerinde bir ifade bulamamıştır. Çünkü Azimzâde kahramanının maneviyatından çok fiziksel gücüne ve özverisine hayrandır⁹⁰.

Resim 47. Ferhat'ın Ölümü (kağıt, sulu boya, 1933)

Kaynak: Artein Salamzade, "Nizami's Image In Monumental Sculpture", **Problems of Arts and Culture: International scientific journal**, 2021, V2(76), p. 12-19.

⁹⁰ Artein Salamzade, **a.g.m.**, p. 17-18.

Azimzâde'nin Nizami Müzesi için hazırladığı "Çocuk Satan" ve "Vergi Veremeyen Köylünün Kaderi" adlı eserleri feodalizm olaylarını konu almaktadır.

Parti Tarih Müzesi için "Eski Petrol Sahalarında", "İşçilerin Maden Sahiplerinden Talepleri", "Petrol Sahalarında Sömürü", "İşçi Pansiyonları", "İsyân" ve başka resimleri yapmıştır. Bakü'nün petrol sahalarının devrimden önceki karakteristik olayları kompozisyonlara yansımıştır. Sanatçı konunun ciddiyetine göre uygun kurgular aramış ve aynı zamanda bu kurgulara uygun anlatım araçlarını seçmiştir. Bu nedenle olumsuz tiplerin (işadami, jandarma, molla ve diğerleri) görsellerinde bile mizah motifleri resimlerde görülmemektedir⁹¹.

2.4. Azimzâde'nin Eserlerinde Peyzaj Türünün Gelişimi

Azimzâde'nin sayısız eseri arasında harika manzaralar özellikle öne çıkmaktadır. Bu manzaralarda sanatçının genellikle yaz aylarını geçirdiği ve çok yakından tanıdığı Abşeron köyünün sade güzelliği ve deniz kıyısında yer alan eski bahçelerin cazibesi betimlenmiştir. Azimzâde'nin suluboya ile boyanmış en güzel resimleri bu türdendir. Azimzâde "Fatmayı Köyü", "Göredil'de Bahçe", "Bakımsız Bahçe", "Türkan Köyü", "Deniz Kenarındaki Bahçe" adlı eserlerinde doğanın güzelliğini tüm samimiyetiyle izleyiciye aktarmıştır.

Sanatçının yumuşak tonlarda suluboya ile yaptığı küçük ölçekli tablolarının renk çözümlerinde lirik bir ruh hali ve rahatlık hissedilmektedir. Sanatçı, bu bahçelerde sık sık yaşlılarla buluşmuş ve onlarla samimi sohbetler etmiştir. "Bakü Bahçelerinde" (1931) resmi, o yaz akşamlarından birinde bir dut ağacının altında toplanan bahçe sakinlerinin sohbetini anlatmaktadır. Eserin özel havası, tam bir renk ölçeği ile ifade edilmekte ve sanatçının suluboya sanatında ustalaşma becerisini göstermektedir⁹².

⁹¹ Mürsel Nacafov, **Azim Azimzâde**: [Görkemli Azerbaycan ressamı Azim Azimzâde'nin doğumunun 100. yıldönümü münasebetile], s. 28.

⁹² **Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik**, s. 30-31.

Resim 48. Fatmayi Köyü (kağıt, sulu boya, 1936)

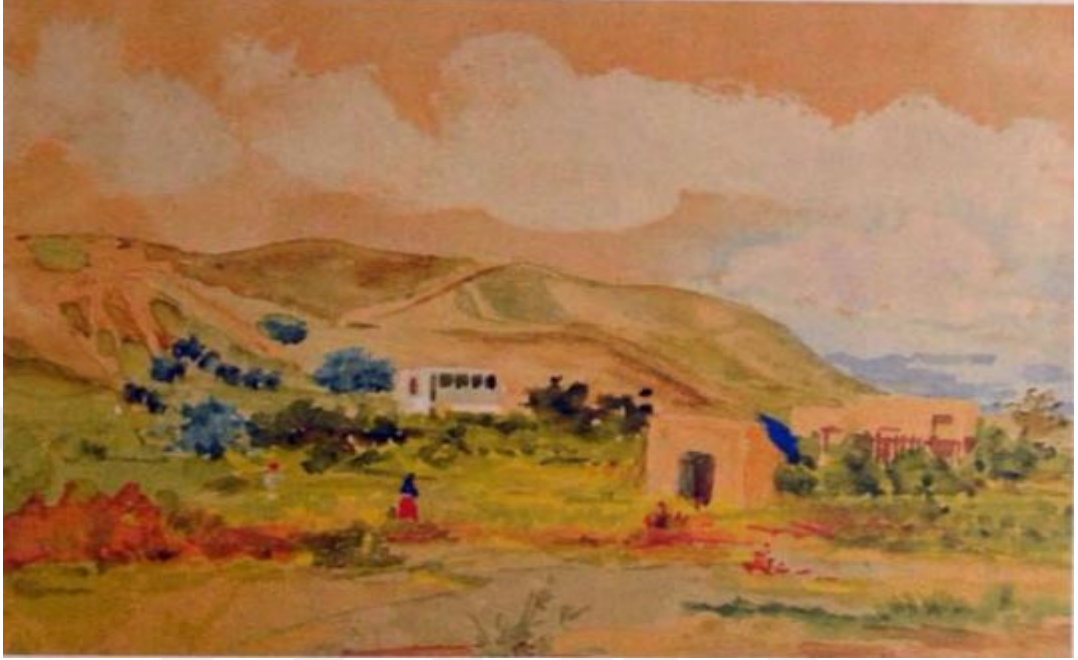
Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 33.

Resim 49. Fatmayi. Bakımsız Bağ (kağıt, sulu boya, 1920)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 30.

Resim 50. Göredil Köyü (kağıt, sulu boya, 1936)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 19.

Resim 51. Manzara (kağıt, sulu boya, 1937)

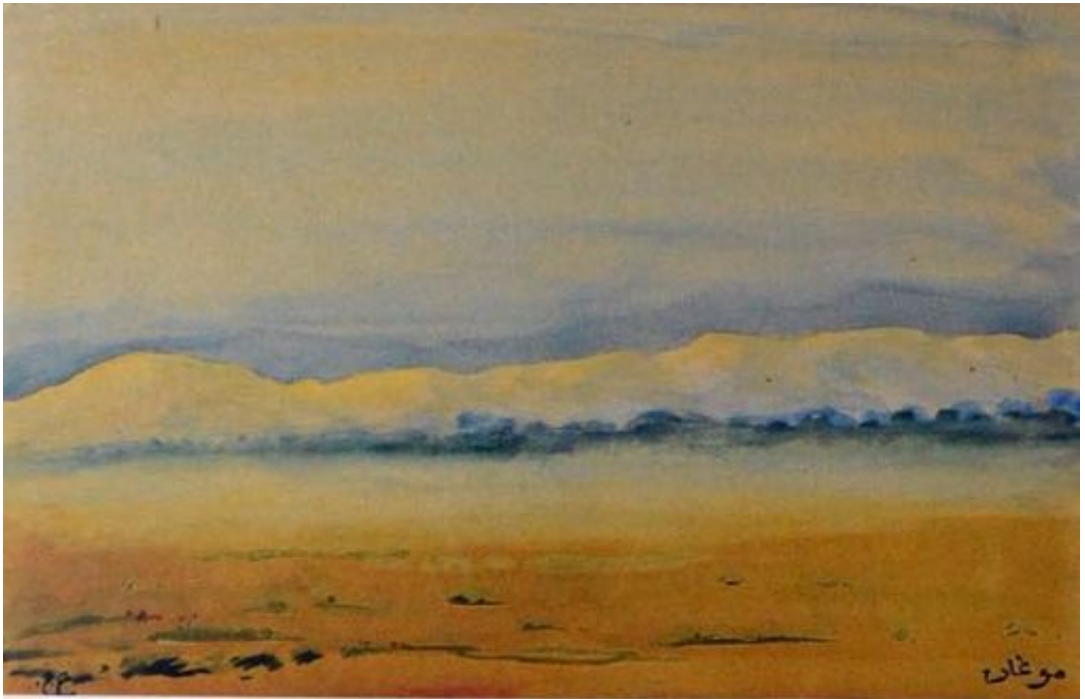
Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 61.

Resim 52. Manzara. Deniz Kenarında Bağ Evi (kağıt, sulu boya, 1936)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 25.

Resim 53. Muğan (kağıt, sulu boya, 1940)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 24.

Resim 54. G r b (kağıt, sulu boya, 1923)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet,  arg-Garp, 2013, s. 28.

2.5. Azimzâde'nin Ev Tipi Resimleri

1930'larda dergi karikatürleri alanındaki  alışmaları Azimzâde'ye büyük bir ivme kazandırmıştır. Sanatçının en iyi makine grafikleri ve sayısız serileri bu dönemde oluşturulmuştur. Geleneksel senaryo-kompozisyon özelliklerine sahip tür  alışmaları, "Eski Hayatın Sahneleri" dizisine yansımıştır. Sanatçının eserlerinin büyük çoğunluğu toplumun eksikliklerine, yasanın kusurlarıyla mücadeleye ve önemini yitirmiş geleneklerin tasvirine ayrılmıştır. Tüm bu gerçekler ve olaylar, sanatçının kalbinde bir haykırış yaratmanın yanı sıra karikatürlerinde ve çizimlerinde, posterlerinde ve illüstrasyonlarında "konu" haline gelmiştir.

Sanatçı, farklı yaşam alanlarından insanların tipik görüntülerini doğru bir şekilde tasvir etmiş, şu ya da bu "kahramanın" son derece tanıdık karakter özelliklerini ifade edebilmiş ve böylelikle seyirciyi büyülemiştir.

Sanatçının eserleri okuyucular arasında büyük bir sempati uyandırmış, tasvir edilen nesne veya olaylar üzerinde düşünmelerini ve doğru değerlendirmelerini sağlamıştır. Çalışmasının temel amacı, insanları eğitmek ve gerçek hayatın pasif gözlemcileri olmalarını engellemektir⁹³.

1930'ların başında oluşturulan suluboya eserler "Fakir Evinde Düğün", "Zengin Evinde Düğün", "Kadın Düğünü", "Fakir Evinde Ramazan", "Zengin Evinde Ramazan", "Zengin Evinde Kurban Bayramı" eski Azerbaycan toplumunun toplumsal çelişkilerini belli bir ironi ile aktarmıştır. Farklı sosyal tabakaların temsilcileri, bayramlar, din törenleri, düğünler, halkın zor durumu, sosyal eşitsizlik fikirleri gibi karşılaştırmalar yoluyla ortaya çıkmıştır. Bu kontrast, bireysel karakterlerin, ev içlerinin, kıyafetlerinin yanı sıra özel renklendirme yöntemleri, renk oyunları gibi net konturlarla daha da geliştirilmiştir. Bu eserlerde iki dünya - zenginler ve tasasızlar dünyası parlak, güzel renklerle resmedilmiştir. Yoksulların dünyası ise çok çalışmanın ve açlığın ezdiği, kasvetli, donuk renklerin hakim olduğu bir dünyadır⁹⁴.

Azerbaycan'ın eski gelenek ve görenekleri hakkında iyi bilgi, anlatılan eski yaşam sahnelerinin etnografik doğruluğu "Horoz Dövüşü", "Kadın Hamamı", "Kukla Tiyatrosu", "Köpeklerin Dövüşü", "Kurban Bayramı", "Çilekesme Töreni", "Pirde Tedavi" ve diğer birçok eserinde göze çarpmaktadır.

⁹³ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 18.

⁹⁴ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 18-19.

Resim 55. Sabunçu Hacılarının İşi (veya "Horoz Dövüşdürülmesi") ("Mezeli"
Dergisinden, 1915)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasimov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Resim 56. Köpek Boğuşuranlar (1938)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasimov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Resim 57. Kurban Bayramı (1931)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Resim 58. Çillekesme Merasimi (kağıt, sulu boya, tuş, 1937)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garb, 2013.

Resim 59. Pirde Tedavi (kağıt, sulu boya, 1935)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 79.

"Ateşin Üzerinden Atlama", "Kosa-Kosa" adlı suluboya eserler Nevruz bayramının bahar havasını, millî karakterlerin sıcaklığını ifade etmektedir. Bu güzel tablolar, görüntülerin anlatımı, eski hayatın tasvirindeki büyüleyici samimiyet, kesin konturların gücü, parlak renk paleti ile izleyiciyi kendine çekmektedir.

Resim 60. Ateşin Üzerinden Atlamak (kağıt, sulu boya, renkli tuş, 1937)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 82.

Sanatçının diğerk bir grafik etnografik levhası, Azerbaycan halkının tüm yasaklara rağmen büyük bir sevgiyle koruduğı millî bayram olan Nevruz bayramına ithaf edilmiştir. Eserde bayram, millî geleneklere göre anlatılmaktadır. Eserde de görüldüğü gibi kimisi el sıkışıp birbirini tebrik etmekte, kimisi kosa'nın başına toplanmakta, kimisi pazarlık yapmakta, kimisi ise birbirine bayram hediyesi vermektedir. Ressam, Nevruz'un neşeli havasını daha da canlı bir şekilde anlatmak için eserde neşeli renkler kullanmıştır. Buna ek olarak, sanatçı eserde Bakü'nün mahallelerinden birini gezen çocukları avlularda dolaşarak kosa-kosa adlı bir oyun oynarken göstermiştir⁹⁵.

Resim 61. Kosa-Kosa (kağıt, sulu boya, 1930)

Kaynak: Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi, Hususi Fon, Görsel Materyaller Fonu, Env. No 524.

Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Azimzâde'nin eserlerinde Azerbaycanlı kadın imajı ve eski toplumdaki yazgısı büyük yer tutmuştur. Bu tema özellikle 1930'ların ortalarında ortaya koyulmuş eserlerle alakalıdır. "İnnabı Renk Bize Ait", "Azerbaycanlı Kadınların Devrim Öncesi Hayatı", "Yeni Bir Eş Alıyorlar", "Karısını Döven Adam", "Evde Bir Kız Doğdu",

⁹⁵ Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi–2017, AMİA, Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi, Bakü: İlim, 2017, s. 50-51.

"Azerbaycan Kadınlarının Okuduğu Medrese", "Pirinç Ekimi" gibi grafik eserler, gizli sosyal anlamının yanı sıra kadın haklarından mahrum edilmiş ve toplumda kadının küçük düşürülüşünü açıkça ortaya koymaktadır. Sanatçının birçok grafik eserinde Azerbaycan kadınlarının dramı teması defalarca vurgulanmıştır. Millî karakterin özelliklerini ve eski adetlerin pek çok karanlık yüzünü çok iyi bilen sanatçıyı bu konu çok rahatsız etmiştir.

"Geçmişin Ev Sahnesi", "Eski ve Yeni Karı" ve "Zorunlu Evlilik" eserlerindeki kadın tasvirlerinin gerçekliği, anlatılan olayların canlılığı ile bağlantılıdır. Sanatçının kendisi bazen bu tür olaylara tanık olmuştur. Bu nedenle, bu eserlerin çoğu çok popüler olmuştur⁹⁶.

Resim 62. İnnabi Renk Bize Ait (1931)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasimov, Bakü: Azərneşr, 1972.

⁹⁶ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 21-22.

Resim 63. Azerbaycan Kadınının Devrimden Önceki Yaşamı (kağıt, tuş, 1935)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 31.

Resim 64. Evde Kız Doğmuş (kağıt, sulu boya, tuş, 1937)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 22.

Resim 65. Azerbaycan Kadınlarının Eğitim Aldığı Medrese (kağıt, sulu boya, siyah tuş, 1935)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: rengkarlık, grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 15.

Resim 66. Tarlada Çalışan Kadınlar (kağıt, sulu boya, tuş, 1938)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 81.

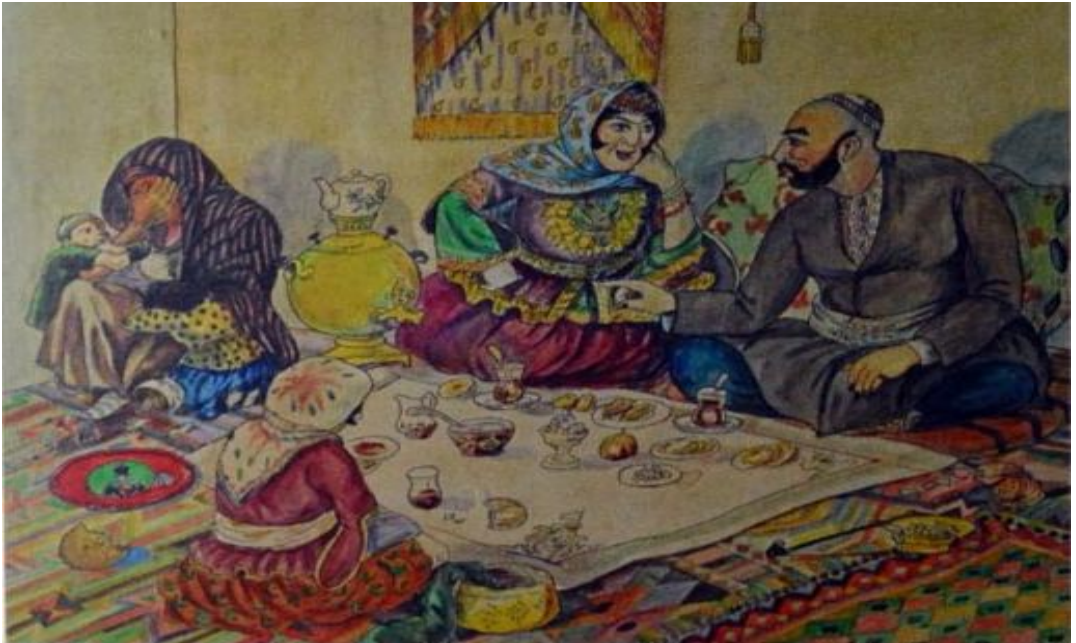
Resim 67. Geçmişin Aile Sahnesi. Yeni ve Eski Eş (kağıt, tuş, 1939)

Kaynak: Azərbaycan Devlet Güzel Sanatlar Müzesi'nin Arşivi, Q-705-4401.

Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 21.

Resim 68. Eski ve Yeni Eş (kağıt, sulu soya, 1935)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 26.

Resim 69. Kızın Kocaya Verilmesi (1938)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasimov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Ünlü "Ziyaret" (1939) dizisindeki resimleri, sanatçının grafik becerilerini göstermektedir. Sanatçı çok seyahat etmiş, İran ve Irak'ta bulunmuş, seyahatlerinden büyük izlenimler edinerek, hacıların hayatını ve çalışmalarını gözlemleyerek çok sayıda tablo meydana getirmiştir. Bu resim serisi üç dönemi kapsamaktadır: "Meşhed Ziyareti", "Mekke Ziyareti" ve "Kerbela Ziyareti".

Azimzâde'nin yaratıcı mirasında geniş bir yere sahip olan cehalet karşıtı teması 60'tan fazla eserine yansımıştır. Kutsal yerlere giderken birçok talihsizliğe uğrayan, kazalar geçiren ve ardından gerçek bir kahraman olarak anavatanına dönen Hacı'nın görüntüsü bu dizinin merkezinde yer almaktadır. Komik durumların yerini hicivli resimler almıştır. Bu resimler, kutsal yerlere giden yolda zor durumlarla karşılaşan hacıların gerçek hayatını anlatmaktadır⁹⁷.

⁹⁷ Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, s. 22-23.

Ünlü sanatçının "Petrol Kurbanı" tablosunda (MATM, TMF, 524) XX. yüzyılın Bakü petrol sahalarının karakteristik olayları yansıtılmaktadır. Eserden de anlaşılacağı gibi, o dönemde kuyu kazmak, petrol çıkarmak, petrolü rafine etmek zor ve korkutucu bir iştir. Ölüm her zaman bu mesleklerin başında yer almıştır. Zehirli gaz, yer altı suyu ve çamur kazıcıları ciddi şekilde zarar vermektedir. Daha derine indikçe hava azalmakta, zehirli gaz artmakta, işler zorlaşmaktadır. Yeraltı su katmanları açıldıkça sel başlamakta, kuyu duvarları düşerek dökülmekte ve sık sık kazalar meydana gelmektedir.

Tabloda sanatçı, trajik olayın konusunu acı hiciv yoluyla izleyiciye ustaca sunmuştur. Bu küçük tabloda sanatçı, kâr için her işi yapmayı kabul eden, keşif için bir petrol kuyusuna iple asılan ve ölmek pahasına bir parça ekmek kazanan bir işçinin acı gerçeğini ustaca aktarmıştır. Petrol kuyusu sahiplerinin insan hayatına zerre kadar değer vermemesine, ölümle sonuçlanmasına rağmen, talihsiz işçilerin kaderine bu kadar ilgisiz davranmaları tüm çıplaklığıyla açıkça görülmektedir.

Resimde, ölen işçinin başında oturan ve "sarı" kağıtlardan bir dua okuyan bir molla tasvir edilmektedir. Sahibinin yeni bir çalışan bulmak için pazarlık yapıyor olması, izleyiciyi düşündüren ve işin derin içeriğine tanıklık eden ürkütücü bir gerçektir⁹⁸.

2.6. Azimzâde'nin Eserlerinde Tiyatro Dekorasyonu ve Kostüm Eskizleri

Azimzâde ayrıca Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosu'nda da çalışmıştır. Azimzâde, tiyatrodaki sanat bölümü müdürlüğü yaptığı yıllarda çeşitli oyunlara sanatsal tasarımlar vermiştir. Sanatçının hazırladığı yüzlerce kostüm eskizleri, C. Cabbarlı'nın adını taşıyan Cumhuriyet Tiyatro Müzesi'nde bugün değerli birer eser olarak yaşatılmaktadır⁹⁹.

⁹⁸ Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi–2017, s. 49.

⁹⁹ Azim Azimzâde: [İzomateryal], s. 6.

Tiyatro gösterileri için hazırladığı dekor ve kostüm eskizleri, Azerbaycan sanatının bu alanda gelişmesine büyük destek olmuştur.

Azimzâde'nin tiyatro eskizleri anlatısal kompozisyonlardır. Betimlenen karakterin biyografisini canlandırıyormuş gibi psikolojisine giren bu eskizlerde gerçekçi genelleme oldukça güçlüdür. Sanatçı hem tarihî hemde yerli konularda yaptığı eskizleri tam anlamıyla yansıtmış ve tam kopyalar oluşturmuştur. Tiyatro sanatının zengin geleneklerini yakından tanıyan Azimzâde, hem suluboya, hem de basit kalemle tipler oluşturma konusunda eşsiz bir sanatçı olduğunu her seferinde kanıtlamayı başarmıştır. Azimzâde 1919 yılında Bakü tiyatrosunda müzikli "O olmasın, bu olsun" komedisi çekildiğinde "Zenbur" dergisinde çalışıyordu. Üzeyir Hacıbeyov'un önerisi üzerine sanatçı, bu tiyatro için dekor ve kostüm eskizleri yapmaya davet edilmiştir.

Dahi bestecinin Azimzâde'ye emanet ettiği işler bununla sınırlı kalmamış, 1921 yılında hazırlanan "Şah Abbas ve Hurşud Banu" operası da sanatçıya emanet edilmiştir. Her iki oyunun ana karakterlerini ve yardımcı karakterlerini betimleyen resimler daha sonra Tiyatro Müzesi koleksiyonunda sergilenmiştir¹⁰⁰.

Her şeyden önce sanatçı, eserlerindeki her rengin niteliğini ve özelliklerini, birbirleriyle uyumlarını, hangi zamanlarda ve nasıl kullanılacağını derinlemesine hakimdir. Ancak o zaman, tiyatronun fikir içeriğini ortaya çıkarmaya hizmet eden şu veya bu versiyonuna uygun renklerin seçiminde hangi grup gölgeleri (açık, orta veya koyu) uygulamanın gerektiğini açıklamıştır¹⁰¹.

Geçen yüzyılın 20'li yıllarında sahneden düşmeyen "Şeyh Sanan" oyunu 4 yönetmen (Rıza Darabli, İsmayıl Hidayetzade, Rıza Tahmasib, Alesker Şarifov) tarafından yeniden sahnelenmiştir. Oyunun tasarımı Azerbaycan'da mesleki eğitim gören ve Türk işçi tiyatrosunda iş hayatına başlayan ilk tiyatro sanatçısı Rüstem Mustafayev tarafından, kostüm eskizleri ise Azimzâde tarafından yapılmıştır.

¹⁰⁰ Şemsiye Zalova, "Tiyatro Ressamlığımızın Azim Azimzâde Zirvesi", **525. Gazete**, 2020, 8 Temmuz, s. 11.

¹⁰¹ Feride Guliyeva, "Rüstem Mustafayev ve Azim Azimzâde'nin Yaratıcılık Birliğinin Mahsulu", **Medeniyet.az Dergisi**, 2018, No 4, s. 48.

1930'larda Memmedguluzade'nin "Ölüler" adlı oyununun performansını tasarlayan sanatçı R. Mustafayev de Azimzâde ile birlikte çalışmıştır¹⁰².

Genel olarak 1920'lerdeki tiyatro duyurularında ressamın isimleri yazılmadığından, Azimzâde'nin bu yıllarda başka tiyatrolar için düzenleme yapıp yapmadığı bir muammadır. Tamilla Tahmasib "Cavid ve tiyatro" adlı kitabında¹⁰³ Azimzâde'nin Hüseyin Cavit'in "Uçurum" adlı oyununa (muhtemelen R.Tahmasib'in anılarına dayanarak) yaptığı düzenlemeyi yazmaktadır¹⁰⁴.

Azerbaycan etnografyasının yanı sıra Azimzâde'nin İran sanatına dair çalışmaları ve genel olarak giyim tarihi hakkında bilgilerinin olması hakkında yazılar da bulunmaktadır¹⁰⁵. Azimzâde eskizler üzerinde çalışırken, şu ya da bu roldeki performansı sırasında kıyafet ve makyajın oyuncuya uygun olup olmadığını dikkate almıştır.

Azimzâde'nin tiyatro süsleme sanatında da gerçekçi görüntülerin gelişimine önemli katkıları olmuştur. Sanatçı hem millî etnografyayı, hem de diğer milletlerin etnografyasını mükemmel bir şekilde incelemiş, farklı milletlere ve karakterlere ait tipler çizmiştir.

Azimzâde'nin çizdiği eskizler sadece kıyafet yapımı için talimat vermekle kalmamış, oyuncuya karakterini aramasında da yardımcı olmuş, oyuncu için bir nevi rehber görevi görmüştür. Karakterlerin kıyafetlerinde uygun formları seçmenin yanı sıra onları yüz hatlarıyla da eşleştirmiştir¹⁰⁶.

Şiirsel imgeler oluşturmayı başaran Azimzâde, H. Cavit'in aynı adlı eserinden yola çıkarak "Şeyh Sinan" adlı tiyatro oyununun lirik ruhuna uygun, etkileyici ve etkili eskizler çizmiştir. Arabistan ve Gürcistan'da geçen oyunun kostüm eskizleri üzerinde çalışmak sanatçı için zor olmamıştır. Bağdat ve Necefte bulunan Azimzâde, Irak gezisi sırasında Arapları gözlemlemiş, kıyafetleri, silahları, müzik aletlerini ve diğer

¹⁰² Feride Guliyeva, **a.g.m.**, s. 47.

¹⁰³ Tamilla Tahmasib. **Hüseyin Cavit ve Tiyatro**, Bakü, Işık, 1988, s. 88.

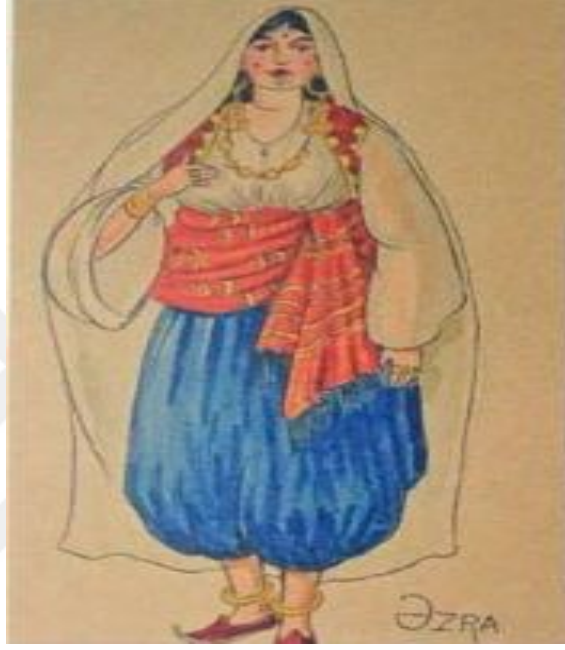
¹⁰⁴ Feride Guliyeva, **a.g.m.**, s. 48.

¹⁰⁵ Halil İbrahim, "Ressam Azim Azimzâde", **Komünist Gazetesi**, 1927, 5 Mayıs.

¹⁰⁶ Feride Guliyeva, **a.g.m.**, s. 49.

nitelikleri mükemmel bir şekilde incelemiş ve ana resimlerle birlikte yardımcı çizimler olan dekorları çizmeyi de ihmal etmemiştir¹⁰⁷.

Resim 70. "Şeyh Sinan" tiyatro oyunu için Azra karakterinin kostüm eskizi (kağıt, sulu boya, tuş, 1929)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 98.

Sanatçının oyunun ana karakterleri için sunduğu giysi takımları tipik ve karakteristiktir. Bu eskiz çizimleri sadece kostüm yapma talimatı olarak hizmet etmemiş, tarihî şahsiyetler olsun ya da olmasın kahramanlara adeta görsel bir çehre kazandırmış ve onları sadece seyirciler arasında değil, tüm halk arasında popüler kılmıştır.

Şeyh Sinan karakteri için oyunda gerçekleştirdiği üç aşamaya göre farklı giysiler seçilmiştir. Humar imgesinin eskizlerinde, sanatçının kullandığı beyaz, kırmızı ve mavi renkler; masumiyet, asalet ve cömertlik simgesidir. Karakterlerin iç uyumluluğu, Şeyh Sinan ve Humar'ın kıyafetlerinde birbiriyle uyumlu renk tonlarının çok ustaca uygulanmasıyla gerçekleştirilmiştir.

¹⁰⁷ Şemsiye Zalova, **a.g.m.**, s. 11.

Oyundaki olumlu rollerden sanatçı, onun sadakatini, kararlılığını ve cesaretini Zehra imgesinde yakalamayı başarmış ve buna karşılık gelen formları daha serbest hareketlere izin verecek şekilde sunmuştur. Paralel olarak kullanılan kahverengi ve gri renkler bu özellikleri daha da güçlendirmektedir¹⁰⁸.

Komşu Gürcü halkının tarihini iyi bilen sanatçının, eserde Gürcü erkek ve kadın kıyafetlerini çizmesi de zor olmamıştır.

Azimzâde'nin "Mezdek" oyunu için hazırladığı kostüm eskizlerinde kahramanca bir duygu hakimdir. Suluboya resimlerinde karakterlerin psikolojik ifadesi ve kıyafetleri gerçekçi bir şekilde sunulmaktadır. Eskizler, tarihî dramının kahramanları olan Ferhat, Gubad ve Siruş gibi karakterlerin kıyafetlerini ve makyajlarını tasvir edilmektedir.

Resim 71. "Mezdek" oyunu için Azerneg karakterinin kostüm eskizi (kağıt, guaş, sulu boya, 1922)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 98.

¹⁰⁸ Feride Guliyeva, **a.g.m.**, s. 49.

Resim 72. "Mezdek" oyunu için II Anuşirevan karakterinin kostüm eskizi (kağıt, sulu boya, 1922)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 98.

Resim 73. "Mezdek" oyunu için Kubat karakterinin kostüm eskizi (kağıt, sulu boya, 1918)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 98.

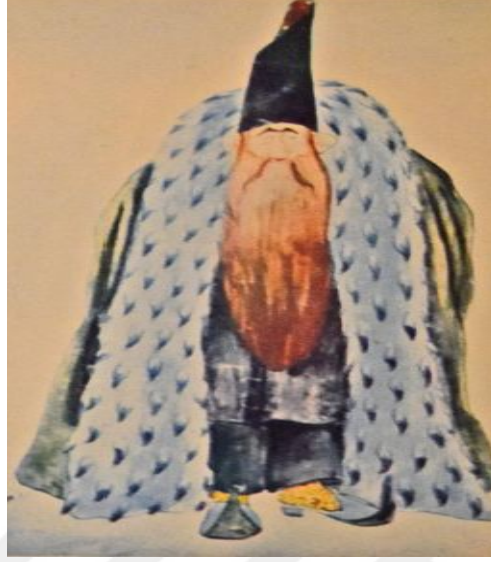
Resim 74. Heyrbed. "Mezdek" oyunu için kostüm eskizi (kağıt, tuş, 1922)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 86.

Araştırma sonucunda Azimzâde'nin Azərbaycan Devlet Tiyatrosu'nun (şimdiki adıyla Azərbaycan Devlet Akademik Milli Dram Tiyatrosu) ilk performansı olan "Demirçi Gava"ya ve Eleştiri ve Propaganda Tiyatrosu'nun ilk performansı olan "Laçın Yuvası"nın sanatsal tasarımını verdiği belli olmuştur. Fanatik "Molla Nasreddin"ci olan sanatçı, ünlü "Danabaş Köyü Öğretmeni" eserinin sahne düzeni ve kostüm eskizleri üzerinde de çalışmış ve yaratıcı düşüncesiyle ortamın manzarasını kusursuz bir şekilde yansıtabilmiştir. Mirze Celil'in arkadaşı ve meslektaşı olan Azimzâde, sanatçı R. Mustafayev ile ünlü yazarın "Ölüler" adlı komedisinin tasarım çalışmasında yan yana çalışmış, oyun için tiyatro ve dekorasyon çalışmalarının yanı sıra bir dizi karakter kümesi de oluşturmuştur.

Resim 75. Hacı Hasan. "Ölüler" oyunu için (1932)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasimov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Resim 76. Şeyh Ahmet. "Ölüler" oyunu için (1932)

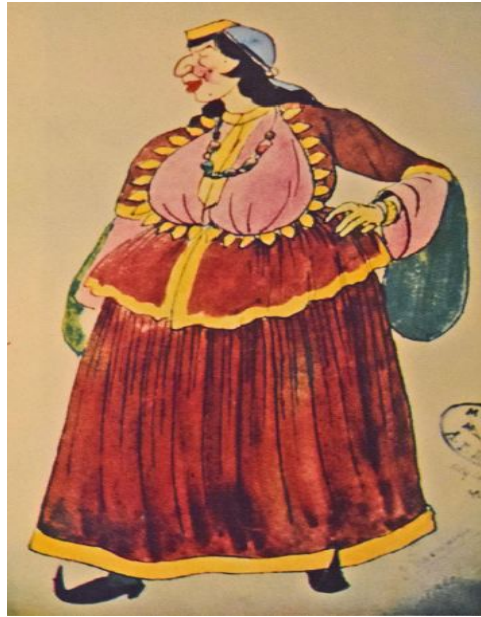
Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasimov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Resim 77. Şeyh Nesrullah. "Ölüler" oyunu için (1932)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Resim 78. Siğə. "Ölüler" oyunu için (1932)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Resim 79. Sinezen. "Ölüler" oyunu için (1932)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasimov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Bakü'de o dönemde 1-2 perdelik oyunların kitapçık halinde basıldığı, kültür ve eğitim kurumları ile sahne severlere dağıtıldığı bilinmektedir. Bu kitapçıklara tiyatro yöneticilerine, yönetmenlere ve oyunculara destek olmak amacıyla kostüm eskizleri ve oyunun yapım planı da eklenmiştir.

Seçkin sanatçı Azimzâde, A. Hagverdiyev'in "Padişahın Aşkı", S. S. Ahundov'un "Aşkın Sonucu", A. Gamarlinski'nin "Usta Gambar veya Logman" gibi oyunlara dayanan kitapçıkların eskizleri ve mizanpajları üzerinde de özenle çalışmıştır. Tartışılan eskizlerin boyutu çok küçük olmasına rağmen, tiplerin görünümünde önemli olan tüm detaylar yerinde verilmiş ve yüksek sanatsal nitelikler hakim olmuştur.

Bakü tiyatrolarında sürekli çalışmak, Azimzâde'yi güzel sanatların diğer alanlarındaki faaliyetlerinden uzak tutamamıştır. Her zaman yenilik arayışı içinde olan sanatçı, "Tarihi ve Modern Kıyafetler Albümü" oluşturma fikrine sahiptir. Ona göre, albüm, cumhuriyetin devlet tiyatrolarında ve tiyatro stüdyolarında çalışan yönetmenler

için faydalı bir araç olabilirdi. Ne yazık ki, kaynaklarda bu albümün yapım ve yayımı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Azimzâde'nin tiyatro alanındaki faaliyetleri, gösteriler için tasarım ve kostüm eskizleri sağlamakla sınırlı değildir. O dönemde Bakü'de yayımlanan “Sanaye-i Nafisa” dergisinde yazarların, sanatçıların ve oyuncuların sanatın çeşitli alanlarındaki faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Dergi, Azimzâde'nin sanatsal faaliyeti ile ilgili çok sayıda makalenin bulunduğu değerli bir kaynaktır. Aynı zamanda koleksiyonda H. Z. Tagiyev tiyatrosunun restorasyon çalışmaları sırasında binanın fuayelerindeki duvar resimlerinin çekilmesi işinin ressam Söhrab Arapov ile birlikte Azimzâde'ye emanet edildiği belirtilmiştir. Aynı zamanda Bakü Eleştiri ve Propaganda Tiyatrosu lobisinde sanatçının eskizlerinden yola çıkılarak panolar çekilmiş ve iç mekan zarif bir sanatsal tasarımla dekore edilmiştir.

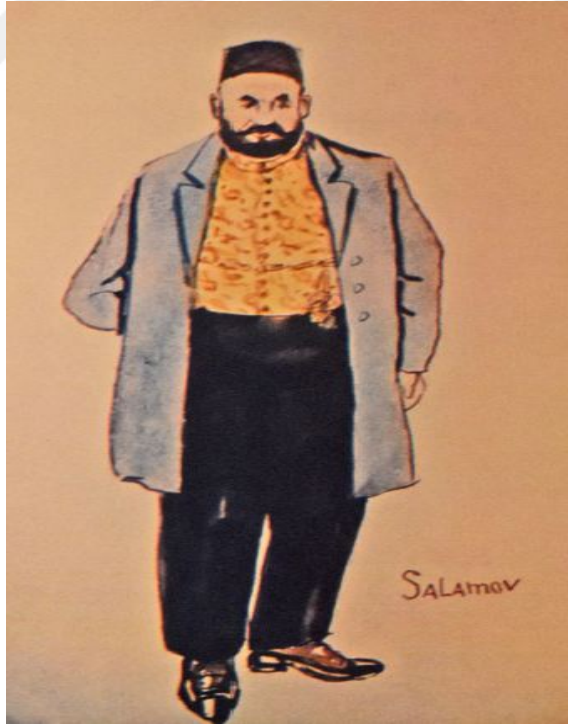
Azimzâde'nin tipler galerisinden de bahsetmek gerekmektedir. Bu galeriden bahsederken en çarpıcı örnek sanatçının "M. F. Ahundovun Türleri" olarak bilinen çizimleridir. Sanatçı, her biri beşer portreden oluşan resimlerinde "Simyacı Molla İbrahim Halil", "Hacı Kara", "Mösyö Jordan ve Derviş Mesteli Şah" komedilerinin ana karakterlerini tasvir etmiştir. Bu sefer kendi üslubuna bağlı kalmayan sanatçı, türleri şarj haline getirmemiş, hayat karakterleri olarak göstermiştir.

Azimzâde özgün bireysel yaratıcı yüzü ve üslubu ile tiyatro resim tarihine girmiş ve bu alandaki arayışların güçlenmesine ivme kazandırmıştır. Sanatçı Azerbaycan Dram Tiyatrosu'nun edebi ve sanatsal bölümüne başkanlık etmiş ve birçok oyun yazarıyla doğrudan tanışmıştır. Dramaturjiye büyük ilgi gösteren Azimzâde, kendini bu alanda da deneyerek "Mirze Rıza Kirmani" adlı bir oyun yazmış ve oyunun tiyatro sahnesindeki sanatsal kompozisyonunu da kendisi hazırlamıştır. Sanatçı, trajedinin el yazması için çizdiği kapakta eserin ana karakterlerinin portrelerini vermeyi unutmamıştır.

Azimzâde'nin tiyatro alanında elde ettiği bu başarılar, sanatçının yaratıcılığı boyunca bir an olsun dövuşçü fırçasını elinden bırakmadığını bir kez daha kanıtlamaktadır. "Leyla ve Mecnun", "Aşık Garib", "Arşın Mal Alan", "1905 Yılında"

ve diğerk oyunların karakterlerini karakterize eden eskizleri, millî rengi, desenleri, süslemeleri ile dikkat çeken sanatçının, yüksek sanatsal formu ve zengin bir renk duygusu olmuştur. Mizanpaj eskizleri üzerinde çalışırken bazen klasik minyatür mirasa başvurmuş, bazen de farklı bir yöne giderek çalışmalarında yenilikçi eğilimlerini güçlendirmiştir. Her eserin ruhuna uygun canlı renkler bulan Azimzâde, millî musikiyle rezonansa teşkil eden betimleyici unsurları ustalıkla kullanmıştır. Bu da sanatçının keskin gözlem ve hayal gücünün sonucudur. Tasvirlerinde, dış ihtişamdan ve yapay süslemeden kaçınarak görüntünün içeriğinden bahsetmiştir. Azerbaycan halkının önde gelen kültürel şahsiyetleri arasında özel bir yere sahip olan Azimzâde özel bir sanat eğitimi almamış olmasına rağmen profesyonel bir sahne tasarımcısı seviyesine yükselmeyi başarmış ve Azerbaycan millî tiyatro-dekorasyon sanatının gelişiminde istisnai bir rol oynamıştır¹⁰⁹.

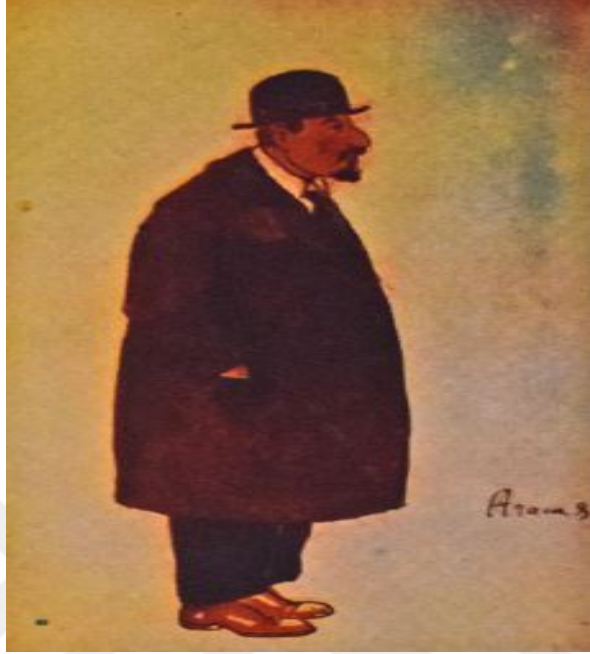
Resim 80. Salamov. "1905 yılında" dramı için kostüm eskizi (1935)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

¹⁰⁹ Şemsiye Zalova, **a.g.m.**, s. 11.

Resim 81. Ağamyan. "1905 yılında" dramı için kostüm eskizi (1935)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Resim 82. "Nergiz" operası için kostüm eskizleri (1936)

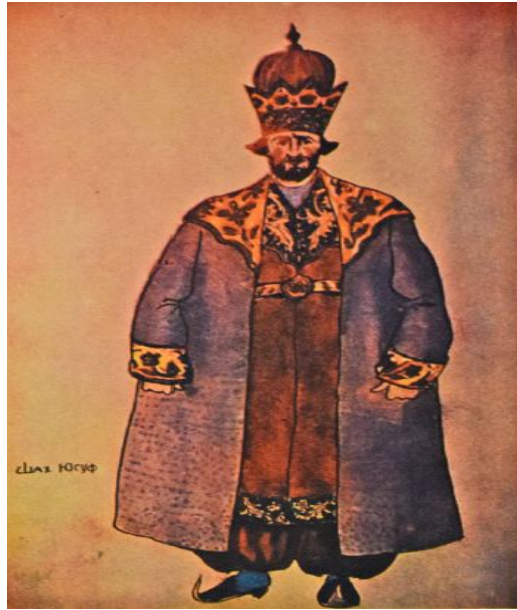
Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Resim 83. Hacı Mübarek. "Şehname" oyunu için (1936)

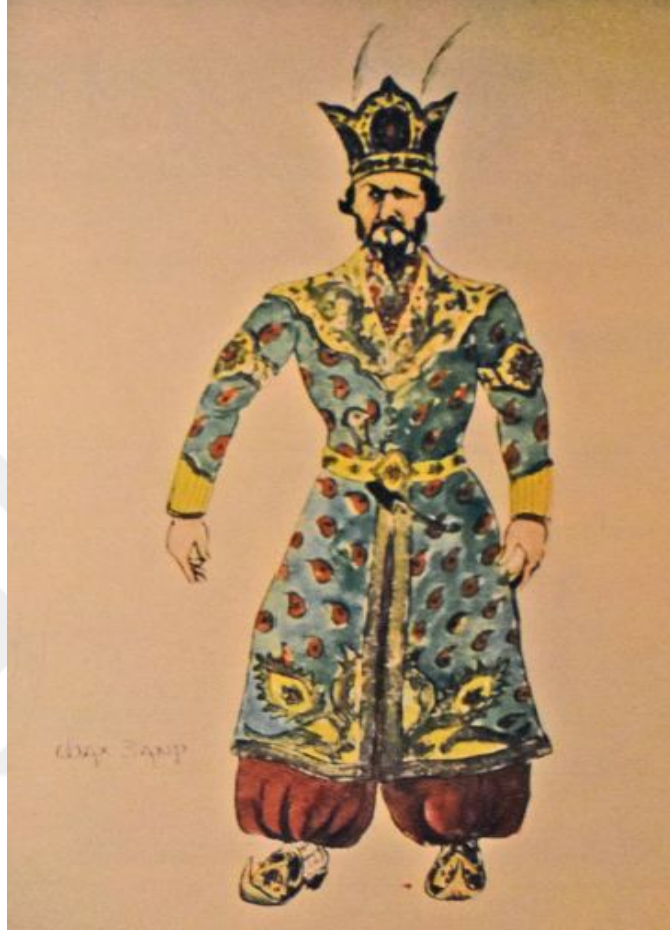
Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Resim 84. Yusuf Padişah. "Şehname" oyunu için (1936)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Resim 85. Zahir Padişah. "Şehname" oyunu için (1936)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

2.7. Azimzâde'nin Eserlerinde Somut Olmayan Kültürel Miras Teması

Azimzâde'nin yaratıcılığı oldukça geniş ve ilgi çekicidir. Onun eserinde güncel ve başka birçok konuyu bulmak mümkündür. Bunlar arasında sanatçının yaratıcılığında ayrı bir öneme sahip olan somut olmayan mirasımızı aydınlatan çok sayıda eser bulunmaktadır.

Sanatçı, millî bayram ve geleneklerin bir takım bölümlerini betimleyerek toplumdaki eksikliklere hicivsel bir açıdan yaklaşmıştır. Bu hususta onun "Nevruz

Bayramı", "Ramazan Bayramı", "Kurban Bayramı", "Zengin Evinde Düğün", "Fakir Evinde Düğün", "Ateşin Üzerinden Atlama", "Kos-Kosa", "Çile Kesimi", "Kadın Düğünü", "Horoz Dövüşü", "Kendirbaz" ve benzeri eserleri listelenebilir. Sanatçı bu eserlerinde millî kültür mirasımızı çok ustaca ve dolu dolu resmetmiştir.

Azimzâde'nin bu konudaki eserlerinde hiciv havası da belirgindir. "Zengin Evinde Düğün" ve "Fakir Evinde Düğün" adlı iki karşılaştırmalı eserde çok ustaca yansıtılmıştır. Sanatçı, zengin sınıfla yoksul sınıfı karşı karşıya getirmiş ve toplumdaki bu kadar zıt yaşam koşullarının sorumlularını eleştirmiştir. Canlandığı karakterlerin yüz ifadelerine yaşam koşullarını ve psikolojik durumlarını ustaca yansıtabilmiştir.

Resim 86. Zengin Evinde Düğün (kağıt, sulu boya, 1935)

Kaynak: Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz.. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasimov, Bakü: Azerneşr, 1972.

Resim 87. Fakir Evinde Düğün (kağıt, sulu boya, tuş, 1931)

Kaynak: Bakü Ressamların Gözüyle: [İzomateryal]: [katalog], Azərbaycan Cumhuriyeti Medeniyyət və Turizm Bakanlığı, Bakü, 2009.

Ressam, "Zengin Evinde Düğün" adlı eserinde zenginliği yansıtmak için daha zarif ve neşeli bir renkten yararlanmış, altın, kırmızı ve yeşilin açık tonlarını kullanarak daha lüks bir izlenim yaratmayı başarmıştır. Sanatçı aynı temalı diğer çalışmasında daha koyu renkleri tercih etmiştir. "Fakir Evinde Düğün" adlı eserdeki tek ışık ve gölge kaynağı, kompozisyonun ortasındaki kadın elbisesi ve şarkıcının elindeki kaval görüntüsünde kullanılan sarı renktir. Her iki eserde de betimlenen katmanın özel bir incelikle işlenmiş giysileri, desenlerine kadar farklı işlenmiştir. Zengin evindeki atmosferin yansıması çok ustaca başka bir tabloya yansımıştır. Dönemin giyim kuşam

ve gelenekleri eserlerde açıkça anlatılmaktadır. XX. yüzyılın başlarında, bu eserlerde düğün gibi bir geleneğin özellikleri korunmuştur.

Ressamın yaratıcılığında toplumdaki iki sınıfı karşılaştıran bir diğer tema ise Ramazan Bayramı ile ilgilidir. Aynı duruma "Zengin Evinde Ramazan" ve "Fakir Evinde Ramazan" eserlerinde de görülmektedir. Sanatçı, her iki sınıfın da aynı bayramı kutlama geleneğini tasvir etmiştir. Aynı el yazısı burada da göze çarpmaktadır. İlk eserde sarı renk tercih edilerek soylu sosyetenin lüks hayatı aydınlatılırken, ikinci eserde bu rengin tonları daha az kullanılmıştır. Kontrast yeterli olmamıştır. Aile bireylerinin kıyafetlerinde ve sofradaki yemeklerin bolluğu ile bunu ayırt etmek kolaydır.

Resim 88. Zengin Evinde Ramazan (kağıt, sulu boya, tuş, 1938)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 65.

Resim 89. Fakir Evinde Ramazan (kağıt, sulu boya, tuş, 1938)

Kaynak: Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü, Servet, Şarg-Garp, 2013, s. 16.

Söz konusu eserlerde günlük yaşam olaylarının betimlenmesi ve teşhir edilmesi sadece o dönem için geçerli değildir. Günümüzde de toplumda aynı eksiklikler söz konusudur. Sanatçının eserlerinin yaşadığı çağdan bağımsız olarak kültürel ve politik önemini günümüzde de koruması, Azimzâde'nin eserlerini karakterize eden başlıca özelliklerden biridir¹¹⁰.

Sanatçının Azerbaycan halkının geleneklerine adanan tablolarından biri "Erkek Düğünü"dür (MATM, TMF, 144). Eserde, XX. yüzyılın başlarından itibaren halılarla kaplı bir çadırda bir adamın düğünü tasvir edilmektedir. Belli bir kalabalığın düğünlerde eğlenceli olduğu düşünülen sahneyi grafiklerinde canlandıran sanatçı, bu konuyu keskin bir hiciv ateşi üzerine kurmuştur. Düğünde, mizah olsun diye, kadın

¹¹⁰ Gülnaz Guliyeva, "Azim Azimzâde Yaratıcılığında Somut Olmayan Medeni İrs Teması", *Medeniyet Gazetesi*, 2017, 14 Temmuz, s. 11.

kıyafeti giymiş bir adam onu erkeklerin partisine davet etmiş ve ona ıslık çalarak, ellerini şıklatarak ve kışkırtarak çürük meyve fırlatmış ve bu şekilde eğlenmişlerdir. Ortada daire çizen arkadaş teşbihler yaparak düğün salonundaki misafirleri güldürmektedir.

Eserinde bu adeti bir aydın olarak eleştiren sanatçı, Azerbaycan'ın yüzyıllar içinde oluşmuş zengin örf ve adetlerinin bu tür bozulmalara karşı tavrını dile getirmiştir¹¹¹.

¹¹¹ Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi–2017, s. 50-51.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AZİM AZİMZÂDE'NİN YARATICILIĞINDA KADIN KARAKTERLERİN GİYİMLERİ

3.1. Azerbaycan Millî Kadın Kıyafetlerinin Tipolojik Özellikleri ve Sanatsal-Estetik Değerleri

Kıyafetler her milletin tarihiyle yakından ilgilidir. Giysiler halkın maddi kültürünü ve kendine has özelliklerini yansıtır. Gelenekler, millî düşünce, halk yaratıcılığı kıyafetlerin çeşitliliğinde ve renginde, hatta desenlerde ve bireysel detaylarda ortaya çıkmaktadır. Yüzyıllar boyunca oluşan ve millî değerlere dayalı uzun bir gelişim sürecinden geçen kıyafetlerimiz özgünlüğüyle öne çıkmaktadır. Bu giysiler günümüzde geçerliliğini kaybetmiş olsa da tarihimizin ve milletimizin vücut bulmuş hali olan değerli bir hazine olarak hâlâ yaşamaktadır.

Azerbaycan halkının giyim kültürünün geçmişi hakkında bilgiler, arkeolojik kazılardan, Azerbaycan hakkında bilgi veren kadim ve antik dönem tarihçilerinin çalışmalarından, kaya resimlerinden ve görsel materyaller gibi kaynaklardan elde edilmektedir.

Azerbaycan'da yapılan arkeolojik kazılarda Tunç Çağı'nın başlarına (M.Ö. 3. bin yıl) ait bronz bir iğne bulunmuştur. Bu bulgu, Azerbaycan'ın eski sakinlerinin kıyafetlerini kendilerinin dikebildiklerinin bir kanıtıdır.

Azerbaycan'ın millî kıyafetleri, uzun ve çok karmaşık bir gelişme yolundan geçen halkın maddî ve manevî kültürünün bir sonucudur. Halkın tarihi ile yakından ilgili olan giyimler toplumun kültürel yapısını anlamak için değerli görsel kaynaklardan biridir. Giyimler, etnogenez konularının açıklığa kavuşturulmasında, halklar arasındaki kültürel-tarihî bağlantı ve karşılıklı etki konularının belirlenmesinde yardımcı malzeme rolü oynamaktadır. Halkın ekonomik yapısının ve yaşanan coğrafyanın bir göstergesidir.

Halk yaratıcılığının tarihî, etnografik ve sanatsal özellikleri giysilere de yansımıştır. Bu özellik, hem belirli giyim biçimlerinde ve süslemelerinde, hem de sanatsal işlemlerde ve dokumalarda kendini göstermektedir¹¹².

Giysiler, Azerbaycan'ın farklı tarihî-etnografik bölgelerinin yerel özelliklerini yansıtmakta, aynı zamanda kişinin yaşını, ailesini ve sosyal statüsünü de ortaya çıkarmaktadır. Genç bir kızın ve evli bir kadının kıyafetlerinde gözle görülür farklılıklar bulunmaktadır. Genç gelinler daha güzel ve zengin giyinmekte, bekar genç kızlar ve yaşlı kadınlar daha az süs kullanmaktadırlar¹¹³.

Düğün ve bayram elbiseleri, günlük ve iş kıyafetlerinin aksine, genellikle değerli kumaşlardan yapılmakta, çeşitli altın ve gümüş süslemelerle süslenmektedir¹¹⁴.

Bakü kadın üst giyimi gömlek, tuman, çepken, arkalık, bahari ve bir çahçurdan oluşmaktadır. Bu giysi örneklerinden bazıları Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi'nin fon ve sergilerinde muhafaza edilmektedir¹¹⁵.

Azimzâde'nin resimleri sayesinde XIX. yüzyıl Bakü kadın giyiminin tipolojik özellikleri, sanatsal ve estetik değerleri hakkında tam bir fikir edinmek mümkün olmuştur¹¹⁶.

¹¹² **Azerbaycan Milli Giyimleri:** [İzomateryal], Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi, Moskova, İskusstvo, 1972, s. 5.

¹¹³ **Azerbaycan Milli Giyimleri**, s. 6.

¹¹⁴ **A.g.e.**, s. 7.

¹¹⁵ Sabire Dünyamalıyeva, **Azerbaycan Giyim Medeniyeti Tarihi (sanatsal-etnografik araştırma)**, Bakü: "Nağıl evi", 2003, s. 141.

¹¹⁶ Sabire Dünyamalıyeva, **a.g.e.**, s. 146.

Resim 90. Kadın Giyimi. Bakü. XIX. yüzyıl

Kaynak: Azərbaycan Millî Giyimləri: [İzomateryal], Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi, Moskova, İskusstvo, 1972.

3.1.1. Kadın Dış Giyimleri

3.1.1.1. Renk Seçimi

Azerbaycan giyiminin tarihsel evrimi üzerine yapılan gözlemler, giyim türlerinin teknolojik gelişimi ile birlikte estetik açıdan gelişmelerinin Azerbaycan halkının bakış açısı, zevki ve genel kültürel gelişimi ile bağlantılı olduğunu göstermektedir. Kıyafetlerin estetiği kendine has özellikleri olan bölgesel ve yerel bir ölçüğe sahip olduğu gibi ait olduğu milletin estetik düşüncesini ifade etmesi açısından da bir sistem bütünü oluşturmaktadır.

XX. yüzyılın başlarından itibaren Avrupalılaşma (Batılılaşma) akımı Azerbaycan halk kıyafetlerinde hem teknolojik, hem de estetik açıdan kendini göstermektedir. Prensipde bu, modernite ve yenilik olarak kabul edilmektedir. Ancak bu yeniliğin hem olumlu, hem de olumsuz yönleri olduğunu belirtmekde fayda vardır. Olumlu yönlerinden en önemlisi giyim setinde miktar artışı sağlanmasıdır. Olumsuz yönü, esas olarak, gelenekselliğin kaybı, her şeyden önce, belirli noktalarda estetik

benzersizliğı kaybetme tehlikesi ile ilgilidir. Kuşkusuz Azerbaycan toplumu ve giyim kültürünün bugün dünya standartlarıyla yakından ilgili olması, halk giyim geleneklerinin gelişmesine, kitleselleşmesine ve öncü bir konuma gelmesine izin vermemektedir. Ancak bu gelenekler, modern Azerbaycan giyim kültürünün yükselişi, benzersizliğı ve estetik gelişimi için yaşayan, ebedi bir rezerv kaynağı olmaya devam etmektedir.

Şehir kadınların kıyafetleri bir orkestra oluştuyordu. Kıyafet takımında daha çok mor rengin tonları kullanılsa da, karakteristik renk seçimi açık kahverengi, uçuk hardal renginin yanı sıra beyaz ve lacivertten oluşuyordu. Giysilerin rengi ne olursa olsun, dış süslemelerinde ve işlemelerinde mutlaka mavi ve altın sarısı renklerin kullanıldığı gerçek malzemelerden anlaşılmaktadır. Böylece Bakü kıyafetlerinde insanlar doğayla uyum sağlamaya çalışmış, denizin beyaz-mavi-gök rengini, gökyüzünü ve sahilin altın sarısı kumunu tercih etmişlerdir. Soylu kadınların kıyafetlerinde bol miktarda tirme kumaş kullanılması, büyük olasılıkla Abşeron'un iklimi, özellikle de Hazri¹¹⁷ ve Gilavar¹¹⁸ ile ilgiliydi¹¹⁹.

3.1.1.2. Estetik Güzellik

Bakü kadınlarının çepken-nimtene üst omuz kıyafetleri, Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde giyilen çepkenlerden farklı değildir. Kadınların arkalıkları¹²⁰ basitçe dikilse de, dirsekten başlayarak kolçak denilen bir şeyle tamamlanırdı. Bu, arkalıklara özel bir çekicilik kazandırır. Bazen bir element için tamamen farklı bir kumaş

¹¹⁷ **Hazri**, Abşeron Yarımadası'nın içinde ve çevresinde kuzeyden esen kuvvetli bir rüzgardır. Esas olarak Hazar Denizi tarafından estiğı için bu şekilde adlandırılmaktadır. Bkz. **Xəzri**. Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi: 10 Ciltte, Bakü: Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi'nin Baş Editorlüğü, C. 10, 1987, s. 73.

¹¹⁸ **Gilavar**, güneyden esen bir rüzgardır. İran, Irak ve Orta Asya üzerinde yüksek basınç alanlarının, Kuzey Kafkasya ve Orta Hazar üzerinde ise alçak basınç alanlarının oluşmasıyla meydana gelmektedir. Bkz. **Gilavar**. Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi: 10 Ciltte, Bakü: Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi'nin Baş Editorlüğü, C. 6, 1982, s. 91.

¹¹⁹ Sabire Dünyamalıyeva, **a.g.e.**, s. 147.

¹²⁰ Azerbaycan Türklerinin millî kıyafeti. Kafkasya ve Doğu Asya halklarında da yaygındır. Şu anda bazı dağ köyleri dışında günlük bir giysi türü olarak kullanılmamaktadır. Bkz. **Arxalıq**. Azərbaycan Millî Ansiklopedisi: 25 Ciltte, Bakü: Azərbaycan Millî Ansiklopedisi İlmî Merkezi, C. 2, 2010, s. 22.

kullanılırdı. Tüm dikiş hatları çeşitli zincir, bafta¹²¹ ve şahpesendlerle¹²² süslenirdi. Bakü kadınları, çepken¹²³ ve arkalığın yanı sıra hafifliği ve rahatlığıyla dikkat çeken bir lebbade¹²⁴ de giyerdi. Zengin kadınlar arkalığın yakasına altın ve gümüş düğmeler dikerdiler.

Halk kostümleri, süslemesiz ve lüks olmadan sade bir şekilde yapılırdı. Bu kıyafetlerin amacı, estetik görünüm ve güzellik değil, vücudu örtmekti¹²⁵.

Resim 91. Çepken. Bakü. XIX. yüzyıl

Kaynak: *Azerbaycan Millî Giyimleri*: [İzomateryal], Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi, Moskova, İskusstvo, 1972.

¹²¹ Bafta, ipek ipliklerden dokunmaktadır. Beyaz, pembe, kırmızı, gümüş, altın vb. renklerde olmaktadır. Giysi omuz askıları yapmak, giysilere ayırt edici bir işaret vermek ve dekorasyon eklemek için kullanılır. Bkz. **Bafta**. *Azerbaycan Millî Ansiklopedisi*: 25 Ciltte, Bakü: Azerbaycan Millî Ansiklopedisi İlmî Merkezi, 2011, C. 3, s. 19.

¹²² Kıyafet setine dahil bir elbise dekorasyonudur. Bkz. İsmayıl Memmedov, **Azerbaycan Dilinin Etnografik Leksikası**: Monografi, Bakü: İlim, 2008, s. 109.

¹²³ Azerbaycan'da millî erkek ve kadın giyiminin bir parçasıdır. Omuz askılı, astarlı ve sahte kollu bir dış giysidir. Bu giysi kadife ve çeşitli ipek türlerinden yapılmıştır. Bkz. "Şuşa medeniyetinin incileri – çepken", **Medeniyet** (Çevrimiçi) <https://medeniyet.az/page/news/62851/.html>, 7 Mart 2023.

¹²⁴ Kadın kısa üst omuz giysisidir. Tırme, kadife ve çeşitli parlak ipek brokarlar ve kadife kapitone astar üzerine dikilir, yaka, kollar ve etek ucu zarif bir örgü ile kaplanır. Bkz. **Lebbade** (Çevrimiçi) <https://az.wikipedia.org/wiki/Lebbade>, 7 Mart 2023.

¹²⁵ Sabire Dünyamalyeva, **a.g.e.**, s. 147.

Resim 92. Çepken

Kaynak: Çepken (Çevrimiçi) <https://portal.azertag.az/az/encyclopedia/post/22083>, 24 Aralık 2022.

Resim 93. Kadife Çepken, 1912, Cebrayıl Rayonu, Karabağ
Korunduğu yer: Kunst Kamera, St. Petersburg, Rusya

Kaynak: Kadife çepken (Çevrimiçi) <https://it-it.facebook.com/MirasIB/photos/məxmər-çəpkən-1912-ci-il-cəbrayıl-rayonu-qarabağ-azərbaycanqorunduğu-yer-kunst-k/4473654425993804/>, 24 Aralık 2022.

3.1.1.3. Biçim Özellikleri

Bakü kadın arkalıklarının biçiminin karakteristik özelliği, esas olarak yaka kesimi ile tanımlanır. Arkalığın yaka kısmı dikdörtgendir. Arkalığın kolları dirsekten biraz yukarısına dikilen kolçakları da genellikle dikdörtgen şeklinde kesilirdi. Bakü kadınlarının giydiği çadra ve tirme şalının da dikdörtgen şeklinde olması ilginçtir. Çepken, gömlek ve tumanın şekli diğer bölgelerden farklı değildir.

Bakü arkalıkları basit formlarıyla ayırt edilir. Arkalığa belден dikilen kırçınlı ilave 16 cm ila 21 cm uzunluğunda oluyordu¹²⁶.

Resim 94. XIX. yüzyıl Azerbaycan şairi olan Karabağ'ın son hükümdarı Mehdigulu Han Cavanşir'in kızı, İbrahimhalil Han'ın torunu Hurşidbanu Natavan'a (15.08.1832, Şuşa - 01.10.1897, Ağdam) ait bir arkalık

Kaynak: Hurşidbanu Natevan'ın arkalığı Müze ekspozisyonunda (Çevrimiçi)

<http://azhistorymuseum.gov.az/az/news/1050>, 5 Şubat 2023.

Altından yapılmış arkalık, biçim ve dikiş tarzına göre Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi'nin nadir eserlerinden biridir. Üzerinde mavi, kırmızı, yeşil ipek ipler ve çiçek motifleri bulunmaktadır. Eteği pilelidir. Uzunluğu 49 cm, kol uzunluğu 53 cm.

¹²⁶ Sabire Dünyamalıyeva, a.g.e., s. 147.

Resim 95. Kadın Arkalığı. Bakü. XIX. yüzyıl

Kaynak: Azərbaycan Millî Giyimləri: [İzomateryal], Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi, Moskova, İskusstvo, 1972.

Resim 96. Arkalık. Tirme, şahpesend, karagöz bafta. Bakü.
XIX. yüzyılın sonu-XX. yüzyılın başlangıcı
Boyutu: uz. 56 sm, beli: 42 sm., kolunun uz. 52 sm.

Kaynak: Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi, Etnografya Fonu, Env. No 6567.

Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi Koleksiyonunun İncileri: [İzomateryal]: [kitap-albüm], AMİA, Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi, Bakü, 2010.

Bahari¹²⁷, astarlı omuz üstü bir kadın üst giyimidir. Esas olarak kadifeden yapılmıştır. Kesim şekli ve dikim tekniğine göre külece ile aynı olan bahari, bazen yaka keşiğinin yapısı (dikdörtgen ve oval), kol keşiğine (genellikle yarım kollu olurdu) ve etek biçimine göre (etek küleceden daha kısa ve arkalıktan daha uzundu) farklılık gösterirdi. Astarlı ve bağcıklı olan bahari, pahalı kumaşlardan (kadife, tirme ve diğer) yapılıyor, yakası boy boy açık biçilmiş, etek yanları, yaka ve kol kesikleri külecede olduğu gibi süsleniyordu.

Resim 97. Bahari. Nahçıvan. XIX. yüzyıl

Kaynak: Millî Azərbaycan Tarihi Muzesi Koleksiyonunun İncileri: [İzomateryal]: [kitap-albüm], AMİA, Millî Azərbaycan Tarihi Muzesi, Bakü, 2010.

Külece¹²⁸ bir kadın omuz üstü giyimidir. Bu giyim astarlı olur, tirme ve kadifeden yapılırdı.

¹²⁷ XIX. ve XX. yüzyılın başlarında kadın giyim kompleksinde en yaygın kullanılan omuz giysilerinden biridir ve pahalı kumaşlardan hazırlanırdı. Bkz. **Azərbaycan Milli Giyimləri – Bahari** (Çevrimiçi) <https://www.memim.az/xeberler/azerbaycan-milli-geyimleri-bahari-1656831548>, 28 Şubat 2023.

¹²⁸ Boyuna, etek ucuna, yaka ve kolların kenarlarına kürk vb. dikilmiş kolsuz kadın üst giysisi. Bkz. **Külece** (Çevrimiçi) <https://www.shagird.info/il/kulece/16-22545-1>, 10 Nisan 2023.

Resim 98. K lece (Bahari). Karabağ. XIX. yüzyıl

Kadife, ipek, tirme

Tikme usulu: gülebetin, pilek.

Uzunluğu – 85 sm., eni 70 sm., Kol uz. 30 sm

Kaynak: Millî Azerbaijan Tarihi Müzesi, Etnografya Fonu, Env. No 2053.

Millî Azerbaijan Tarihi Müzesi Koleksiyonunun  ncileri: [ zomateryal]: [kitap-albüm], AM A,
Millî Azerbaijan Tarihi Müzesi, Bakü, 2010.

3.1.1.4. Giyim Teknolojisi

XIX. yüzyılın sonuna kadar yapılan tüm giysiler elle dikilirdi. Üst sınıfların temsilcileri için pahalı kumaşlardan yapılan kıyafetlerin daha düzgün ve zevkli yapıldığı hissediliyordu¹²⁹.

XIX. yüzyıla ait Azerbaycan kadın dış giyim ürünlerinden biri de üst gömleğidir. Omuz giysisi olan üst gömleği pahalı kumaşlardan yapılıyordu. Çoğunluğu zengin kadınlara ait olan bu gömlekler ipek, saten, keten ve ganovuzdan yapılmıştır. Kol, yaka ve boyun üzerine çeşitli süslemeler (kurdeleler, pileler, metal süslemeler) işlenirdi. Etek, bir sıra altın veya gümüş paradan oluşuyordu ve ek bir kumaş şeridine bağlanıyordu. Gömleğin kolunun altına bir hişdek (xişdək) dikiliyordu. Çoğu zaman, bu dışarıdan bir bütünlük izlenimi yaratmak ve giyim setinin estetik görünümünü bozmamak için dış giyimin renginde seçiliyordu¹³⁰.

Gömleğin kolu düz kesilir, bazen omzuna narin fırırlar yerleştirilirdi. Gömleğin kolu, dış giysinin kolundan yaklaşık iki parmak daha uzun olurdu. Böylece dış giyimin kol altından çıkan kısmı kırışır ve kıyafete ayrı bir güzellik katardı.

Gömleklerin üzerine giyilen üstler kısa iken gömleğin eteği çok güzel görünürdü. Hareket özgürlüğünü sağlamak için üst giyimlerin yan kısımlarına yırtmaçlar yerleştirilirdi. Çoğu zaman, üst gömleklerinin sırt kısmı ön kısımdan daha uzun kesilirdi. Üst gömleğin yaka kesimi alt gömleğe göre daha kısaydı¹³¹.

Azerbeycan'da Avrupa'da olduğu gibi göğüs dekoltesi moda olmasa da, açık yaka, kısa tuman ve kısa gömlek giyerek elini kaldırıp "Düğüncüler mahrem değildir" diye düşünmek ve oynamak büyük cesaret isterdi. "Molla Nasreddin" dergisi bu tür açık yakaları eleştirirdi. Azimzâde'nin derginin 26 Mayıs 1907 tarihli 20. sayısında yayınlanan "Nahçıvan Düğünü" ve 24 Eylül 1907 tarihli 36. sayısında yayımlanan "Kaçırılan Kadın" karikatürü bu konuya ayrılmıştır¹³².

¹²⁹ Sabire Dünyamalıyeva, **a.g.e.**, s. 147.

¹³⁰ **A.g.e.**, s. 162.

¹³¹ **A.g.e.**, s. 163.

¹³² Sabire Dünyamalıyeva, "'Molla Nasreddin' Dergisi Uygun Olmayan Giyimin Eleştiricisi Gibi", **Dil ve Edebiyat Dergisi**, 1996, No 3, s. 108.

Lebbade, omuz üzeri bir üst cekettir. Bu giysinin astarı olur ve tirmeden, kadife ve diğer kumaşlardan yapılırdı.

Resim 99. Şeki bölgesine has kadın giyimi - Lebbade. XIX. yüzyıl

Kaynak: Şeki bölgesine has kadın giyimi - Lebbade. XIX. yüzyıl (Çevrimiçi)

https://www.facebook.com/tradition.azerbaycan/photos/şeki-bölgəsinə-xas-qadın-geyimi-ləbbadə-xix-əsrmilli_azerbaycan_tarixi_muzeyithe/1212423158892531, 19 Aralık 2022.

Kürdü¹³³ kadın dış giyimidir. Bu giysi tirme ve kadifeden yapılır, kürk ve yoğun desenlerle süslenirdi. Azerbaycan'da mevsimlik millî kadın giyimleri arasında kürdünün özel bir yeri vardır. Genellikle kadife, ay-yıldız, bafta, hara ve tirme kumaşlarından, bazen de iyi deriden yapılırdı. Azerbaycan'da koyu sarı deriden yapılan ve aynı renk ipek iplerle işlenen Horasan kürdüləri çok tercih ediliyordu. Azerbaycan'dan kutsal yerleri ziyaret eden insanların yanı sıra tüccarlar da onları

¹³³ Bu büzülmüş kolsuz gömlek bir bayan dış giysisidir. Şuşa'nın yanı sıra başka bölgelerde de Kürtçe giyilirdi. Bkz. "Şuşa'nın milli giyim tarzı – kürdü", **Medeniyet Gazetesi** (Çevrimiçi) <https://www.medeniyyet.az/page/news/63594/Susanin-milli-geyim-uslubu---kurdu.html>, 7 Mart 2023.

ülkeye getiriyordu. Kumaştan yapılan kürdüler yerel pazarlardan satın alınırdı. Yoksul aileler kürdünün yaka ve kol ağızlarına kürk yerine bafta dikerlerdi.

Kürdü beden ölçüsüne göre sık dikildiği için yanlarına 10-12 cm uzunluğu olan "çıkıntı" yerleştirilirdi. Genellikle kolsuz, bazen yarım kollu olan kürdülerin eteğine, yaka ve kol kesimlerinin etrafına kürk yerleştirilirdi. Yuvarlak kürk şeridin dekoratif olmasının yanı sıra soyuğu dışarıda tutması nedeniyle pratik bir amacı vardı. Kürdü yarım kol dikildiğinde buna "eşmek" denirdi. Bazen kürdünü sırlı şeklinde de dikerlerdi. Onun için kumaşın üstüne yün serilir, astar dikilir ve kenarlarına kürk sarılırdı. Kürkün etrafı ise baftaya tutulurdu.

Resim 100. Kürdü (tirme, samur kürkü)

Kaynak: Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi, Etnografya Fonu, Env. No 5215.

Eşmek¹³⁴, tirme ve kadifeden yapılmış, kadınlar için bağcıklı bir üst giysidir. Bu giysinin yakası, eteği ve kolları saf kürk, altın şebeke ve şeridle süslenirdi.

¹³⁴ Kadınlar kışlık giysiler olan eşmekleri sırtlarına giyerlerdi. Kürk eşmeklerin eteklerine, kollarına ve yakalarına da kürk takılırdı. Bu elbiseye özel bir ihtişam verirdi. Genellikle eşmeklerin kenarları kürk baftalarla süslenirdi. Bkz. **XIX. yüzyıla ait millî kadın üst giyimi - eşmek** (Çevrimiçi) <http://azhistorymuseum.gov.az/az/news/4063>, 12 Mart 2023.

Resim 101. Eşmek. XIX. yüzyıl

Kaynak: Eşmek (Çevrimiçi) <https://www.azleks.az/az/online-dictionary/eşmek>, 29 Ocak 2023.

Kadınların bel dış giyimi birkaç tuman¹³⁵, cütbalak ve çahçurdan oluşuyordu. Şehirlerde kadınlar evden çıktıklarında tuman üzerine bir bunu giyerlerdi.

3.2. Azimzâde'nin Karikatürlerinde Kadın Üst Tumanlarına Yönelik İronik Tavır

Azimzâde'nin eserlerindeki kadın karakterlerin kıyafetlerinden bahsederken millî kıyafetlerin birçoğunu isimlendirebilir ve müzelerde sergilenen resimlerden bahsedebiliriz.

XX. yüzyılın başlarında kadınların en çok eleştirilen giyimi kısa tumanlardı. İlginçtir ki, bu tür kısa tumanlarla uzun pantolonlar giymezdiler ve çıplak bacaklar "Müslüman erkekleri" kızdırmaz, tam tersine Avrupa kıyafetlerine kötü bakardılar.

¹³⁵ Nahçıvan-Ordubad bölgesi dışında Azerbaycanlı bir kadının giydiği tumanın uzunluğu topuğa kadardı. Nahçıvan-Ordubad bölgesinde kadınlar nispeten kısa şortlar giyiyordu. Tuman, çeşitli desenlere sahip ipek veya yünlü kumaşlardan yapılırdı. Üst tumanın yanı sıra altına giyilen tumana da ara tuman adı verilirdi. Keçi ipliğinden dokunan tumanbağının başının iki yanında renkli ipek ipliklerinden yapılmış püsküller vardı. Tumanlar türlü malzemeden yapılırdı. Tumanın eteğine başka kumaştan çeşitli baftalar, zincir vb. takılırdı. Bkz. **Azerbaycan Millî Giyimleri** (Çevrimiçi) <https://azerbaijan.az/related-information/51>, 15 Mart 2023.

İşte bu tuhafılık, "Molla Nasreddin"’in eleştirilerine hedef olmuştur. Örneğin, 21.04.1906 tarihli derginin 3. sayısında kısa tuman giymiş açık ayaklı bir kadın tasvir edilmiştir (T.V-60 Ill.1)¹³⁶.

Resim 102. Kısa tuman giymiş açık ayaklı bir kadın

Kaynak: Sabire Dünyamalıyeva, **Azərbaycan Geyim Medeniyeti Tarixi (sanatsal-etnografik araşdırma)**, Bakü: "Nağıl evi", 2003, T.V-60 İll.1.

Tumanların uzunluğu 84-102 cm idi. Tumanın sayısı ve uzunluğu, kullanıcının mesleğine ve mali durumuna bağlıydı. Nahçıvan, Erivan, Tebriz ve Gilan kadın tumanları kısa olmaları bakımından farklılık arz etmektedirler. Ortalama uzunlukları 51.5-75 cm idi. Ağırlıklı olarak Nahçıvan tumanlarının etekleri zengin bir şekilde dekore edilirdi. Tüm bölgelerde dikiş teknolojisi temelde aynıydı. Etek süslemelerine göre birbirlerinden ayrılmaktaydılar. Etekler genellikle kalın ve süslü kumaşlardan

¹³⁶ Sabire Dünyamalıyeva, **Azərbaycan Geyimlərinin Sanatsal Dekorativ Özellikləri** (Doktora Tezi). Azərbaycan Cumhuriyyəti Milli İlimlər Akademisi, Mimarlıq və Güzəl Sanatlar Enstitüsü, Bakü, 2007, s. 192.

yapılırdı¹³⁷. Çoğu zaman, tumanın sanatsal tasarımı, üst omuz kıyafetlerinin (külece, bahari, arkalık) desenlerini tekrarlayarak bir ahenk oluşturmayı mümkün kılmıştır¹³⁸.

28.04.1906 tarihli 4. sayıda kısa tumanlı, çıplak bacaklı kadın görüntüsü (T.V-60 Ill.2), 05.05.1906 tarihli 5. sayının kapağında yine kısa tumanlı ve çıplak bacaklı kaçırılmış bir kız çocuğu (T.V-60 Ill. 3), 07.06.1906 tarihli 14. sayıda tasvir edilen kadın diz boyu tuman giymiş, bacakları açıkta, ancak kısa siyah bir çadra ile örtülü, bir gözü zar zor görünmektedir (T.V.-60 Ill.4)¹³⁹.

Resim 103. A. Kısa tumanlı, çıplak bacaklı kadın

B. Kısa tumanlı ve çıplak bacaklı kaçırılmış bir kız çocuğu

C. Diz boyu tuman giymiş, bacakları açıkta, ancak kısa siyah bir çadra ile örtülü, bir gözü zar zor görünen kadın

Kaynak: Sabire Dünyamalıyeva, **Azerbaycan Giyim Medeniyeti Tarihi (sanatsal-etnografik araştırma)**, Bakü: "Nağıl evi", 2003, T.V-60 İll.2; T.V-60 İll.3; T.V-60 İll.4.

"Nahçıvan Düğünü"nden çizilmiş karikatürde, diz üstü kısa tuman, yakası neredeyse göbeğine kadar açık kısa bir gömlek giymiş, bacakları açık, ellerini

¹³⁷ Sabire Dünyamalıyeva, **a.g.e.**, s. 191.

¹³⁸ **A.g.e.**, s. 192.

¹³⁹ **A.g.e.**, s. 192.

kaldırarak ve uygunsuz kıyafetlere rağmen dans eden bir kızı ve kısa tuman giymesine rağmen yerde özgürce oturan kadınlar tasvir edilmiştir¹⁴⁰.

Resim 104. "Nahçıvan Düğünü"

Kaynak: Sabire Dünyamalıyeva, **Azərbaycan Giyim Mədəniyyəti Tarixi (sanatsal-etnografik araşdırma)**, Bakü: "Nağıl evi", 2003, T.V-61. İll.2.

15.07.1907 tarih ve 26 sayılı derginin "Tesettür Konusu hakkında" başlıklı makaleye çizilmiş "Hanımefendi ve Hizmetkar" (T.V-62 İll.2) adlı karikatürde, 02.10.1907 tarihli ve 37 sayılı dergide kısa tuman giymiş, ayağı açık kadınlar tasvir edilmiştir (T.V-63 İll.1)¹⁴¹.

¹⁴⁰ "Molla Nasreddin" Dergileri, Bakü, İlim, 1988, C. 1, s. 301.

¹⁴¹ Sabire Dünyamalıyeva, a.g.e, s. 193.

Resim 105. Hanımefendi ve Hizmetkar
Kısa tuman giymiş, ayağı açık kadınlar

ILL 1

Kaynak: Sabire Dünyamalıyeva, *Azərbaycan Giyim Mədəniyyəti Tarixi (sənətsal-etnografik araşdırma)*, Bakü: "Nağıl evi", 2003, T.V-62 Ill.2; T.V-63 Ill.1.

Resim 106. Tuman. Atlas, tirme, ganovuz, şahpesend, sarıma. Karabağ. XIX. yüzyıl
Boyutu: uz. 88 sm.

Kaynak: Milli Azərbaycan Tarixi Muzesi, Etnografya Fonu, Env. No 4018.

3.3. Baş Giyimleri

Kadın baş giyimleri, başörtüleri ve baş süsleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Baş örtüleri de hijyenik, koruyucu ve dekoratif işlevlere sahip üç gruba ayrılır:

1. Hijyenik işlevli baş giyimleri: bez, fitil, gaşbent, leçek, tül, çütkü, arakçın, kınabent, kıygac, tesek.
2. Koruyucu işlevli baş giyimleri: tül, çütkü, örpek, yaylık, kalağayi, arakçın, çadra, sıcak eşarp türleri - şal eşarp, ipek eşarp, kişmir şal (Keşmir şal), heyrati kalağayi, tirme şal, boğazaltı, garmak, dinge, rübend, nigab, duvak.
3. Dekoratif işlevli baş giyimleri: başlık, örpek, gaz-gazi, naz-nazi, arakçın, çutgu önü, kafa bağı, boğaz altı, garmak.

Birinci grupta yer alan cuna, fite, kınabend, kıygac, gaşbend ve leçek aynı formda giyilen baş giyiminin farklı isimleridir. İnce pamuklu kumaştan veya tenziften yapılmış, kenarları süslemeli veya süslemesiz dörd köşeli veya üçgen şeklinde kesilmiş bir baş giyimidir. Saçları bir araya getirmek ve değerli baş giyimlerini saç terinden korumak için kullanılırdılar. 4 köşeli kesilirse diyagonal boyunca katlanır, diyagonal kısım alın etrafına sarılır, uçlar arkadaki saçın altından geçirilir ve alın üzerinde çapraz olarak getirilerek düğümlenir.

Bazı bölgelerde (şeki, Guba, şamahı ve diğer şehirler) bu işlevi saç torbası - tül, çütkü gerçekteşirirdi. Her iki tarafı açık, eni başın çevresine ulaşabilen, uzunluğu ise saçı kaplayabilen bir boru gibidir. Astarlı ve koyu renkli kumaşlardan üretilmiştir. Her iki taraf da süslenir ve saç altı sonadek kapalı dikilir. Baş örtüsünün uçlarına, çütkünü kafada tutmak için başın etrafına sarılmış uzun bir kat dikilirdi. Öyle görünüyor ki, tül veya çütkü görmek etik dışı kabul edilirdi, bu nedenle kenarları süslenmiş olsa bile, "çütkü önü" veya "alın önü" adı verilen baş süsü takılarak kapatılırdı.

Bu gruba dahil olan arakçın (tesek) teri çeken arac olarak görölse de oldukça süslüydü. Çütkü ve tül den farklı olarak, arakçının ön tarafından görölmesi kötü

sayılmazdı, bu yüzden arakçın aynı anda çütkü önünün yerini alıyordu. Boğaz altı veya karmak ile başın etrafında sıkılaştırılan arakçına, dekoratif baş iğneleri ile örpek, kalağayı bağlanırdı ve bu da baş giyiminin başdan kaymasını engellerdi¹⁴².

Zengin aileler süslü arakçın veya altın-gümüş başlıklar kullanırdılar. Eşarp, özel bir değerli baş iğnesi ile onlara bağlanırdı. Bu tür ailelerde, boğaz genellikle bir eşarp ile değil, altın bir gerdanlığın asılı zincirleriyle kaplanırdı. Bu durumda başlığa veya arakçına takılan zarif tül, arkaya serbestçe atılır¹⁴³.

Resim 107. Kadın giyimi. Nahçıvan. XIX. yüzyıl

Kaynak: Sabire Dünyamalıyeva, **Azerbaycan Giyim Medeniyeti Tarihi (sanatsal-etnografik araştırma)**, Bakü: "Nağıl evi", 2003, T V-11, İll. 2.

Azerbaycan Millî Giyimleri: [İzomateryal], Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi, Moskova, İskusstvo, 1972.

¹⁴² Sabire Dünyamalıyeva, **Azerbaycan Giyim Medeniyeti Tarihi**, s. 171.

¹⁴³ Sabire Dünyamalıyeva, **a.g.e.**, s. 173.

Resim 108. Arakçın. Tirme. Bakü. XIX. yüzyıl

Tikme usulu: gülebetin, kuşgözü

Diyametri – 18 sm.

Boyu – 6 sm.

Kaynak: Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi, Etnografya Fonu, Env. No 8490.

Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi Koleksiyonunun İnciləri: [İzomateryal]: [kitap-albüm], AMİA,
Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi, Bakü, 2010.

Resim 109. Arakçın. Ganovuz. XIX. yüzyıl

Tikme usulu: gülebetin, kuşgözü

Boyutu: 5,5 sm*15 sm

Kaynak: Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi, Etnografya Fonu, Env. No 2566.

Kızlar ve genç kadınlar genellikle beyaz bir başörtüsü takarlardı. Taziye törenlerinde siyah başlık kullanılırdı.

Rübent ve nigab yüzü meraklı gözlerden gizlemenin bir yoluydu.

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Hükûmetlerarası Komitesi'nin 26 Kasım 2014 tarihli toplantısında Azerbaycan kelağayı sanatı, "Kelağayı Sembolizmi ve Geleneksel Sanatı" adı altında UNESCO'nun Somut Olmayan Kültürel Miras Reprezentatif Listesi'ne dahil edilmiştir. 18 Mayıs 2015 tarihinde Bakü'de düzenlenen "Ortak Güvenlik İçin Kültürü Paylaşalım" konulu III Dünya Kültürlerarası Diyalog Forumu'nda bunu onaylayan evrak Haydar Aliyev Vakfı başkanı Mehriban Aliyeva'ya takdim edilmiştir.

Resim 110. Rübent. Şuşa. XIX. yüzyıl

Kaynak: Azerbaycan Millî Giyimleri: [İzomateryal], Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi, Moskova, İskusstvo, 1972.

Resim 111. Rübent. Pamuk, ipek, kalemkar. XIX. yüzyıl

Tikme usulu: tor. Boyutu: 67 sm*39 sm

Kaynak: Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi, Etnografya Fonu, Env. No 2494.

XIX. yüzyılda kadınlar sokağa çıkarken tüm giysinin üzerini çadrayla örterlerdi. Çadra, yarım daire ve dikdörtgen olarak iki şekilde kesilirdi. Müslüman dünyasında çadra, giyimın önemli bir unsuru olarak kabul edilirdi. Kadınlar siyah bir çadrayla tüm halka açık heryere giderlerdi. Kırsal kesimde ve Azerbaycan'da yaşayan birçok azınlık halkı arasında çadra giyilmezdi. Sosyalist devrim yıllarından başlayarak, şehirli kadınların "çadranı reddetme" hareketi başlamıştır. Bu çalışmada en büyük rolü kadın meclisleri oynamıştır. Kadınların çadranı çıkarıp aktif sosyal hayata atlaması modern bir edebiyat konusu haline gelmiştir. Bir dizi eserde bu işte ciddi sorunlarla karşılaşan kadınlardan kapsamlı bir şekilde bahsedilmektedir.

"Molla Nasreddin" dergisindeki karikatürleri izleyen bir kişi çadranın bir tevazu sembolü değil, yüzü gizleme aracı olduğu izlenimini edinmektedir.

3.4. Ayak Giyimleri

Kadın ayak giyimi olarak yün veya ipek çoraplar, üzerlerine ise başmak¹⁴⁴, neleyin veya çust¹⁴⁵ giyerlerdi. Kadın başmağının üzeri misk veya tumac, altı deriden olurdu¹⁴⁶.

Şehir kadınları genellikle evde neleyin giyerdi. Neleyinin topuğu nispeten alçaktı ve genellikle üzeri tikmeli oluyordu.

Tüm bölgelerde yün ve ipek işlemeli çoraplar dokunurdu. Çorapların desenleri genellikle o bölgenin halı ve nakış desenleriyle aynı unsurlardan oluşuyordu. Zengin kadınların ayakkabıları altınla süslenirdi.

"Molla Nasreddin" dergisi tarafından eleştirilen uygunsuz kıyafetlerden biri de başmaklardı.

Resim 112. Başmak

Kaynak: Başmak (Çevrimiçi) <http://ensiklopediya.gov.az/az/terms/20188/cild/12>, 9 Kasım 2022.

¹⁴⁴ XIX. yüzyılda özellikle kullanılan başmaklar kadın giyim takımına aitti. Bkz. **Millî giyim: Başmak** (Çevrimiçi) <https://www.memim.az/xeberler/milli-geyim-basmaq-1667040500>, 10 Şubat 2023.

¹⁴⁵ XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın başlarında giyilmiş ayak giyimleri. Şehirli v eköy zenginleri daha çox giyerlerdi. Bkz. **Azerbaycan Etnografyası: 3 Ciltte**, Bakü, Şarg-Garp, 2007, C. 2, s. 137.

¹⁴⁶ Arif Mustafayev, **Şirvan'ın Maddi Medeniyeti: tarihi-etnografik araştırma**, AzSSR İA Tarih Enstitüsü, Arkeoloji ve Etnografya Bölmesi, Bakü, 1977, s. 94.

Resim 113. Başmak. Altın, kadife, deri. Bakü. XIX. yüzünün sonu–XX. yüzünün başlangıcı

Süs türü: dövme, kesme, cızma, çaxma kalıp

Boyutu: 17 sm.

Çekisi: 313, 10 qr.

Ayarı: 750; 833

Kaynak: Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi, Hususi Fon, Env. No 53.

Resim 114. Çorap. Bakü, Şuşa. XIX. yüzünün başlangıcı

Kaynak: Odejda i ukraşeniya (Çevrimiçi) <http://ensiklopediya.gov.az/az/terms/20188/cild/12>, 15 Şubat 2023.

Azerbaycan Millî Giyimleri: [İzomateryal], Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi, Moskova, İskusstvo, 1972.

Resim 115. Çorap. Yün.

Tikme usulu: gülebetin

Ayak ölçüsü: 21 sm.

Boğaz uzunluğu: 13 sm.

Kaynak: Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi, Etnografya Fonu, Env. No 3920.

Resim 116. Çorap. Yün. Karabağ. XIX. yüzyıl

Tikme usulu: boncuk, gondarma

Boyutu: 26 sm*26 sm

Kaynak: Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi, Etnografya Fonu, Env. No 9649.

3.5. Millî Gelinlik Libası

Azerbaycan halkının en yaygın geleneklerinden biri de düğün törenidir. Bu tören aslında çok küçük farklılıklarla tüm Doğu halklarına ait olan eski Türklerin hayatında gerçek bir sosyal olaydır. Gelinlikler, Türk-Oğuz halklarının zengin giyim kültürünün eşsiz bir örneğidir. Düğün töreninin en ilginç yönlerinden biri, kızın baba evinden yeni evine taşınırken giydiği elbise, özellikle onun malzemesi, yapısı, rengi ve diğer yönleridir. Erkek evinin düğünde gelin için yaptığı özel elbisenin yanı sıra güzel baş örtüsüne de "gelin libası" denmektedir.

Halk geleneklerine göre, bir gelin, düğünü için sadece erkek evinin yaptığı veya satın aldığı kıyafetleri giymelidir. Buna esas olarak şans gömleği, yün bir şal veya kırmızı kadife veya altından yapılmış, yakalı ve elle işlenmiş bir üst giysidir - "don", "nimtana" adı verilen kolsuz bir ceket veya pamuklu, dantelli bir gömlek ve etek ucuna gümüş paralar dikilmiş ("eteklik"), hara tuman ve diğer elbiseler dahildir. Geçmişte bu kıyafet, ipek ve kadife kumaşlardan yapılmış bir gelinlik arkılığı içeriyordu. O elbiseye uygun özel bir taç yapılır ve gelin, başında bir taçla damadın evine giderdi.

Bazen ganavuz kumaştan kırmızı bir gömlek, kırmızı hara (xara) bir tuman ve siyah bir arkalık dikilir, gömleğin ve arkalığın yakasına ve kol kenarlarına yuvarlak altın boncuklar dizilirdi. Üstüne kırmızı kadife bir külece veya bahari, başına kırmızı ipek bir duvak, omuzlarına ise gelini kötü gözlerden koruyan büyük kırmızı bir şal atılırdı. Bu, bekaret sembolü olarak kabul edilirdi. Geleneğe göre, "gelin götürdü" töreninde damadın küçük erkek kardeşi kemerini belinden çözer ve gelinin beline bağlardı. Sonralar bu kırmızı kalağayı, altın belbağı ve ipek kumaşla değiştirildi. Ayrıca damadın ailesinin durumuna göre gelinin beline gümüş veya altın bir kemer bağlanırdı¹⁴⁷.

¹⁴⁷ Almara Nebiyeva, "Milli Gelinlik Libası", **Azerbaycan Hahları**, 2019, C. 9, No 28/29, s. 157.

Resim 117. Zengin Düğünü

Kaynak: Almara Nebiyeva, "Milli Gelinlik Libası", **Azerbaycan Halıları**, 2019, C.9, No 28/29, s.156-163.

Eski Türk destanlarında kırmızı renk neşe ve düğünün simgesidir. Ayrıca altın-kırmızı renk gücün, mutluluğun ve güneşin sembolüdür. Geleneklere göre, gelinliğin yanı sıra gelinin bineceği at da al kırmızı hara ile süslenerdi.

XIX. yüzyılın sonu-XX. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa etkisi Azerbaycan'ın millî kıyafetlerinde kendini göstermeye başlamıştır.

Bugün yeni evliler beyaz gelinlik giymektedirler, ancak nişan, kına, üzere çıktı, haftahamamı, duvagaldı törenlerinde kırmızı elbiseler de giyilmeye devam etmektedir.

3.6. Süslemeler

Erkek ve kadın giyim kompleksini tamamlayan ve onlara özel bir güzellik kazandıran süslemelerin ortaya çıkış tarihi, giyim kültürünün tarihi kadar eskidir. Henüz doğayı anlayamamış olan ilkel insan, hazır elde ettiği ve basit, ilkel "sanatsal"

fantazisiyle ortaya koyduğu nesneleri hem gerçek anlamda dekoratif unsur olarak, hem de büyü ve mitik düşünme tarzına uygun kullanmaya çalışmıştır.

Toplumsal gelişimin sonraki aşamalarında, toplumun siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel yaşamında, ideolojisinde ve dünya görüşünde meydana gelen niteliksel değişimler, özellikle metal işleme sanatının oluşumu ve sanatsal metal işçiliği, dekoratif unsurların pratik önemini arka plana atarak onları çoğunlukla tamamen dekoratif öğeler olarak nitelendirmeye başlamıştır¹⁴⁸.

Azerbaycan kadınları süslemeyi çok sever ve bunu da giyimlerinde yaygın ve ustaca kullanırlardı.

Çeşitli süslemeler kıyafetleri tamamlar ve onun millî karakterini zenginleştirirdi. Kuyumcular takıları değerli taşlar kullanarak (pırlanta, yakut, elmas, inci, turkuaz, akik) altın ve gümüşten yapardılar.

Kadınların kullandığı bir takım süs eşyalarına *imaret* denirdi. Buna çeşitli baş ve göğüs süsleri, yüzükler, küpeler, kemerler, bilezikler dahildir¹⁴⁹.

Kıymetli metal ve taşların karşılıklı olarak uygulanmasıyla yapılan takıların Azerbaycan kadın takıları, kullanım kuralı ve taşınma şekline göre baş, kulak, boyun, göğüs, bel, kol ve parmak süsleri olmak üzere farklı kullanım alanları bulunmaktadır. Ancak kadın süslemeleri bunlarla sınırlı değildi. Kadın üst giyiminin boyun, yaka, kol, etek ve hatta bazen omuzlarına çeşitli şekillerde süslemeler uygulanmıştır¹⁵⁰.

Etnografik çalışmalar ve müze fonlarında korunan koleksiyonlar, millî kadın giyiminin güzelliğini belirleyen ana unsurlardan biri kaliteli kumaşlar ise, bir diğeri de giysilere eklenen süslemelerdir¹⁵¹.

Maddi kültürün önemli unsurlarından biri olan süslemeler, sosyal sınıflar arasındaki sosyal eşitsizliği, dönemin özelliklerini, halkın yaşam tarzını, yerel ve etnik

¹⁴⁸ **Azerbaycan etnografyası:** 3 Ciltte, AMİA, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü, Bakü: Şarg-Garp, 2007, C. 2., s. 143.

¹⁴⁹ **Azerbaycan Millî Giyimleri:** [İzomateryal], s. 9.

¹⁵⁰ **Azerbaycan Etnografyası,** C. 2, s. 146.

¹⁵¹ **Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi–2010,** AMİA, Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi, Bakü: İlim, 2010, s. 185.

özgünlüğü, etno-kültürel farklılığı ve Türk halkları arasındaki etnogenetik ilişkileri, çağın farklı evrelerinde süslemelerin kullanımında meydana gelen değişiklikleri daha iyi yansıtmaktadır.

Kadın süsleri baş, kulak, boyun, göğüs, bel, el ve bilek gibi gruplara ayrıldıkları gibi giyim süsleri de gruplara ayrılmaktadır¹⁵².

Giyilme şekline göre süslemeleri işleme ve takma olarak iki gruba; üretim teknolojisine göre ise üç gruba ayırmak mümkündür. İşlemeli süslemeler arasında etekler, düğmeler, haçlar, yakalar, dokuma ile çeşitli metallerde hazırlanmış süslemeler ve çeşitli nakış türleri, takma süslemeler arasında ise kemerler, kancalar ve iğneler bulunmaktadır.

Giyim süslemeleri üretim teknolojisine göre şu şekilde gruplandırılabilir: Takı sanatı yöntemiyle yapılan süslemeler (çeşitli şekil ve yöntemlerle yapılan yakalar, etekler, düğmeler, haçlar, kancalar, broşlar, iğneler, kemerler, başmak süslemeleri); dokuma yöntemiyle yapılan süslemeler (şahpesend, garagöz bafta, bafta, zincire, bukle, şems); dikme çeşitleri ile yapılan süslemeler (boncuk, pilek, melile, kuşgözü, doldurma, gondarma, gulabatin, tekeldüz). Tüm bu süslemeler, sadece kıyafetlerin estetik değerini arttırmakla kalmamış, aynı zamanda giyenin durumunu ve sosyal statüsünü de ortaya koymuştur¹⁵³.

Azerbaycan kadınları zevkle giyinmenin yanı sıra süslenmeyi de yaşam tarzlarının bir parçası haline getirmişlerdir. Bu da mücevher sanatının gelişimine ivme kazandırmıştır. Böylece yetkin halk kuyumcuları, kadınların süs eşyası taleplerini karşılayarak günümüzde müze koleksiyonlarını zenginleştiren değerli eserler meydana getirmiş ve millî kültürümüze büyük katkıda bulunmuştur.

Kadınlar sadece kıyafetleri kesip dikmek, giymekle kalmamış, aynı zamanda zenginleştirilmesinde ve yüksek sanatsal tonların elde edilmesinde ana güç olmuşlardır. Mücevher yöntemiyle üretilen süslemeler dışında kalan giyim

¹⁵² Güldade Abdulova, **Azerbaycan Kadın Giyim Süsleri**: Kitap-albüm, AMİA Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi, Bakü: Mütercim, 2016, s. 4.

¹⁵³ Güldade Abdulova, **a.g.e.**, s. 5.

süslemelerinin hazırlanması, doğrudan kadınların emeği ve göz nuruyla yapılmıştır. Kadınların yüksek zevki ve ince yeteneği nedeniyle takıların giysilere uygulanması bu süslemelerin sanatsal değerini artırmıştır.

3.6.1. Giyim Süslemeleri

3.6.1.1. Kemerler

Kemerler, yaygın ve ağır bir giysi dekorasyonu türü olarak kabul edilmektedir. Giyim kültüründe, giyimin rahatlığını sağlamak için düğmelerin kullanılmaya başlanmasından önce kemerler kullanılmıştır. İlk zamanlarda deriden, daha sonra metal ve kumaştan yapılan kemerler, zamanla diğer giyim çeşitleri gibi modaya göre değişerek geliştirilmiş ve kemerlerin farklı form ve çeşitleri oluşturulmuştur.

Azerbaycan halkının giyim süslemeleri arasında en yaygın olanı gümüş kemerlerdir. Altın kemerler sadece üst sınıf kadınların giyim süslemelerinde yer almış, gümüş kemerler nispeten ucuz olduğu için orta sınıf kadınlar arasında daha çok tercih edilmiştir.

Resim 118. Kemer. Gümüş. XIX. yüzyılın başlangıcı

Yapılma usulü: Dövme, şebeke, kızılılama, kaşoturtma

Boyutu: 82sm*10,5 sm.; Çekisi: 994,80 gr.; Ayarı: 500

Kaynak: Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi, Hususi Fon, Env. No 446.

Resim 119. Tokka. Altın. XIX. yüzyılın başlangıcı

Yapılma usulu: dövme, şebeke

Boyutu: 10sm*5 sm.; Çekisi: 48 gr.; Ayarı: 750

Kaynak: Millî Azərbaycan Tarihi Muzesi, Hususi Fon, Env. No 193.

3.6.1.2. Ayak Giyim Süslemeleri

XX. yüzyılın başlarına kadar kadın millî kıyafetlerinin bir parçası olan ayak giyimlerinin dekorasyonuna özel bir önem verilirdi. Başmaklar gulabatin, taban, dolgu, boncuk ile dekore ediliyordu. Başmakların topuk kısmı özel metal plaka ile süsleniyordu. Etnografik literatürde "topuk" adı verilen bu başmak süslemesi, gelinlerin ve asil hanımların başmağına siparişle uygulanıyordu. Topuk bazen saf altın ve gümüşten kesilir ve çoğu durumda demirden dökülür ve altın suyu, karasavad ve diğer yöntemlerle süslenirdi. Genellikle başmak örtüleri yetenekli nakışçılardan sipariş edilirdi. Bu sanat çoğunlukla evde kadınlar tarafından uygulanırdı.

Resim 120. Başmak Üzlüyü. Bez, ipek, metal. Karabağ. XIX. yüzyıl

Süs türü: gülebetin, tikme, sarıma.

Boyutu: 18sm*10,5 sm

Kaynak: Millî Azərbaycan Tarihi Muzesi, Etnografya Fonu, Env. No2283.

Resim 121. Uzunboğaz Çekme. Kadife, ipek, demir, deri. Guba. XIX. yüzyıl

Süs türü: gülebetin, tikme

Ölçüsü: 45sm*23 sm

Kaynak: Millî Azərbaycan Tarihi Muzesi, Etnografya Fonu, Env. No 3012.

SONUÇ

XX. yüzyıl, Azerbaycan halkının tarihinde ekonomik ve kültürel ilerleme yüzyılı olarak değerlendirilmelidir. Kültürel ilerlemenin gelişmesinde ilerici basın, eğitim, sanat merkezleri ve seçkin aydınlar özel bir rol oynamıştır. Bu bakımdan büyük yazar-demokrat Celil Memmedguluzade'nin girişimiyle 1906 yılında Tiflis'te yayımlanan hiciv dergisi "Molla Nasreddin" in faaliyetlerine özellikle dikkat edilmelidir.

115 yıl önce okurlarına, *"Size geldim ey Müslüman kardeşlerim!"* sözleriyle hitap eden "Molla Nasreddin" halkın yaşamı ve etrafını sardığı gerçekliğe o dönem için yeni olan hicivli bir "sanat aynası" nı tutarak çağdaşlarına imzasını milletler arasında göstermekte hakkı olduğunu anlatmak istemiştir.

Dergide milletin acısı sözlerle ifade edilmiş, anlatılanlar renkli, komik ve düşündürücü resimlerle okuyucuya sunulmuştur. Cahilliğin hâlâ hakim olduğu bir yerde, sözden çok görselin etkisinin olduğunu söylersek yanılmış olmayız.

Bunu çok iyi bilen C. Memmedguluzade bu yüzden "Molla Nasreddin" de bu etkinin gücünü artırmaya çalışmıştır. Ancak Memmedguluzade'nin fikirlerini Oskar Şmerling ve Joseph Rotter gibi yabancı sanatçıların imajlara dönüştürmesine yardımcı olması ne kadar güzel olsa da, millî kadroyu da onlarla görmek onun en büyük arzusu olmuştur. Kısa süre sonra büyük yazarın rüyası gerçek olmuştur. Daha sonra gurur verici bir gelenek haline gelecek olan "Azim Azimzâde Karikatür Okulu" nun temeli "Molla Nasreddin" dergisinde atılmıştır.

Azim Azimzâde o dönemde "Kelniyyat", "Baraban", "Mezeli", "Tuti", "Zenbur", "Babayi-Amir" dergilerinde de hiciv çizimleri resmetmiştir.

Azimzâde'nin 1914 yılında ilk yaratıcı aşamaya ait eserler arasında büyük Mirze Alekper Sabir'in **Hophopname**'sine çizdiği resimleri Azerbaycan kitap grafiğinin klasik bir örneği olarak kabul görmektedir. Şairin hicivli şiiriyle kopmaz bir bütünlük oluşturan çizimler, üslup ve sanatsal ifade yakınlığıyla karakterize edilmektedir. "Çiftçi", "Dilenci", "İşçi", "Satıyorum" ve diğer şiirlerin resimleri fikirlerin netliği, biçim sadeliği ve hiciv keskinliği ile dikkat çekmektedir.

Azimzâde'nin 1922 yılında kitabın yeni baskısı için revize edilerek tamamlanan bu çizimleri **Hophopname**'nin ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Azimzâde, ünlü Doğulu şair Celaleddin Rumi ve dahi Azerbaycanlı şair Muhammed Fuzûli'nin (1919) gerçekçi portre türünde portrelerini de resmetmiştir.

XX. yüzyılın başlarından itibaren millî güzel sanatların karikatür ve illüstrasyon alanlarında çalışan Azimzâde'nin yaratıcılığı, Sovyet yönetimi sırasında yeni bir ivme kazanmıştır. Azimzâde, Eğitim Komiserliği'ne bağlı ilk kez kurulan Azerbaycan Devlet Ressamlık Okulu'nun başında bulunmuştur. Güzel sanatların poster, hiciv çizimleri ve senografi alanlarında eserler meydana getirmiştir.

Azimzâde aynı zamanda yetenekli bir poster sanatçısıdır. Dönemin cahillik, cehalet, ikiyüzlülük ve kadın özgürlüğü gibi toplumsal konuların ele alındığı posterleri, siyasi ve hiciv içerikleriyle dikkat çekmektedir.

Yeteneği ve etkili çalışması sayesinde Azimzâde, gerçekçi güzel sanatların çeşitli biçimlerinde tam anlamıyla ustalaşmış ve çok yönlü yeteneğini grafik resimler, kostüm eskizleri çizerek ve sahne tasarımları yaparak da göstermiştir.

Azerbaycan karikatür sanatının kurucusu olarak tanınan Azimzâde, Azerbaycan sanatında yeni bir yol açmıştır. Günümüzde herkes usta ressamın adını saygıyla anmakta ve geleneklerinden yeni nesil sanatçılar da faydalanmaktadır.

Azerbaycan'ın tarihini ve geleneklerini yakından bilen Azimzâde, tüm bu alanlara yönelik tavrını eserlerinde dile getirmiştir. Azimzâde, Azerbaycan gerçeğindeki zıtlıkları gösterme eğiliminde olan bir sanatçıdır. Bu nedenle eserlerinde hep ikili bir yaklaşımla görüşünü dile getirmiştir.

Azimzâde insanları gerçekten düşündürmeyi başarmıştır. Çalışmaları onlarca yıldır sürekli olarak basında yayımlanmaktadır. Eserleri ile kamuoyunu etkilemeye devam etmektedir.

Azimzâde'nin eserlerinin ana teması çoğunlukla sosyal zıtlıklar, gelenekler ve insanların yaşamı olmuştur. Toplumun farklı kesimlerinin olumsuz unsurları, onun

hiciv kaleminin hedefidir. Eserlerinde olumsuz karakterleri bazen keskin bir hiciv bazen de hafif alaycı bir tutumla tasvir etmiştir.

Azimzâde'nin kadın giyimlerini inceleyebileceğimiz eserleri de bulunmaktadır. Fakat bu eserler az sayıdadır. Özellikle karikatürleri "Molla Nasreddin" dergisinin sayfalarında yer alan resimler o dönem için eleştirilere maruz kalmıştır. Ayrıca, sanatçının tiyatro oyunlarında kadın karakterler için çizdiği kostüm eskizleri de bulunmaktadır.

Bu çalışmada Azimzâde'nin hem karikatürlerde olan millî kadın giyim-kuşamı, hem de kadınlara özgü kostüm eskizleri incelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulova, Güلزade: **Azərbaycan Kadın Giyim Süsleri:** kitap-albüm, AMİA Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi, Bakü: Mütercim, 2016.
- Ağaoğlu, Telman: "Her Zaman Açık Kapı", **Azərbaycan Gazetesi**, 2009, 12 Nisan, s. 7.
- Aliyev, Ziyadhan: "Azim Azimzâde İrsine İhtiram Örneği", **Edebiyat Gazetesi**, 2017, 8 Temmuz, s. 29.
- Aliyev, Ziyadkhan: Phenomenon of Azerbaijani Fine Art, **Visions of Azerbaijan**, January–February (Çevrimiçi), 2012. <http://www.visions.az/en/news/372/cbb2ec3d/>, 14 Şubat 2023.
- Aliyev, Ziyadhan: **Sabir Tasviri Sanatta**, Bakü: Tehsil, 2012.
- Aliyeva, Pervane: "Azim Azimzâde İrsinin Araştırılması: Profösör Mürsel Nacafov'un İlmi Yaratıcılığında", **Medeni-Marif Dergisi**, 2010, No12, s. 14-17.
- Azərbaycan Cumhuriyeti
Bakanlar Kurulu: "Eserlerin Devlet Malı İlan Edilmesine İlişkin Kurallar" ve "Eserleri Devlet Malı İlan Edilen Yazarların ve Devlet Malı İlan Edilen Filmlerin Listesi"nin Onaylanmasına İlişkin 7 Mayıs 2019 Tarih ve 211 Sayılı Karar (Çevrimiçi), <https://nk.gov.az/az/document/3685/>, 9 Ocak 2023.

Azərbaycan Cumhuriyyəti
Mədəniyyət və Turizm
Bakalığı:

Azərbaycan Devlet Güzel Sanatlar Müzesi:
[ zomateryal]: Rengkarlık. Grafik. Heykeltıraşlık.
Dekoratif-Uygulamalı Güzel Sanatlar, Bakı, 2010.

Azərbaycan Cumhuriyyəti
Mədəniyyət və Turizm
Bakalığı:

Bak  Ressamların G z yle: [ zomateryal]:
[Katalog], Bakı, 2009.

Azərbaycan Devlet Güzel
Sanatlar Müzesi'nin Arşivi:

"Ge mişin aile sahnesi. Yeni ve eski eş", Q-705-
4401.

Azərbaycan Gazetesi:

"Karikatürcü Ressamın Kişisel Sergisi Açıldı",
2010, 30 Eylül, s. 6.
<http://www.anl.az/down/meqale/azerbaycan/2010/sentyabr/134871.htm>

Azərbaycan'ın Karikatürcü Ressamlarını, Haz. Mürsel
Nacafov; Ressam M.Gasimov, Bak : Işık, 1972.

Azərbaycan Mill 
Ansiklopedisi İlmi Merkezi:

Azərbaycan Mill  Ansiklopedisi: 25 Ciltte, Bak ,
2010, C. 2.

Azərbaycan Mill 
Ansiklopedisi İlmi Merkezi:

Azərbaycan Mill  Ansiklopedisi: 25 Ciltte, Bak ,
2011, C. 3.

Azərbaycan Milli Giyimləri (Çevrimiçi),
<https://azerbaijan.az/related-information/51>, 15 Mart
2023.

Azərbaycan millî giyimləri – Baharı (Çevrimiçi),
[https://www.memim.az/xeberler/azerbaycan-millî -
geyimleri-bahari-1656831548](https://www.memim.az/xeberler/azerbaycan-millî-geyimleri-bahari-1656831548), 28 Şubat 2023.

Azərbaycan Milli İlimlər
Akademisi, Arkeoloji və
Etnografiya Enstitüsü:

Azərbaycan Etnografiyası: 3 Ciltte, Bakü: Şarg-
Garp, 2007, C. 2.

Azərbaycan Milli İlimlər
Akademisi, Milli Azərbaycan
Tarihi Müzesi:

Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi–2010, Bakü: İlim, 2010.

Azərbaycan Milli İlimlər
Akademisi, Milli Azərbaycan
Tarihi Müzesi:

Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi–2017, Bakü: İlim, 2017.

Azərbaycan Milli İlimlər
Akademisi, Milli Azərbaycan
Tarihi Müzesi:

**Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi Koleksiyonunun
İncileri: [İzomateryal]: [Kitap-Albüm]**, Bakü, 2010.

Azərbaycan Milli
Kütüphanesi, Azərbaycan
Edebiyatının Arşivi Şubesi:

"Kelniyet" dergisi, Env. No 23243; 22125; 22126.

Azərbaycan Millî "Tuti" dergisi, Env. No 16946; 25562.
Kütüphanesi, Azərbaycan
Edebiyatının Arşivi Şubesi:

Azərbaycan Millî "Zenbur" dergisi, Env. No 24824.
Kütüphanesi, Azərbaycan
Edebiyatının Arşivi Şubesi:

Azərbaycan Sovyet
Ansiklopedisi'nin Baş **Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi: 10 Ciltte, Bakü,**
Editorlüğü: 1980, C. 4.

Azərbaycan Sovyet
Ansiklopedisi'nin Baş **Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi: 10 Ciltte, Bakü,**
Editorlüğü: 1982, C. 6.

Azərbaycan Sovyet
Ansiklopedisi'nin Baş **Azərbaycan Sovyet Ansiklopedisi: 10 Ciltte, Bakü,**
Editorlüğü: 1987, C. 10.

A. Azimzâde adına Azərbaycan Devlet Ressamlık Okulu (Çevrimiçi),
http://www.anl.az/down/he_serencamlar.pdf, 22
Aralık 2022.

Azim Azimzâde (Film, 1967) (Çevrimiçi),
[https://az.wikipedia.org/wiki/Əzim_Əzimzadə_\(film,_1967\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Əzim_Əzimzadə_(film,_1967)), 18 Şubat 2023.

Azim Azimzâde: [İzomateryal], Yazar-haz. M. Nacafov; Edt. A. M. Tağızade; Res. M. Gasımov, Bakü: Azərneşr, 1972.

Azim Azimzâde, 1880-1943: Rengkarlık, Grafik, Bakü: Servet, Şarg-Garp, 2013.

Azim Azimzâde'nin Müze Evi (Çevrimiçi), <https://museum.az/az/museum/36>, 15 Kasım 2022.

Azim Azimzâde'nin Prototipleri İçeri Şehir'de (Çevrimiçi), <https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/ezim-ezimzadenin-prototipleri-icheri-sheherde-81681>, 7 Ocak 2023.

Azimzâde, Azim:

Benim Yolculuğum, Bakü: Mütercim, 2017.

Azimzâde, Azim:

Horoz, Bakü: Gençlik, 1967.

Azimzâde, Azim:

Horoz, Bakü: Uşaggençneşr, 1942.

Azimzâde, Azim:

Silinmiş Gölgeler, Bakü: Azərneşr. Tasviri şube, 1937.

Azimzâde, İrade:

"Millî Hiciv ve Kitap Grafiği Sanatı Onunla başladı": röportaj, **Medeniyet.az Dergisi**, 2015, No5, s. 58-61.

Başmak (Çevrimiçi), <http://ensiklopediya.gov.az/az/terms/20188/cild/12>, 9 Kasım 2022.

Çepken (Çevrimiçi),
<https://portal.azertag.az/az/encyclopedia/post/22083>,
24 Aralık 2022.

Dünyamalıyeva, Sabire: **Azərbaycan Giyim Mədəniyyəti Tarixi (Sanatsal-Etnoqrafik Araştırma)**, Bakü: "Nağıl evi", 2003.

Dünyamalıyeva, Sabire: **Azərbaycan Giyimlərinin Sanatsal Dekorativ Özellikləri** (Doktora Tezi). Azərbaycan Cumhuriyyəti Millî İlimlər Akademisi, Mimarlıq və Güzəl Sanatlar Enstitüsü, Bakü, 2007.

Dünyamalıyeva, Sabire: ""Molla Nasreddin" Dergisi Uyğun Olmayan Giyimın Eleştiricisi Gibi", **Dil və Edebiyat Dergisi**, 1996, No3, S.108.

Efendi, Rasim: **Azərbaycan Güzəl Sanatları**, Bakü: Şarg-Garp, 2007.

Ekspres Gazetesi: **"Azim Azimzâde-130: "Rəssam və Karikatür""** (Azim Azimzâde'nin doğumunun yildönümünə ithaf edilmiş kitab yayımlandı), 2011, 5 Nisan, s. 14.

Eşmek (Çevrimiçi),
<https://www.azleks.az/az/online-dictionary/eshmek>,
29 Ocak 2023.

Felyeton (Çevrimiçi), <http://calilbook.musigi-dunya.az/f/felyeton.html>, 7 Mart 2023.

- Ferecov, Savalan: "Zengin Gelenekli Sanat Atölyesi", **Medeniyet Gazetesi**, 2012, 20 Nisan, s. 7.
- Gaziyev, A. Y.: **Halk Ressamı Azim Azimzâde**, Bakü: İlim, 1953.
- Guliyeva, Feride: **"Gobustan"**: Sanat Toplusu, No 3(47), 1980.
- Guliyeva, Feride: "Rüstem Mustafayev ve Azim Azimzâde'nin Yaratıcılık Birliğinin Mahsulü", **Medeniyet.az Dergisi**, 2018, No4, s. 47-49.
- Guliyeva, Gülnaz: "Azim Azimzâde Yaratıcılığında Somut Olmayan Medeni İrs Teması", **Medeniyet Gazetesi**, 2017, 14 Temmuz, s. 11.
- Hacızade, Bayram: **Azərbaycan Karikatürü Dün və Bugün**, Azərbaycan Ressamlar Birliğı, Azərbaycan Karikatürçü Ressamlar Birliğı, Bakü, 2007.
- Hacızade, Bayram: **Azərbaycan'da Karikatürün İnkişafı** (Doktora Tezi). Azərbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, Azərbaycan Devlet Ressamlık Akademisi, Bakü, 2007.
- Hacızade, Bayram: **Azərbaycan'da Karikatürün İnkişafı**, Azərbaycan Karikatürçü Ressamlar Birliğı, Bakü: Seda, 2008.
- Hacızade, Bayram: **Azərbaycan'ın Karikaturçü Ressamları**: "Molla Nasreddin" Dergisinin 100. Yıldönümüne ve A.Azimzâde'nin Doğumunun 125. Yılına İthafen, Bakü: Çarşıoğlu, 2005.

- Hacızade, Bayram: **Dünya Karikatürü** [Izomateryal]: [kitap-katalog], Azərbaycan Cumhuriyeti Medeniyet ve Turizm Bakanlığı, Uluslararası Karikatürcüler Teşkilatları Federasyonu, Azərbaycan Rəssamlar Birliğı, Azərbaycan Karikatürcü Rəssamlar Birliğı, Bakü, 2009.
- Hagverdiyev, Abdürrahim Bey: **Geyiklerim:** Küçük Hikayeler, Rəssam A. Azimzâde, Bakü: Azərneşr, 1927.
- Hagverdiyev, Abdürrahim Bey: **Vampirin Cəhənnəm Mektupları**, Rəssam A. Azimzâde, Bakü: Azərneşr, 1930.
- Hajizadeh, Bayram: **Artist And Cartoon:** [Isomaterial], Azerbaijan Cartoonists' Union, Baku: Seda, 2010.
- Halilzade, Flora: "Millî Kolorit ve İfade Güzelliğı", **Medeni Hayat Dergisi**, 2015, No1, s. 65-67.
- Hatice: "Halk Rəssamı Azim Azimzâde'nin Hatırası Anıldı", **525. Gazete**, 2018, 19 Mayıs, s. 13.
- Hurşidbanu Natevan'ın Arkalığı Müze Ekspozisyonunda** (Çevrimiçi), <http://azhistorymuseum.gov.az/az/news/1050>, 5 Şubat 2023.
- İbrahim, Halil: "Rəssam Azim Azimzâde", **Komünist Gazetesi**, 1927, 5 Mayıs.

İbrahimzade, Kemal:

"Halk-Devlet-Sanat Üçgeni İçinde Azim Azimzâde",
**Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya
Fakültesi Dergisi**, 2005, No 45(1) s. 133-145.

XIX. yüzyıla ait millî kadın üst giyimi - eşmek
(Çevrimiçi),

<http://azhistorymuseum.gov.az/az/news/4063>, 12
Mart 2023.

Kadife çepken (Çevrimiçi), [https://it-
it.facebook.com/MirasIB/photos/məxmər-çəpkən-
1912-ci-il-cəbrayıl-rayonu-qarabağ-
azərbaycanqorunduğu-yer-kunst-
k/4473654425993804/](https://it-it.facebook.com/MirasIB/photos/məxmər-çəpkən-1912-ci-il-cəbrayıl-rayonu-qarabağ-azərbaycanqorunduğu-yer-kunst-k/4473654425993804/), 24 Aralık 2022.

Kerimov, Kerim:

Azərbaycan Güzəl Sanatları: Monografi, Bakü:
Işık, 1992.

Külece (Çevrimiçi),
<https://www.shagird.info/il/kulece/16-22545-1>, 10
Nisan 2023.

Lebbade (Çevrimiçi),
<https://az.wikipedia.org/wiki/Ləbbadə>, 7 Mart 2023.

Medeniyet Gazetesi:

"Azim Azimzâde'nin Hatırasına İthafen", 2013,
19 Nisan, s. 12.

- Medeniyet Gazetesi: **Şuşa medeniyetinin incileri – çepken** (Çevrimiçi), <https://medeniyet.az/page/news/62851/.html>, 2023, 7 Mart.
- Medeniyet Gazetesi: **Şuşa'nın millî giyim tarzı – kürdü** (Çevrimiçi), <https://www.medeniyet.az/page/news/63594/Susan-in-millî-geyim-uslubu---kurdu.html>, 7 Mart 2023.
- Mehdiyev, Reşad: **Azərbaycan'da Dezgah Grafiğinin Yaranması ve Onun İnkişaf Yolları** (Doktora Tezi). Azərbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı, Azərbaycan Devlet Ressamlık Akademisi, Bakü, 2007.
- Meherremova, Terane: "Karikatür Sanatının Kurucusu", **Kaspi Gazetesi**, 2011, 6 Mayıs, s. 12.
- Melikov, N.: **Kim Daha Güçlüdür?: Şekilli**, Ressam A. Azimzâde, Bakü: Azərneşr, 1929.
- Memmedguluzade, Celil: **Belki Geri Verdiler**, Ressam A. Azimzâde, Bakü: Azərneşr, 1928.
- Memmedov, İsmayıl: **Azərbaycan Dilinin Etnografik Leksikası: Monografi**, Bakü: İlim, 2008.
- Merdanov, Misir: **Azərbaycan Eğitim tarihi: [1920-1991. seneler]**, Bakü: Tehsil, 2011, C. 2.
- Millî Azərbaycan Tarihi Müzesi: **Azərbaycan Millî Giyimleri: [İzomateryal]**, Moskova: İskusstvo, 1972.

Millî Azərbaycan Tarihi **Arakçın. Ganovuz**, Env. No 2566.

Müzesi, Etnografya Fonu:

Millî Azərbaycan Tarihi **Arakçın. Tirme. Bakü**, Env. No 8490.

Müzesi, Etnografya Fonu:

Millî Azərbaycan Tarihi **Arkalıq. Tirme, şahpesend, karagöz bafta. Bakü**,

Müzesi, Etnografya Fonu: Env. No 6567.

Millî Azərbaycan Tarihi **Başmak üzlüyü. Bez, ipek, metal. Karabağ**, Env.

Müzesi, Etnografya Fonu: No 2283.

Millî Azərbaycan Tarihi **Çorap. Yün. Karabağ**, Env. No 9649.

Müzesi, Etnografya Fonu:

Millî Azərbaycan Tarihi **Çorap. Yün**, Env. No 3920.

Müzesi, Etnografya Fonu:

Millî Azərbaycan Tarihi **Külece (bahari)**, Env. No 2053.

Müzesi, Etnografya Fonu:

Millî Azərbaycan Tarihi **Kürdü**, Env. No 5215.

Müzesi, Etnografya Fonu:

Millî Azərbaycan Tarihi **Rübent. Pamuk, ipek, kalemkar**, Env. No 2494.

Müzesi, Etnografya Fonu:

Millî Azərbaycan Tarihi **Tuman**, Env. No 4018.

Müzesi, Etnografya Fonu:

Millî Azərbaycan Tarihi **Uzunboğaz çekme. Kadife, ipek, demir, deri.**
Müzesi, Etnografya Fonu: **Guba**, Env. No 3012.

Millî Azərbaycan Tarihi **Başmak**, Env. No 53.
Müzesi, Hususi Fon:

Millî Azərbaycan Tarihi **Kemer. Gümüş**, Env. No 446.
Müzesi, Hususi Fon:

Millî Azərbaycan Tarihi **Tokka. Altın**, Env. No 193.
Müzesi, Hususi Fon:

Millî Azərbaycan Tarihi **Kosa-kosa**, Env. No 524.
Müzesi, Hususi Fon, Görsel
Materyaller Fonu:

Millî giyim: Başmak (Çevrimiçi),
<https://www.memim.az/xeberler/millî-geyim-basmaq-1667040500>, 10 Şubat 2023.

"Molla Nasreddin" Dergileri, Bakü: İlim, 1988,
C.1.

"Molla Nasreddin" Dergisi, No 7, 19 Mayıs 1906.

"Molla Nasreddin" Dergisi, No 12, 1906.

Mustafayev, Arif: **Şirvan'ın Maddi Medeniyeti: Tarihi-Etnografik
Araştırma**, AzSSR İA Tarih Enstitüsü, Arkeoloji ve
Etnografya Bölmesi, Bakü, 1977.

- M. Uğur Derman **Murakka'**, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, 31. Cilt, s. 204-205 (Çevrimiçi), 2020. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/31/C31010112.pdf> , 7 Mart 2023.
- Mükerremoğlu, Mehdi: "Zengin Gelenekleri Olan Eğitim Kurumu", **Halk Gazetesi**, 2009, 22 Nisan, s. 7.
- Müşfig, Şahane: "Azim Azimzâde'nin "Benim Yolculuğum" Kitabının Sunumu Oldu", **525. Gazete**, 2017, 24 Haziran, s. 4.
- Nacafov, Mürsel: **Azim Azimzâde**: [Görkemli Azerbaycan ressamı Azim Azimzâde'nin doğumunun 100. yıldönümü münasebetile], Bakü: Işık, 1980.
- Nadzhafov, Mursal: **Tvorçestvo A. A. Azimzâde Osnovopolojnika Sovremennoy Realistiçeskoy Grafiki Azerbaydjana** (avtoref. dis.). İn-t Jivopisi, Skul'pturı i Arhitekturı imeni İ.Ye.Repina, Leningrad, 1962.
- Nebiyeva, Almara: "Millî Gelinlik Libası", **Azerbaycan Halıları**, 2019, C. 9, No 28/29, s. 156-163.
- Nerimanoğlu, Muhammed: "Güldürerek Ağlatan Karikatürler": Halk ressamının sanatta açtığı çizgi "gidişli-gelişli", esprili gülüşüyle her zaman seviliyor, **Azerbaycan Gazetesi**, 2020, 17 Mayıs, s. 6.
- Nerimanoğlu, Muhammed: "İçerişehrin "Gülüş Parkı"", **Azerbaycan Gazetesi**, 2021, 17 Nisan, s. 6.

Nerimanov, Neriman: **Pir**, Ressam A. Azimzâde, Bakü: Azərneşr, 1930.

Odejda i ukrasheniya (Çevrimiçi)
<http://ensiklopediya.gov.az/az/terms/20188/cild/12>,
15 Şubat 2023.

Rüstəm Mustafayev adına
Azərbaycan Devlet Güzəl
Sanatlar Müzesi;
Azərbaycan Sovyet
Ressamları Birliğı
**Azərbaycan Ressamlarının Poster Sergisinin
Kataloğı**, Bakü: Azərneşr, 1950.

Sabir, Mirze Alekper: **Hophopname**: Mirze Alekper "Sabir" Tahirzade
Şirvani'nin Manzum ve Mansur Asarı ve Onun
Hakkında Nazmen ve Nasren Yazılmış Hatırat,
Tegrizat ve Gayrileri, Ressam A. Azimzâde, Bakü:
Azərbaycan Halk Marif Komissarlığı, 1922.

Sabir, Mirze Alekper: **Hophopname**, Ressam. A. Azimzâde, Bakü, 1914.

Salamzade, Artegin: "Nizami's Image In Monumental Sculpture",
Problems of Arts and Culture: International
scientific journal, 2021, V2(76), p. 12-19.

Sanılı, Hacı Kerim: **Namus Davası**: tarihi hikaye, Ressam A. Azimzâde,
Bakü: Azərneşr, 1927.

Sarabski, Hüseyingulu: **Eski Bakü**, Haz. ve Ressam A. Azimzâde, Bakü:
Azərneşr, 1939.

Seyhan, Başak Lütfiye: "Biçim, İçerik, Kompozisyon Düzenindeki Benzer Temalar Açısından Azerbaycan ve Türkiye Çizim Sanatından Karşılaştırmalı Bir İnceleme: Azim Azimzâde ve Turgut Zaim", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Afro-Avrasya Özel Sayısı, Aralık, 2016, s. 26-43.

Süleymanova, Ülviye: "Azerbaycan'da Kitap Grafiğinin İnkişafında Azim Azimzâde'nin Rolü", **Kitabşünaslık ve Editörlük Sanatı Dergisi**, 2018, No 1(6), s. 121-125.

Şarj (Çevrimiçi), [http://e-
derslik.edu.az/books/147/units/unit-
1/page126.xhtml](http://e-
derslik.edu.az/books/147/units/unit-
1/page126.xhtml), 6 Ocak 2023.

Şeki bölgesine has kadın giyimi - Lebbade. XIX. yüzyıl (Çevrimiçi), https://www.facebook.com/tradition.azerbaycan/photos/şeki-bölgəsinə-xas-qadın-geyimi-ləbbadə-xix-əsrmilli_azerbaycan_tarixi_muzeyithe/1212423158892531, 19 Aralık 2022.

Şirazi, Sedi: **Bahrül-Həgayıq Yahut Şerhi-Gülüstan**, Fars dilinden çeviren ve şerhi: Mirze Sadıq bini Molla Süleyman Badkubeyi, Ressam A. Azimzâde, Bakü, 1911.

Tahmasib, Tamilla. **Hüseyn Cavit ve Tiyatro**: monografi, Bakü, Işık, 1988.

Uzun, Derya:

**Azerbaycan Resim Eğitiminin Gelişmesinde
Azerbaycan Azim Azimzâde Devlet Ressamlık
Mektebinin Önemi** (Yüksek Lisans Tezi). T.C.
Selçuk Üniversitesi, Konya, 2011.

Yusifova, Afet:

Estetik ve Kültürel Kendini İfade Etme, Bakü,
2019.

Zalova, Şemsiye:

"Tiyatro Ressamlığımızın Azim Azimzâde Zirvesi",
525. Gazete, 2020, 8 Temmuz, s. 11.